MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

Paulius Pakutinskas

ELEKTRONINIŲ KOMUNIKACIJŲ TEISINIO REGULIAVIMO MODELIAI

Daktaro disertacija
Socialiniai mokslai, teisė (01S)

Vilnius, 2009

Disertacija rengta 2003-2009 metais Mykolo Romerio universitete.

Lietuvos Respublikos Seimo 2004 m. spalio 28 d. nutarimu Nr. IX-2515 (Valstybės žinios, 2004, Nr. 163-5952) pakeistas Lietuvos teisės universiteto pavadinimas į „Mykolo Romerio universitetas“.

Doktorantūros teisė suteikta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. liepos 15 d. nutarimu Nr. 926 (Valstybės žinios, 2003, Nr. 71-3240).

Mokslinis vadovas:

doc. dr. Mindaugas Kiškis (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S) (2003-2008);

doc. dr. Darius Štitilis (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S) (2008-2009).

Mokslinis konsultantas:

doc. dr. Darius Štitilis (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S) (2007-2008).

TURINYS

ĮVADAS 4
TYRIMŲ APŽVALGA 13
DARBO METODOLOGIJA 19
1. Elektroninių komunikacijų sektoriaus ir jo teisinio reguliavimo genezė ir evoliucija 26
1.1. Teisės objektyvinimas ir jo svarba reguliuojant elektronines komunikacijas 26
1.2. Elektroninių komunikacijų plėtrą veikiantys procesai 30
1.3. Teisės reguliuotinų vertybių – santykių, atsirandančių elektroninių komunikacijų srityje, svarba 31
1.4. Elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo genezė 33
1.5. Elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo raida Europoje 37
1.6. Elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo tikslai ir principai 39
1.7. Teisinio reguliavimo intensyvumas ir dereguliavimo procesai 52
2. Praktikoje plačiai taikomų elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo modelių išskyrimas 55
2.1. Elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo sistema ir teisinio reguliavimo modeliavimas 56
2.2. *Ex ante* teisinio reguliavimo modelis 68
2.3. *Ex post* teisinio reguliavimo modelis 73
3. Kiti taikytini elektroninių komunikacijų teisinio ir socialinio reguliavimo būdai ir jų specifika 78
3.1. *Soft law* samprata, privalumai, panaudojimas ir rūšys 79
3.1.1. Savireguliavimo modelis 84
3.1.2. Koreguliavimo modelis 88
3.2. Solidarusis reguliavimas Europos Sąjungoje ir Lietuvoje 90
3.3. Elektroninių komunikacijų teisinio ir kitokio galimo socialinio reguliavimo modelių ekspertinis tyrimas 93
3.4. Elektroninių komunikacijų teisinio ir kitokio galimo socialinio reguliavimo anketinis tyrimas 109
4. Elektroninių komunikacijų reguliavimo modelių tobulinimas 130
4.1. Teisinio reguliavimo tobulinimas solidariojo reguliavimo būdais 130
4.2. Prognostinis elektroninių komunikacijų reguliavimo modelis 131
IŠVADOS 133
REKOMENDACIJOS 137
LITERATŪRA 151
AUTORIAUS MOKSLINIŲ PUBLIKACIJŲ SĄRAŠAS 163

ĮVADAS

Šiuo tyrimu siekiama atkreipti dėmesį į elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo aplinkos ypatumus ir šiam sektoriui būtinus veiksmingus teisinio reguliavimo modelius, įskaitant galimybes išnaudoti visų teisinio ir kitų socialinio reguliavimo modelių privalumus.

Darbe analizuojamos ne konkrečios teisės normų problemos, o viso sektoriaus ir jo aplinkos teisinio reguliavimo modeliai, šio reguliavimo tikslai ir veiksmingumo didinimo galimybės. Tiriamo sektoriaus teisinio reguliavimo aplinka ir socialiniai santykiai, atsirandantys šiame sektoriuje per pastaruosius dešimtmečius ir net metus, pastebimai kito, dėl elektroninių komunikacijų konvergavimo integravosi iki šiol labai skirtingos socialinių santykių sritys (pvz.: telekomunikacijų, transliavimo (retransliavimo), žiniasklaidos sritys ir kt.). Tokie socialiniai pokyčiai pareikalavo naujai vertinti anksčiau išnagrinėtus elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo klausimus. Kad elektroninių komunikacijų teisinis reguliavimas nuolat keičiamas, galima spręsti ir iš naujų norminių aktų, reguliuojančių elektroninių komunikacijų teisinį reguliavimą, dinamikos (pvz.: Lietuvoje atkūrus nepriklausomybę pasikeitė net keturi iš esmės nauji įstatymai, reguliuojantys elektronines komunikacijas, ir tai neskaičiuojant tos pačios redakcijos įstatymų pakeitimų bei poįstatyminių norminių aktų).

Atsižvelgiant į elektroninių komunikacijų globalumą, darbe siekiama ne izoliuotai ir išsamiai analizuoti atskirų valstybių praktiką, o ieškoti bendrų elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo problemų ir jų sprendimų būdų, kurie, atsižvelgiant į nagrinėjimo rezultatus, gali būti pritaikyti ne tik Lietuvoje, Europos Sąjungoje, bet ir kitose valstybėse. Turint omenyje, kad pasaulinei elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo raidai didžiausią įtaką turėjo Europos Sąjungos ir Jungtinių Amerikos Valstijų elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo genezė ir evoliucija, darbe istoriniai ir lyginamieji tyrimai atliekami vadovaujantis daugiausia šių dviejų regionų informacija, nes kiti regionai (Afrikos, Azijos ir Okeanijos) vystėsi vėliau, lėčiau, ne taip nuosekliai ir šių regionų apibendrinimai tiriant elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo modelius nėra tokie svarbūs. Vėliau darbe susitelkiama į Europos Sąjungos bei Lietuvos elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo problemas.

Temos aktualumas ir mokslinė problema

Socialiniai santykiai, susiję su elektroninėmis komunikacijomis, pastaruosius dešimtmečius labai stipriai kito: atsirado naujų iki tol neegzistavusių technologijų (pvz.: internetinė telefonija, internetinė televizija ir kt.) ir dėl jų atsiradimo kilo nauji socialiniai santykiai. Šie santykiai sparčiai globalizuojasi ir šiuo metu daugelyje sričių analizuoti socialinius santykius, atsirandančius elektroninių komunikacijų srityje, nacionalinėje plotmėje sudėtingiau, negu analizuoti tarptautinius ir regioninius procesus. Kitas labai svarbus aspektas: iki tol skirtingais laikyti socialiniai santykiai, reguliuoti skirtingomis teisės normomis (ir net skirtingais principais), konverguojasi (susilieja) į vientisus (kartais nau-

jus), sunkiai atribojamus santykius (pvz.: anksčiau labai skirtingas teisinis reguliavimas buvo taikomas duomenų perdavimui (internetui ir kt.) ir televizijai bei radijui; šiuo metu tiek televiziją, tiek radiją galima gauti internetu), todėl kyla klausimas, kaip rasti tokių skirtingų santykių bendrus teisinio reguliavimo modelius. Prie tokio spartaus socialinių santykių kitimo valstybės privalo pritaikyti savo teisėkūros procesą, kuris dėl savo demokratiškos prigimties yra gana sudėtingas ir ilgai trunkantis. Pradinis klausimas, kurį turi išspręsti valstybė, norėdama sunorminti socialinius santykius, - ko ji siekia vienokiu ar kitokiu teisiniu reguliavimu, kiek vieni ar kiti santykiai yra svarbūs? Atsižvelgiant į tai, kad tas pačias problemas atskiros valstybės dažnai sprendžia panašiais, bet nevienodais būdais, atsiranda teisinio reguliavimo skirtumų, kurie ne visada dera globaliame elektroninių komunikacijų kontekste, t. y. akivaizdžiai trūksta vienodo suvokimo, kokie yra atitinkamo teisinio reguliavimo tikslai, kokios socialinės vertybės elektroninėse komunikacijose yra teisės reguliuojamas gėris (vertybė), koks teisinio reguliavimo modelis veiksmingas siekiant teisinio reguliavimo tikslų, o kas, deja, šiuo metu plačiai taikoma, bet yra brangu ir neatitinka tikslų, o gal net neveiksminga. Siekdamas išanalizuoti elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo modelius autorius išsamiai tiria elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo tikslus ir socialinius santykius, kuriems taikomas elektroninių komunikacijų teisinis reguliavimas, t. y. reguliuotinų visuomeninių santykių apimtis.

Nevienodas elektroninių komunikacijų socialinių santykių teisinio reguliavimo mastas ir tokio reguliavimo ribos atskirose valstybėse vienas jų paverčia pranašesnėmis, kitoms daro neigiamą poveikį (pvz.: kai kurios valstybės siekia elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo liberalizavimo, kai tuo tarpu kitos griežtina reguliavimą, įveda cenzūrą ir kitaip stabdo elektroninių komunikacijų vystymąsi), todėl nagrinėjant veiksmingų atskiro sektoriaus teisinio reguliavimo modelių įvairovę svarbu ištirti būtinojo teisinio reguliavimo ribas.

Taip sparčiai kintant, globalizuojantis ir konverguojantis socialiniams santykiams valstybių teisėkūros procesas nebespėja užtikrinti laiku vykdomo teisinio reguliavimo pokyčių. Dabartinėje teisėkūroje ir moksle, norint pagrįsti vienokį ar kitokį elektroninių komunikacijų teisinį reguliavimą, dažniausiai vadovaujamasi tik ekonominiais sektoriaus reguliavimo argumentais. Ekonominiai argumentai reguliuojant elektroninių komunikacijų sektorių neabejotinai labai svarbūs, tačiau neatlikus gilios sisteminės teisinio reguliavimo modelių analizės sudėtinga tobulinti konkretaus sektoriaus teisinį reguliavimą.

Išskyrus ir sistemiškai teisiškai išanalizavus elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo modelius (išanalizavus jų privalumus ir trūkumus), juos, kaip supaprastintą realybės atspindį, galima taikyti atliekant prognostinį modeliavimą, kuris leidžia numatyti būsimus teisinio reguliavimo reikiamus pokyčius ne tik pagal istorinę analizę (kuri taip pat yra svarbi ir turėtų būti vertinama sistemiškai) ir tikėtis laiku vykstančio teisinio reguliavimo kitimo. Moksliškai pagrįsti elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo modeliai gali būti modeliuojami tik labai išsamiai ištyrus konkrečių socialinių santykių ir jų teisinio reguliavimo specifiką. Išryškinus modelių vidinius ryšius ir dėsningumus galima kurti ir naujas mokslines teorijas, aiškinančias dabarties reiškinius, leidžiančias juos numatyti ir sumodeliuoti naujus reguliavimo modelius, parengti praktines rekomendacijas.

Tokia mokslinė klausimoj;ėjš analizė ir apibendrinimai sumažintų nuolatinio ir brangiai kainuojančio teisės norminių aktų atnaujinimo procesą (pvz.: Europos Sąjungoje sukuriama daug norminių aktų, susijusių su elektroninių komunikacijų teisiniu reguliavimu, bet vos juos priėmus ir apklausus rinkos dalyvius sulaukiama nepasitenkinimo ir normos vėl keičiamos). Negalėjimas numatyti elektroninių komunikacijų reguliavimo modelių neigiamai veikia rinkas ir asmenis, kurių veikla yra reguliuojama, nes teisės nenuspėjamumas yra vienas iš didžiausių trūkumų, trukdantis planuoti veiklą, neleidžiantis daryti ilgalaikių prognozių, o tokiame sudėtingame ir brangiame versle, kaip elektroninės komunikacijos, kur sudėtinga numatyti technologinius pokyčius, teisinis nuspėjamumas yra itin vertinamas. Europos Sąjunga dar praėjusiame šimtmetyje šios srities prioritetus nedviprasmiškai pabrėžė daugelyje savo parengtų dokumentų, pavyzdžiui: „Informacinė visuomenė yra Europos Sąjungos politikos prioritetas. Informacinės ir komunikacinės technologijos ypač svarbios ekonomikos konkurencingumui ir, kaip investicijų imobilizatorius, jos bus svarbios ekonomikos plėtrai“[1]. Lisabonos konvencija, atvėrusi naują Europos Sąjungos raidos etapą, atskirai elektroninių komunikacijų neišskiria, tačiau aprašo atskiras Europos Sąjungai itin svarbias problemas, kurios tiesiogiai siejasi ir su elektroninėmis komunikacijomis, būtent konkurencijos skatinimą, vartotojų teisių apsaugą, laisvą kapitalo judėjimą, administravimo institucijų veiklos gerinimą ir kt. [2]

Neabejotina, kad socialiniai santykiai kinta, kartu reikalaudami ir atitinkamo teisinio reguliavimo pokyčių, todėl visos šiuo darbu sukurtos elektroninių komunikacijų reguliavimo rekomendacijos turi būti nuolat ir nuodugniai pertikrinamos ir tobulinamos. Tam gali būti taikomi sukurti dinaminiai modeliai.

Mokslinis darbo naujumas:

Platesnės apimties moksliniai darbai elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo srityje, ypač lietuvių kalba, aptariantys ir situaciją Lietuvoje, šioje modernioje itin dinamiškai kintančioje ir sparčiai su kitais socialiniais santykiais ir jų reguliavimu konverguojančioje srityje yra itin reti ir vertingi. Mokslinė atskiro elektroninių komunikacijų sektoriaus teisinio reguliavimo modelių analizė yra naujas reiškinys Lietuvoje, mažai nagrinėtas ir pasaulio moksle, tačiau atliekama daug vietinio pobūdžio tikslinių ekonominių studijų, taip pat studijų, analizuojančių atskirus elektroninių komunikacijų klausimus, bet konvergavusios komunikacijos, jų teisinio reguliavimo modeliai su visomis naujai kilusiomis problemomis šiame darbe analizuojamos pirmą kartą.

Vakarų valstybių teisės moksle teisinis reguliavimas skirstomas į griežtąjį (angl. *hard law* arba *hard regulation*) ir negriežtąjį (neprivalomą, minkštąjį, lankstųjį) (angl. *soft regulation* arba *soft law*), kuriam būdingas tiek teisinis, tiek kitoks socialinis reguliavimas. Išanalizavus ir susisteminus negriežtojo reguliavimo būdus, išskyrus jų privalumus ir trū-

[1] Council Resolution of 27 November1995 on the industrial aspects for the European Union in the development of the information society. [1995] 395Y1219 (03).

[2] Plačiau: Europos Sąjungos oficialusis leidinys (leidimas lietuvių kalba) C 306, ISSN 1725-521X, 50 tomas, 2007 m. gruodžio 17 d. [2007] 2007/C 306/01.

kumus, nustačius jų galimą santykį su klasikiniu, arba griežtuoju, teisiniu reguliavimu bei išsiaiškinus, kaip toks negriežtasis reguliavimas gali pagerinti esamą teisinį reguliavimą, gali pavykti išspręsti daug teisinių problemų (pavyzdžiui: globalių elektroninių komunikacijų konfliktų sėkmingo sprendimo skirtingose jurisdikcijose klausimą) bei sumažinti tokių problemų kiekį ateityje. Moksliškai sumodeliuoti veiksmingi elektroninių komunikacijų reguliavimo modeliai labai prisidėtų prie mažiau išsivysčiusių valstybių raidos ir elektroninių komunikacijų plėtros tose valstybėse perimant teisinio reguliavimo rekomendacijas ir reguliavimo modelius ir nedarant klaidų, kurias jau padarė ir toliau daro valstybės elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo lyderės (Europos Sąjunga, JAV ir kt.). Tačiau darbo rezultatų reikšmė nėra orientuota į besivystančias šalis, nes tiek dabartiniai ekonomikos lyderiai (JAV, Japonija, Europos Sąjunga), tiek valstybės, pretenduojančios tapti lyderėmis (greitai besivystančios Azijos valstybės, Rusija ir kt.), tiek besivystančios šalys tarp savo pagrindinių strateginių tikslų ir prioritetų aiškiai išskiria informacinių technologijų, informacinės visuomenės plėtrą, o tai neįmanoma nesant sparčios elektroninių komunikacijų raidos.

Autorius didžiojoje darbo dalyje iškeltus uždavinius analizuoja vadovaudamasis sociologine teisės samprata, nepreziumuodamas, kad valstybės teisinis reguliavimas yra gėris vien savo buvimu ir kad tokio reguliavimo negalima analizuoti jo priimtinumo visuomenei ir kitais aspektais. Be to, kvestionuojami kai kurie stereotipiniai gėriai, kuriuos valstybė laiko absoliučiais ir tuo grindžia savo teisinį reguliavimą. Atskirai aptariami teisės objektyvinimas ir teisinis dereguliavimas; šie procesai yra labai svarbūs atrenkant būtinus teisiškai sureguliuoti socialinius santykius.

Atsižvelgdamas į tai, kad nagrinėjama sritis yra labai nauja, daug daugiau nagrinėta ir plėtota užsienio šalyse, taip pat į tai, kad daugelis užsienio kalbų (ypač anglų) žodžių virsta bendriniais ir perimami į kitas kalbas nesiekiant jiems rasti tinkamų atitikmenų, šiame darbe autorius pagrįstai pasiūlė angliško termino *soft law* (*soft regulation)* atitikmens vartojimą lietuvių kalboje. Net jei autoriaus pasiūlyti terminai būtų argumentuotai užginčyti, autorius tai laikytų teigiamu poslinkiu, nes vienas iš tikslų yra pasiūlytais terminais sukelti diskusiją ir rasti tinkamiausią terminą užsienietiškajam pakeisti, o ne jį perimti suvokiant riziką, kad laikui bėgant toks terminas taps įprastu, visuotinai priimtinu (taip, kaip mūsų kalboje jau perimti terminai „failas“, „SMS“ ir kt.) ir tada jį keisti atitikmeniu būtų labai sudėtinga.

Darbe nenagrinėjami disponavimo ribotais ištekliais (radijo dažniais, telefonų numeriais), universaliųjų paslaugų, duomenų apsaugos teisinio reguliavimo klausimai, nes jie yra itin specifiniai ir labai siauri. Šių klausimų teisinio reguliavimo problemos yra naujų tyrimų pagrindas.

Tyrimo objektas:

Elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo aplinka (terpė).

Tyrimo tikslas:

Atskleisti ir įvertinti elektroninių komunikacijų sektoriaus teisinio ir kitus taikytinus socialinio reguliavimo modelius.

Tyrimo uždaviniai:

1. *Ištirti elektroninių komunikacijų sektoriaus, jo teisinio reguliavimo genezę, ypatumus, atsiradimo prielaidas ir tokio reguliavimo poreikį bei šio sektoriaus teisinio reguliavimo tikslus.*
2. *Išanalizuoti esamo elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo modelius.*
3. *Išanalizuoti ir susisteminti kitus taikytinus elektroninių komunikacijų teisinio ir kitus socialinio reguliavimo būdus.*
4. *Sumodeliuoti elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo prognostinius modelius.*

Ginamieji disertacijos teiginiai:

1. Šiuo metu taikomi elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo modeliai neleidžia užtikrinti efektyvaus visuomeninių santykių, atsirandančių elektroninių komunikacijų sektoriuje, sureguliavimo.

2. Elektroninių komunikacijų teisinį reguliavimą galima efektyvinti tobulinant šiuo metu taikomus elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo modelius ir keičiant šių modelių balansą su kitais teisiniais ir socialiniais reguliavimo modeliais.

Tyrimo šaltiniai

Atliekant tyrimą naudotasi pasaulio mokslinės literatūros šaltiniais, užsienio šalių ir Lietuvos Respublikos įstatymais ir kitais teisės aktais. Atliekant tyrimą naudotasi Europos valstybių nacionalinių reguliuotojų sprendimais, bylomis ir su jų veikla susijusiais dokumentais. Tyrime naudojama statistinė informaciją, kurią pateikė įvairios kompetentingos tarptautinės organizacijos bei nacionaliniai reguliuotojai. Trūkstamai informacijai surinkti buvo vykdomos apklausos.

Teorinė darbo reikšmė

Disertacijoje išskiriami ir išsamiai tiriami elektronini komunikacijų teisinio ir kiti taikytini socialinio reguliavimo modeliai, jų galima sąveika, derinimas bei balansas. Išskirti modeliai itin vertingi tiriant sudėtingus reiškinius, kokiu yra ir reguliavimas. Ištirtas modelis leidžia išryškinti ir ištirti realybėje nepastebimus sąryšius ir dėsningumus.

Teisinių ir socialinių reguliavimo modelių išgryninimas ir ištyrimas pats savaime yra reikšmingas mokslinio pažinimo elementas, leidžiantis daryti ne tik momentinius apibendrinimus ir išvadas. Reiškinio modelio sukūrimas ir jo verifikavimas suteikia galimybę giliau analizuoti patį reiškinį, su kuriuo galima atlikti naujus tyrimus. Modeliai leidžia kurti ir tobulinti doktriną ir teorijas, o dinaminis modelis leidžia kurti prognostinius modelius leidžiančius tobulinti reiškinį, kurio modelis yra tiriamas.

Praktinė darbo reikšmė

Disertacijoje nagrinėjama problema aktuali tiek moksliniu, tiek praktiniu požiūriais. Ištyrus elektroninių komunikacijų srityje taikomus ir galimus taikyti teisinio ir kitus taikytinus socialinio reguliavimo modelius, sumodeliavus jų tarpusavio santykį bei balansą galima sumodeliuoti praktinį prognostinį reguliavimo modelį, kuris leistų efektyviausiu būdu kurti atitinkamą reguliavimą ir konkrečias teisės normas ir taip tobulinti Europos Sąjungos ir Lietuvos elektroninių komunikacijų teisinį reguliavimą. Sukurtas ir įgyvendintas prognostinis modelis leistų išvengti dažno teisės normų keitimo ir taip mažintų teisinį neapibrėžtumą tiek konkrečiame sektoriuje, tiek visose kitose žmogaus veiklos srityse glaudžiai susijusiose su elektroninėmis komunikacijomis. Kuo nuspėjamiau ir rečiau keičiamos teisės normos, tuo teigiamesni tiek teisiniai (pvz.: teisinis nuspėjamumas), tiek ekonominiai (pvz.: mažina valstybės išlaidas teisėkūrai, bei naujų reguliavimo pokyčių įgyvendinimui), tiek administraciniai (pvz.: mažina nuolatinį pokyčių administravimą) padariniai.

Modelių svarbą būtina pabrėžti ir perduodant žinias, t. y. pedagoginėje veikloje, kai modeliais aiškinami sudėtingi reiškiniai.

Tyrimo rezultatų aprobavimas

Darbas apsvarstytas Mykolo Romerio universiteto Socialinės informatikos fakulteto Elektroninio verslo katedroje.

Disertacinio tyrimo rezultatai aprobuoti skaitant pranešimus darbo tema tarptautinėse mokslinėse konferencijose: Saugumo ir bendradarbiavimo Europoje organizacijos (angl. *Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE)* organizuotoje tarptautinėje konferencijoje, vykusioje 2004 m. rugpjūčio 27-28 d. Amsterdame, Olandijoje; konferencijos tema: „Internetinės žiniasklaidos laisvės garantijos“ (angl. *Guaranteeing Media Freedom on the Internet*), pranešimo tema: „Interneto turinio kontrolė Lietuvoje“ (angl. „*Internet content control in Lithuania*“); taip pat 2006 m. liepos 3-6 d. tarptautinėje konferencijoje Duomenų bazės ir informacinės sistemos. Septintoji Tarptautinė Baltijos Konferencija, skirta duomenų bazėms ir informacinėms sistemoms“ (angl. *„Databases and Information Systems. Seventh International Baltic Conference on Batabases and Information Systems“),* vykusioje Vilniaus Gedimino Technikos universitete; pranešimo tema: „Telekomunikacijų teisinio reguliavimo ribos“ (angl. *„Limits of Telecommunications Legal regulation“*). Pagrindinės disertacijos nuostatos paskelbtos moksliniuose straipsniuose.

Darbo struktūra

Darbą sudaro įvadas, apibrėžtos pagrindinės darbe vartotos sąvokos, pateikta tyrimų apžvalga, darbo metodologija, keturi skyriai, išvados ir rekomendacijos. Modeliai, struktūrinės ir kiekybinės analizės iliustruojami grafiškai (64 schemos). Pabaigoje nurodomi atliekant tyrimą naudoti šaltiniai: mokslinės literatūros (79 Lietuvos ir užsienio šalių mokslininkų monografijos ir 72 publikacija), teisės aktų (17 Lietuvos ir užsienio valstybių teisės aktai), teismų nutarimai, nutartys, sprendimai (10) bei kitų šaltinių (17 žodynų ir enciklopedijų ir kt.) sąrašas. Pridedamas autoriaus mokslinių publikacijų ir pranešimų mokslinėse konferencijose disertacijos tema sąrašas.

PAGRINDINĖS SĄVOKOS

Elektroninės komunikacijos – šiame darbe terminas „elektroninės komunikacijos“ vartojamas siekiant sujungti tiek istoriškai, tiek atskiruose regionuose vartojamus skirtingus terminus (telekomunikacijos ir elektroniniai ryšiai, atskirais atvejais vartojamos dar platesnės arba siauresnės sąvokos). Šiuo metu panašiam reiškiniui apibūdinti iš esmės vartojami du terminai – „elektroniniai ryšiai“ ir „telekomunikacijos“. Atsižvelgiant į tai, kokioje valstybėje ar kontekste vartojami šie terminai gali reikšti visiškai tuos pačius reiškinius arba iš dalies skirtis. Istoriškai vartotas terminas „telekomunikacijos“ Europos Sąjungoje 2002 m. priėmus reguliavimo paketą[3] buvo pakeistas „elektroniniais ryšiais“, nors liko ir siauresnis terminas „telekomunikacijos“. Pagrindinis skirtumas yra kai kurių signalų perdavimo būdų priskyrimas arba nepriskyrimas atitinkamam terminui. Dažnai telekomunikacijos suprantamos kaip elektroninių signalų perdavimas tarp dviejų ar daugiau aktyvių taškų, galinčių siųsti ir priimti signalus (pvz.: telefonas, internetas ir kt.), o diskusija kyla dėl komunikavimo, kai siunčiantis įrenginys siunčia signalą vienam arba keliems priimantiems įrenginiams (t. y. televizijos ir (ar) radijo programų perdavimo tinklais, naudojamais transliuoti (retransliuotu)). Būtent tokią takoskyrą nuo 2004 m. daro ir Lietuvos Respublikos elektroninių ryšių įstatymas[4]. Iki tol (nuo 1998 m.) vartota sąvoka „telekomunikacijos“[5], dar anksčiau ryšių[6] ir radijo ryšių[7] sąvokos. Tačiau kai kuriose ne Europos Sąjungos šalyse[8] telekomunikacijų sąvoka turi daug platesnę reikšmę ir vartojama visų rūšių signalų perdavimui laidinėmis, radijo, optinėmis ar kitomis elektromagnetinėmis priemonėmis (įskaitant transliavimą ir retransliavimą). Šiame darbe, siekiant išvengti sąvokų painiojimo, vartojamas vienas terminas – „elektroninės komunikacijos“, apimantis visų rūšių signalų perdavimą laidinėmis, radijo, optinėmis ar kitomis elektromagnetinėmis priemonėmis, tačiau šis terminas vartojamas Europos Sąjungos istorinėje analizėje iki Naujojo reguliavimo direktyvų paketo[9] įsigaliojimo, neapima transliavimo ir retransliavimo.

Modelis (lot. *modulus* – matas, pavyzdys, norma); plačiąja prasme moksle priimta suprasti analogą, „pakaitalą“ originalo (realybės fragmento), kuris tam tikromis sąlygomis

---

[3] Europos Parlamento ir Tarybos 2002 m. kovo 7 d. direktyva Nr. 2002/21/EB „Dėl elektroninių ryšių tinklų ir paslaugų bendrosios reguliavimo sistemos (Pagrindų direktyva)“ |2002/21|32002L0021|2002 03 07|. Ir kitos susijusios direktyvos.

[4] Lietuvos Respublikos elektroninių ryšių įstatymas. Valstybės žinios. 2004, 69-2382.

[5] Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymas. Valstybės žinios. 1998, 56-1548; 2002, 75-3215 (nebegalioja).

[6] Lietuvos Respublikos ryšių įstatymas. Valstybės žinios. 1991, 17-450; 1995, 102-2280 (nebegalioja).

[7] Lietuvos Respublikos radijo ryšių įstatymas. 1995 m. lapkričio 7 d. Nr.I-1086 (nebegalioja).

[8] Telecommunications Act 1996, JAV. <http://www.fcc.gov/telecom.html>.

[9] Europos Parlamento ir Tarybos 2002 m. kovo 7 d. direktyva Nr. 2002/21/EB „Dėl elektroninių ryšių tinklų ir paslaugų bendrosios reguliavimo sistemos (Pagrindų direktyva)“ |2002/21|32002L0021|2002 03 07|. Ir kitos susijusios direktyvos.

atkuria tyrėją dominančias originalo savybes. Platesnė šio termino analizė pateikiama aptariant modelius ir modeliavimą.

Ex ante – (lot. *iš anksto*) teisinis reguliavimas, kai teisinės poveikio priemonės taikomos ištyrus atitinkamą rinką ir nustačius, kad joje yra dominuojantis subjektas, kuriam iš anksto taikomi teisiniai įpareigojimai. Šiam teisiniam reguliavimui taikyti nėra būtinas konkretus asmens įvykdytas teisės normos pažeidimas, pakanka atitikti formalius teisės normų ir reguliuotojo nustatytus reikalavimus.

Ex post (rečiau *ex post facto*) (lot. *po fakto*) – teisinis reguliavimas, kai teisės normos pažeidėjui poveikio priemonės taikomos nustačius konkretų pažeidimą.

Negriežtoji teisė (siūlomas *solidariosios teisės* vertimas) (angl. *soft law* arba *soft regulation*) – socialinis reguliavimas, apimantis teisinius ir kitus socialinius reguliavimo būdus. Skirstomas į koreguliavimą ir savireguliavimą.

Koreguliavimas – iš esmės teisinis reguliavimas (gali apimti ir kitus socialinio reguliavimo būdus), kai teisės normomis kai kuriuos socialinius santykius leidžiama susireguliuoti patiems socialinio santykio dalyviams, o nepavykus valstybė gali pavartoti prievartą.

Savireguliavimas – teisinis ir kitoks socialinis reguliavimas, kai dėl socialinių santykių sureguliavimo ir jo taikymo susitaria patys socialinį santykį palaikantys santykio dalyviai arba glaudžiai susiję asmenys ar asmenų grupės.

Kitos vartojamos sąvokos (pvz.: sistema, viršsistemė, posistemė, struktūra, struktūros vientisumas, elementas ir kitos) paaiškintos disertacijoje aptariant atskirus klausimus.

TYRIMŲ APŽVALGA

Panašių tyrimų apžvalgos problema apsiriboja tuo, kad Lietuvoje elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo problema nėra plačiai moksliškai tiriama, tik pastaraisiais metais pavieniai teisininkai, tyrinėjantys panašias temas, apsigynė teisės mokslų daktarų disertacijas, o iki tol šiuos klausimus analizuodavo tik teisininkai praktikai, kurių studijos, nors ir plačios, negali būti pripažintos mokslinėmis.

Pasaulinėje praktikoje nepavyko rasti labai panašių arba identiškų tyrimų, kuriuose elektroninių komunikacijų reguliavimo tyrimai būtų atliekami modeliuojant konkrečius reguliavimo modelius ir kuriant prognostinius modelius bei taip ieškant jų tobulinimo galimybių. Be to, reikia atsižvelgti (tai ir bus plačiau atskleista apžvelgiant konkrečius autorius ar autorių kolektyvus), kad elektroninių komunikacijų reguliavimo klausimai dažniausiai tiriami taikant ekonomikos ar vadybos mokslų žinias, todėl atsakoma, „kas brangiau ar pigiau“ ir kt., o ne koks konkretaus sektoriaus teisinis reguliavimas yra efektyvesnis, kaip jį tobulinti, kaip toks teisinis reguliavimas dera su teisės principais ir kt.

Apžvelgiant autorius, atliekančius tyrimus panašiomis temomis, reikia paminėti, kad šis darbas yra tarpdisciplininis ir keliose skirtingų mokslų tyrinėjimo srityse gali būti rasta klausimų, panašių į keliamus darbe, tačiau dažnai šie klausimai analizuojami labai izoliuotai, neatsižvelgiant į kitose srityse atliktus darbus arba nesinaudojant kitų tyrėjų darbais. Rašant šį darbą visų pirma atsižvelgta į teisės srities mokslininkų, nagrinėjusių elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo klausimus, atliktus darbus, taip pat tyrimus, atliktus Europos Sąjungos reguliavimo reformos, dar vadinamos geresnio reguliavimo (angl. *better regulation*) (įskaitant teisinį reguliavimą) reformos, srityje. Tiesa, nemažai darbų, skirtų konkretiems elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo klausimams, nagrinėjami viename kontekste su konkurencijos teisės klausimais, kurie yra artimi autoriaus nagrinėjamai tematikai. Teisinių elektroninių komunikacijų tyrimų nėra tiek daug, kiek ekonomikos mokslininkų atliktų darbų. Dažnai net sunku atriboti, kokiai socialinių mokslų krypčiai vieni ar kiti tyrimai atstovauja[10], nes tyrimuose analizuojami mišrūs klausimai, tačiau ekonominės analizės taip pat naudingos siekiant klausimą ištirti plačiau. Modeliavimo metodas pilna apimtimi su visomis formaliomis tyrimo stadijomis teisėje (ypač Lietuvos mokslininkų) taikomos ganėtinai retai, todėl autoriui teko analizuoti šio socialiniuose moksluose taikomo metodo teorinį ir praktinį pritaikomumą teisinio reguliavimo tyrimui.

Reikia paminėti, kad elektroninių komunikacijų ir jų reguliavimo tema pasaulyje nuolat atliekama daug ekonominių, socialinių ir statistinių tyrimų, dažnai jie atliekami labai kompetentingų institucijų, autorių arba autorių kolektyvų. Ekonominės statistinės gilios arba mažiau gilios analizės atliekamos beveik kiekvienoje valstybėje, taip pat tyri-

[10] Vakarų valstybių moksle skiriama mažai dėmesio, kokiai konkrečiai socialinių mokslų krypčiai priklauso tyrimas, nes visi šie tyrimai atliekami neperžiangiant socialinių mokslų ribų. Dažnai reikia atidžiai ieškoti informacijos, norint rasti kokiai socialinių mokslų krypčiai atstovauja konkretus mokslininkas.

mus ir apibendrinimus atlieka Europos Sąjungos kompetentingos institucijos. Labai gerais pasaulinio masto tyrimais pasižymi solidi tarptautinė organizacija Tarptautinė telekomunikacijų sąjunga (angl. „International Telecommunication Unijon“ (http://www.itu.int/net/home/index.aspx). Nuolatines tinklo operatorių problemas tiria ir reguliuojamųjų bei reguliuojančiųjų bendradarbiavimą skatina ir Europos telekomunikacijų tinklo operatorių asociacija (vadinama pagal anglišką sutrumpinimą ETNO (European Telecommunications Network Operators Association) (http://www.etno.be/Default.aspx)) bei kitos tarptautinės arba regioninės organizacijos.

Tarptautinio lygio svarbius teisinius tyrimus, straipsnius ir knygas yra išleidę teisės mokslų profesorius Paulas Nihoulas[11], teisės mokslų daktarė Peggy Valcke ir Belgijoje esančio Namūro universiteto mokslininkas Robertas Queckas[12], profesorius Peteris Rodfordas, mokslininkas ir praktikas, aktyviai dalyvaujantis mokslinėse konferencijose, Philippe'as Defraigne, profesorius Alexandre'as de Streelas, tarpinius tarp teisinių ir ekonominių tyrimų (ekonominis reguliavimas, konkurencijos teisės taikymas ir kt. klausimai) atlieka labai produktyvus (parašęs daugiau kaip du šimtus darbų) Varviko universiteto profesorius Martinas Cave'as[13], itin produktyvus Mičigano universiteto profesorius Johannesas M. Baueris[14] ir kiti mokslininkai. Minėti mokslininkai daugiausia dirba taiky-

[11] Plačiau: Nihoul, P.; Rodford, P. EU electronic communications law. Competition and regulation in the European Telecommunications market. Oxford, 2004.

[12] Plačiau: Valcke, P.; Queck, R.; Lievens E. EU communications Law: Significant Market Power in the Mobile Sector. UK-USA: MPG Books Ltd, 2005, p.187.

[13] Plačiau: Cave, M.; Crowther, P. *Co-ordinating regulation and competition law? ex ante and ex post* in *The Pros and Cons of Antitrust in Deregulated Markets*, Konkurrensverket (Swedish Competition Authority), 2004, p. 11-28,; Cave M. *Economic aspects of the new regulatory regime for electronic communications services* in *The economics of antitrust and regulation in telecommunications*, Edward Elgar, 2004, p. 27-41; Cave, M.; Baldwin R. *Understanding Regulation*, Oxford: Oxford University Press, 1999; Cave M. *(with Fabrizio Erbetta) Regulation and Efficiency Incentives: Evidence from England and Wales Water and Sewerage Industry.* Review of Network Economics, 2007, p. 425-440.; Cave M. *(with Pietro Crocioni) Does Europe need network neutrality rules?.* International Journal of Communications. 2007. p. 669-679; Cave M. *Challenges of the application of the new European telecommunications regulation.* Hiradastechnika, Vol. LIX, Hungary, November 2004, pp. 8-11, Hungary, 8-11, 2004; Cave M. *Strategic Review of Telecommunication: Phase 2* at *Oxford Internet Institute, January 2005*; Cave M. *Liberalisation and Deregulation of Telecommunications: Lessons from British Experience* at *EU Indonesia Telecoms Seminar*. Paris, 2004 ir kt.

[14] Plačiau: Bauer, J. M. Regulation and state ownership: conflicts and complementarities in EU telecommunications. *Annals of Public and Cooperative Economics* 76(2), 2005, p. 151-177; Wildman, S. S.; Bauer, J. M.; Ting, C. Modeling the efficiency properties of spectrum governance regimes. *Info*, 8(2), 2006, p. 82-96.; Bauer, J. M.; Wildman, S. S. Looking backwards and looking forwards in contemplating the next rewrite of the Communications Act. *Federal Communications Law Journal*, 58(3) 2006, p. 415-438.; Bauer, J. M.; Vesperini, P.; Wildman, S. S. The state of telecommunications: realities, regulation, restructuring. *Michigan State DCL Law Review*, Issue 3, 531-561, 2003.; Bauer, J. M.; Wildman, S. S. Rethinking access: toward a conceptual framework. *The LawReview of Michigan State University – Detroit College of Law* 4, 2002, p. 605-616; Maitland, C. F.; Bauer, J. M.; Westerveld, R. The European market for mobile data: evolving value chains and industry structure. *Telecommunications Policy.* 26(9-10), 2002, p. 485-504; Bauer, J. M.; Berne, M.; Maitland, C. F. Internet access in the European Union and in the United States. *Telematics and*

dami vakarų studijose populiarų atvejų analizės (angl. *case study*) metodą, atlikdami statistinius tyrimus tiria atskiras elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo problemas. Philippe'as Defraigne mano, kad *ex ante* reguliavimas daugeliu atvejų įgyvendinamas jau pavėluotai ir nebeturi teigiamo poveikio, tačiau su tokiu teiginiu reikėtų sutikti tik atsižvelgiant į socialinių santykių dinamiką ir sudėtingą tokio reguliavimo pritaikomumą. Disertacijos autorius taip pat tiria *ex ante* modelio pritaikomumo problematiką ir diskutuoja su Philippe'as Defraigne išsakytomis mintimis.

Savireguliavimo problemas nagrinėja Linda Senden, atlikusi nemažai tyrimų ir parašiusi straipsnių savireguliacijos tema, prof. Angela Campbell, aktyviai dirbanti savireguliavimo problemų klausimais, Oksfordo universiteto interneto studijų profesorius William'as H. Dutton'as ir kt. Garsiausi interneto reguliavimo klausimų srities mokslininkas yra prof. Lawrence'as Lessigas, dirbantis net keliuose garsiausiuose Jungtinių Amerikos Valstijų universitetuose. Pagrindiniai prof. Lawrence'o Lessigo veikalai "Code" ir "Code version 2.0" nagrinėja interneto reguliavimo problemas. Juos išleidus (ir savo iniciatyva pradėjus laisvai platinti internete) profesorius tapo interneto reguliavimo „ryškiausiu" mokslininku ir sukūrė savo pažiūrų „mokyklą". Šis mokslininkas labai nesureikšmina teisinio reguliavimo svarbos ir teigia, kad yra daug kitų veiksnių, turinčių įtakos elektroninės erdvės susireguliavimui. Tačiau L. Lessigas pasisako prieš visišką chaosą elektroninėje erdvėje ir mano, kad visiems socialiniams reiškiniams būtinas laikas, „subręsti". Šis mokslininkas pertvarkos metais yra dirbęs Rusijoje (Maskvoje). Savo darbe "Code version 2.0"[15] jis teigia, kad elektroninės erdvės raida yra labai panaši į socialinius pokyčius, vykusius keičiantis valdymo sistemoms Rusijoje, kai pačioje pokyčių pradžioje manyta, kad reguliavimas visiškai nereikalingas, o svarbiausiais dalykais laikytina laisvė ir valdžios institucijų netrukdymas (panašią stadiją išgyveno elektroninė erdvė, kai manyta, kad joje galima viską daryti nebaudžiamai, anonimiškai ir valdžia neturėtų trukdyti), o vėliau, plėtojantis, stabilizuojantis socialiniams santykiams, visuomenė suvokė, kad reikalingas valstybinis visuomeninių santykių reguliavimas. L. Lessigas pabrėžia svarbų klausi-

---

Informatics 19, 2002, p. 117-137; Bauer, J. M. "Market power, technical change and efficiency in telecommunications: Schumpeter reconsidered. *Journal of Economic Issues.* 31, 1997. p. 557-565; Bauer, J. M. The emergence of global networks in telecommunications: transcending national regulation and market constraints. *Journal of Economic Issues.* 28, 1994, p. 109-124; Bauer, J. M. The anatomy and regulatory repercussions of telecommunications globalization. In G. W. Brock (ed.) *Towards competition in telecommunications policy*, 1995, p. 179-202,.; Mahwah, N.J.; Erlbaum, L.; Bauer, J. M. Globalization of telecommunications operators under conditions of asymmetric national regulation. In G. Pogorel (ed.) *Global telecommunications strategies and technical change*, , Amsterdam: North-Holland, 1994, p. 287-303; Weijnen, M. P. C.; Bauer, J. M.; Chamoux, J. P.; Ehrenfeld, J.; Jones, D. N. (eds.) *Walking a thin line in infrastructures: balancing short term goals and long term nature.* Proceedings of the Third Annual Symposium of the Delft Interfaculty Research Center Design and Management of Infrastructures, Delft: Delft University Press, 2001.; Bauer, J. M. The role of regulation in an era of partial competition. In E.F.M. Wubben and W. Hulsink (eds.), *On creating competition and strategic restructuring: regulatory reform in public utilities*, Cheltenham, UK: Edward Elgar, 2003, p. 35-66 ir kt.

[15] Plačiau: "Code v2." [žiūrėta 2008.06.12] http://codev2.cc/

mą – kad visuomenė tinkamai reguliuojama gali būti tada, kada ji pati pribręsta prie tokio reguliavimo ir jam nesipriešina. Su tuo galima visiškai sutikti, todėl šiuo požiūriu, analizuojant elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo modelius, vertinama, kaip reguliuojamieji priima atitinkamą reguliavimo modelį, ar jam priešinasi ir kiek jį laiko teisingu plačiąja šio žodžio prasme.

Nemažiau svarbius tyrimus atliko ir kitų socialinių mokslų atstovai.

Aptariant modeliavimo teorijos ir praktinio taikymo socialiniams mokslams, modeliavimo tikslingumo ir naudos pagrindimo tyrimus svarbų indėlį įnešė tokie mokslininkai kaip Lietuvos mokslininkas profesorius Rimantas Tidikis[16], taip pat docentas Arvydas Guogis[17]. Modeliavimo srityje istoriškai daug nuveikė Rusijos mokslininkai: J. Plotinskis[18], M. Vartofskis[19], N. Moiseevas[20] ir kiti. Modeliavimo ir jo taikymo socialiniams mokslams problemas tiria vakarų šalių mokslininkai: W. Buckley[21], dr. Romanas Friggas bei prof. Dr. Stephanas Hartmannas. 2006 m. jie kartu išleido veikalą „Stanford Encyclopedia of Philosophy".

Aptariant Europos Sąjungos reguliavimo reformos ir geresnio reguliavimo tyrimus ir mokslinę kritiką reikia paminėti keletą Leideno universiteto (Olandija) viešosios teisės profesorių: Wimą Voermansą, prof. Philipą Lane'ą, prof. B. Steunenbergą ir kitus.

Profesorius Wimas Voermansas ir prof. Dr. B. Steunenbergas, veikdami visiškai nepriklausomai vienas nuo kito, savo darbuose ir mokslinėse konferencijose pripažįsta, kad tikrosios Europos Sąjungos reguliavimo gerinimo galimybės yra gana ribotos. Prof. Dr. B. Steunenbergas[22] pabrėžia Europos Sąjungos normų diegimo nacionalinėse teisės sistemose problemą.

Profesorius Wimas Voermansas[23] kritikuoja Europos Sąjungos geresnio reguliavimo įgyvendinimo strategiją. Jis neigiamai vertina koncentravimąsi į *ex ante* reguliavimą ir pabrėžia, kad mažai dėmesio skiriama *ex post* plėtojimui, šio reguliavimo vertinimui ir tyrimui, todėl neįmanoma tinkamai taikyti šio modelio.

Šio tiriamojo darbo autorius šiame darbe nemažai dėmesio skiria *ex post* modelio tyrimui, todėl iš dalies užpildys prof. Wimo Voermanso iškeltą nepakankamo *ex post* modelio tyrinėjimo problemą.

---

[16] Tidikis, R. Socialinių mokslų tyrimų metodologija. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.

[17] Guogis, A. Modeliavimo reikšmė socialiniame moksle // Viešoji politika ir administravimas. 2002, Nr. 3, p. 94-98.

[18] Плотинский Ю. М. Модели социальных процессов: Учебное пособие для высших учебных заведений. Изд. 2-е, перераб. и доп. Москва: Логос, 2001.

[19] Вартофский, М. Модели. Репрезентация и научное понимание. Москва, 1988.

[20] Моисеев, Н. Н. Математика в социальных науках // Математические методы в социологическом исследовании. Москва, 1981. С. 166.

[21] Buckley, W. Sociology and Modern Systems Theory. New York, 1967; St. L. Optner. Systems Anglysis for Business Management. Englewood Cliffs, 1968.

[22] Plačiau projekte: Better regulation in the European union: lost in translation or full steam ahead? [žiūrėta 2008.06.19]<http://www.onderzoekinformatie.nl/en/oi/nod/onderzoek/OND1307381>

[23] Savo poziciją apibendrino prezentacijoje, pateiktoje 2008 m. rugsėjo 10 - 11d., vykusioje „Geresnio reguliavimo" konferencijoje, kurią organizavo EIPA.

Aptariant tarptautinius mokslinius darbus reikia išskirti dvi daug tyrimų generuojančias pasaulio dalis (valstybes, valstybių sąjungas): Jungtines Amerikos Valstijas ir Europos Sąjungą. Atskirai paminėtina Jungtinė Karalystė kaip istoriškai aktyvi ne tik teoriškai nagrinėjanti, bet ir praktikoje plačiai taikanti savireguliaciją bei koreguliaciją. Tokią savireguliacijos toleranciją galima iš dalies paaiškinti ir Jungtinės Karalystės teisinės sistemos specifika, t. y. kai valstybės leidžiamoms teisės normoms nėra (tiksliau, istoriškai nebuvo, nors šiuo metu parlamentinio ir kito lygmens teisės normų kūrimas vyksta gana intensyviai) skiriama tiek daug dėmesio, kaip kontinentinėje teisėje, nes visa sistemos ašis buvo ir yra teismai, todėl asmenys, nenorėdami patirti valstybės prievartos poveikio priemonių, patys imasi iniciatyvos susitarti, kaip elgtis vienokiose ar kitokiose situacijose. Reguliavimo problemomis, taip pat elektroninių komunikacijų teisiniu reguliavimu istoriškai labai domisi Jungtinių Amerikos Valstijų mokslininkai, kurių tyrimai labai struktūruoti ir gerai pagrįsti. JAV labai mėgstama analizuoti daug statistinės ir ekonominės informacijos, yra atlikta gilių elektroninių komunikacijų reguliavimo efektyvumo studijų, pavyzdžiui Džordžo Meisono (angl. *George Mason*) universiteto Teisės mokyklos profesoriaus adjunkto (amer. *Adjunct professor*) Jerry Elligo, Ph. D., Mercatus centre Džordžo Weisono universitete atliktas tyrimas "Costs and Consequences of Federal Telecommunications and Broadband Regulations"[24], analizuojantis konkrečius reguliavimo tikslus, reguliavimo rinkos dalyviams reguliuotojo duotus įpareigojimus ir kiek jie pabrangina elektroninių komunikacijų paslaugų kainą galutiniam vartotojui (pvz.: jei valstybė įpareigoja dominuojantį operatorių suteikti nuolaidas socialiai remtiniems asmenims, kompiuterizuoti mokyklas, teikti universaliąsias paslaugas ir pan., kiek tai pabrangsta realiai už paslaugą mokančiam vartotojui).

Aptariant Jungtinėse Amerikos Valstijose atliekamus tyrimus ir jų mastą reikia paminėti ir periodinius leidinius, skirtus mokslinėms artimų temų analizėms. Vienas iš jų yra CATO instituto leidžiamas žurnalas „Regulation" (internetinė svetainė http://www.cato.org/pubs/regulation/index.html). Jis skirtas vien įvairių sričių (energetikos, transporto ir kt., taip pat elektroninių komunikacijų) reguliavimui. Šiame periodiniame žurnale pateikiama daug įvairių nuomonių reguliavimo, tame tarpe ir teisinio elektroninių komunikacijų (JAV tai vadinama telekomunikacijomis) reguliavimo, klausimais. Kalbant apie leidinius, kuriuose dažnai skelbiami ir specializuoti moksliniai straipsniai artimomis šiam darbui temomis, tikslinga paminėti JAV Indianos universiteto leidžiamą žurnalą „Federal Communications Law Journal". Šiame žurnale skelbiami ne tik pripažintų mokslininkų darbai, bet ir daug šio universiteto studentų, dar neturinčių mokslinio pripažinimo, straipsnių. Straipsniai į šį žurnalą kruopščiai atrenkami pagal aukštus žurnalo keliamus standartus. Kiti svarbūs paminėtini teminiai periodiniai teisiniai leidiniai, kuriuose mokslininkai pateikia savo tyrimus, yra žurnalas „Journal on telecommunications & high technology law", leidžiamas Kolorado universiteto Teisės mokyklos, „Computer and Telecommunications Law Review", leidžiamas Sweet &

[24] Plačiau: *Federal communications law journal.* 2005, Nr. 58, Jungtinės Amerikos Valstijos, p. 37 – 102.

Maxwell, „The Yale journal on regulation“, leidžiamas Jeilio (angl. *Yale*) universiteto, „Michigan Telecommunications and Technology Law Review“, „The North Carolina journal of international law and commercial regulation“, leidžiami Šiaurės Karolinos universiteto Teisės mokyklos, „Regulation & Governance”, leidžiamas Wiley korporacijos ir keletas kitų.

Lietuvoje elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo aspektus aprašė jauni, bet nagrinėjamoje srityje patyrę teisininkai praktikai (T. Lamanauskas, I. Jarukaitis (neseniai gavęs socialinių mokslų daktaro laipsnį) ir kt.), tačiau pripažintų teisinių mokslinių šio klausimo tyrimų autoriaus nagrinėjamu aspektu Lietuvoje ir Rytų bei Vidurio Europos (išimtis – pavienės studijos Vengrijoje) regione iš esmės nėra.

Skirtingose pasaulio vietose nuolat vyksta konferencijos elektroninių komunikacijų reguliavimo klausimais. Kaip vienas iš didesnių ir svarbesnių pasaulio mokslininkų susitikimų paminėtinas 2005 metų lapkritį Tunise įvykęs susitikimas, kurio tema – „Technologijų konvergencija ir reguliavimas. Iššūkiai, kylantys besivystančioms valstybėms“. Jo metu mokslininkai ir praktikai aptarė aktualius kausimus, susijusius su konvergavusių technologijų reguliavimu, įskaitant teisinį reguliavimą.

DARBO METODOLOGIJA

Disertacijoje autorius plačiai taiko teorinius metodus (pavyzdžiui, modeliavimo, sisteminės analizės ir kitus), tačiau siekiant įvairiapusiškai išanalizuoti mokslinę problemą ne apsiribojama vien šiais tyrimo metodais, o nuosekliai taikomi ir empiriniai tyrimo metodai (anketinis, ekspertų apklausos, dokumentų analizės metodai ir kt.).

Atliekant tyrimą taikyti šie teoriniai metodai:

Modeliavimo metodas taikytas siekiant išskirti (išgryninti) elektroninių komunikacijų reguliavimo modelius, ištirti šių modelių privalumus ir trūkumus, sumodeliuoti tinkamiausius (efektyviausius) modelius, t. y. skurti dinaminius prognostinius modelius.

Nors daug mokslininkų pripažįsta, kad dėl modeliavimo metodo sudėtingumo mokslininkai atsisako šį metodą taikyti ypač socialiniuose moksluose, tačiau pripažįsta jo naudą ir svarbą[25]. Tai patvirtina ir prof. Marija Burinskienė, apibendrindama Lietuvos mokslui svarbius tyrimus, atliktus per 1997–2006 metus. Ji socialinių procesų raidos modeliavimui ir modelių kūrimui bei praktiniam pritaikymui skyrė daug dėmesio ir įvertino darbų, atliktų taikant šį metodą, tiek teorinę, tiek praktinę svarbą.[26]

Sisteminės analizės atlikimas rekomenduojamas kaip vienas iš teorinių modeliavimo etapų, siekiant apsibrėžti nagrinėjamą reiškinį arba objektą kaip sistemą. Autorius elektroninių komunikacijų teisinį reguliavimą tyrė kaip socialinio reguliavimo sistemos dalį atsižvelgdamas į šio sektoriaus teisinio reguliavimo vietą socialinio reguliavimo sistemoje, atskleisdamas elementus ir jų tarpusavio ryšius. Sisteminė analizė taip pat leidžia apžvelgti socialinių santykių kylančių elektroninių komunikacijų srityje, kaip teisės reguliuojamo gėrio (vertybės), vietą ir svarbą valstybės ir visuomenės gyvenime.

Sisteminė analizė leidžia:

(1) geriau suprasti sistemos veikimą (elgseną) ir jos charakteristikas,

(2) optimizuoti jos struktūrą,

(3) sistemos sąveiką su jos aplinka,

(4) nusistatyti sistemos ribas,

(5) Nustatyti sistemos sudėtinių dalių pagal jų struktūros ir funkcijų vietą, visumos arba tam tikro struktūrinio lygio požiūriu.

Istorinis lyginamasis ir genezės metodai tyrime taikyti siekiant atskleisti reiškinių (elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo) genezę, evoliucinę seką, kitimą ir raidą bei tai nulėmusias priežastis. Šie metodai leidžia atsakyti, kaip ir kodėl susiklostė (kas tai lėmė) specifinis elektroninių komunikacijų reguliavimas ir ar toks reguliavimas reikalin-

---

[25] Guogis, A. Modeliavimo reikšmė socialiniame moksle // Viešoji politika ir administravimas. 2002, Nr. 3, p. 94-98.

[26] Daujoraitė, V. Mokslininkai kuria ateities scenarijus. Mokslo Lietuva (Lietuvos mokslininkų laikraštis). [žiūrėta 2009-04-05]. <http://mokslasplius.lt/mokslo-lietuva/comment/reply/714?page=0%2C1>

gas. Tyrime apžvelgiamos kelios labiausiai išsivysčiusios ir lyderiaujančios elektroninių komunikacijų reguliavimo srityje rinkos, iš esmės Europos Sąjungos ir Jungtinių Amerikos Valstijų.

Jeigu vadovautumėmės profesoriaus A. Vaišvilos išplėtota teisės egzistavimo lygmenų teorija, į klausimą, ar reguliuoti teisiškai vieną ar kitą visuomeninį santykį, reikėtų atsakyti teisės idėjos, t. y. pirmajame teisės egzistavimo lygmenyje. Autorius taiko istorinį metodą siekdamas informacijos, kodėl atsirado ir ar tikslingas dabartinis apsibrėžto sektoriaus teisinis reguliavimas, t. y. ieško atsakymo į klausimą, ar nagrinėjamus klausimus apskritai reikia teisiškai reguliuoti; galbūt to galima išvengti arba pilnai reguliuoti kitomis priemonėmis. Autorius neapsiribojo galimybe analizuoti vien tik Lietuvos istorinę patirtį, analizuoja ir Europos Sąjungos bei Jungtinių Amerikos Valstijų istorines tendencijas, todėl šis metodas duoda itin patikimus rezultatus ir galimi gilūs apibendrinimai.

Be to, taikomas *lyginamasis metodas*, t. y. lyginami skirtingi tų pačių reiškinių aspektai, skirtingų valstybių ar regionų patirtis nagrinėjamais klausimais, kylančios problemos bei taikomi sprendimo būdai, taip pat lyginami skirtingi reguliavimo būdai. Tarpusavyje lyginami išskirti modeliai, jų panašumai ir skirtumai, tiriamos modelių gerosios ir blogosios savybės. Lyginamasis metodas padeda autoriui nustatyti tiriamų reiškinių panašumus ir skirtumus, padeda atlikti analitines tyrimo funkcijas, išgryninti atskirus reiškinius ir jų tendencijas.

Analitinis – kritinis metodas padėjo pažvelgti į elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo trūkumus ir jo įgyvendinimo disfunkcionalumą. Be to, pateikiamos norminių aktų ir reguliuotojų veiklos trūkumų įžvalgos.

Atliekant tyrimą taikyti šie empiriniai tyrimo metodai:

Teisinių dokumentų analizės metodu tirti Lietuvos Respublikos ir užsienio valstybių teisės aktai ir ES institucijų teisės aktai. Šio metodo taikymo tikslas – ištirti realiai egzistavusį ar egzistuojantį teisinį reguliavimą, pasireiškiantį teisės normose ar įtvirtintą dokumentuose. Šio metodo privalumu laikytina jo suteikiama galimybė tirti atitinkamų laikotarpių dokumentus analizuojant dokumentų, o kartu ir teisinio reguliavimo kitimą. Analizuojant teisės norminius aktus, gautus iš patikimų Europos Sąjungos (www.eur-lex.europa.eu), Lietuvos (www.lrs.lt; www.litlex.lt) ir kitų duomenų bazių, nėra būtina atskirai vertinti dokumentų autentiškumo, patikimumo ir kitų kriterijų, kuriuos būtina patikrinti analizuojant daugelį kitokių dokumentų (pvz.: rankraščių ir kt.).

Kontentinės analizės metodas[27] taikytas analizuojant Lietuvos Respublikos norminius aktus, siekiant išgryninti norminiuose aktuose neaiškiai atskleistus elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo tikslus ir jų tarpusavio prioritetus. Šio metodo esmė – suskaičiuoti informaciniame masyve tyrimui įdomius prasminius vienetus.

Mokslinės literatūros analizės metodas leido atskleisti elektroninių komunikacijų reguliavimo koncepcines nuostatas. Šiuo metodu siekta teoriškai pagrįsti elektroninių ko-

[27] Tidikis, R. *Socialinių mokslų tyrimų metodologija.* Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003, p. 498 – 504.

munikacijų teisinio reguliavimo pokyčius ir mokslininkų vertinimus, susijusius su elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo pokyčiais.

Antrinė duomenų analizė. Atsižvelgiant į tai, kad autorius orientuojasi į sociologinę teisės sampratą, daugelį atsakymų autoriaus nagrinėjamoje problematikoje galima rasti taikant sociologinio tyrimo metodus. Autorius, analizuodamas problemą ir ieškodamas galimų atsakymų į aktualius problemos klausimus, aktyviai naudojosi užsienio autorių atliktais statistiniais ir kitais tyrimais, pavyzdžiui, „Pasaulio interneto projekto" (angl. *World Internet Project (WIP)*, kuris yra bendras tarptautinis projektas, tiriantis interneto socialinę, ekonominę ir politinę įtaką; jame dalyvauja daugiau kaip dvidešimt garsių pasaulio universitetų ir tyrimo centrų. Dideliu indėliu prisidėjo Oksfordo universitetas, atlikęs savo tyrimus (angl. *The Oxford Internet Surveys (OxIS)*)[28], JAV Džordžo Meisono universiteto Mercatus centro atliktos telekomunikacijų ir transliavimo sąnaudų ir padarinių studijos[29] ir kiti tyrimai. Darbe remiamasi nepriklausomais tyrimais, atliktais garsiausių universitetų ir tyrimo centrų, taip pat autoritetingų tyrimų centrų ir mokslininkų atliktais tyrimais, užsakytais atskirų institucijų. Dauguma tokių tyrimų vykdytojų pasirenkami konkurso būdu. Tyrimo įstaigos reputacija ir patirtis išskiriami kaip svarbiausi kriterijai. Neabejotina, kad ne moksliniais tikslais atliekamus tyrimus reikėtų vertinti atsargiai, nes dažnai tyrėjai yra priklausomai nuo užsakovų keliamų tikslų, tyrimų rezultatus (ypač tuos, kuriuos vėliau galima gauti viešai) „pakreipia" užsakovo naudai (vienos ar kitos valstybės vyriausybės arba kitokios institucijos), tačiau tokių tyrimų neverta ignoruoti, nes juose surinkta ir susisteminta labai daug naudingos pradinės informacijos, kurią vėliau galima vertinti sistemiškai ir gauti naudingus apibendrinimus. Tais atvejais, kai vieni ar kiti tyrimai autoriui kelia dvejonių arba tokių tyrimų išvadų nepatvirtina (arba paneigia) kiti tyrimai, autorius argumentuotai tai savo darbe analizuoja ir apie tai diskutuoja. Trūkstamiems aspektams išanalizuoti autorius atliko savarankiškus tyrimus, t. y. anketinę interneto vartotojų apklausą antrame pagal populiarumą Lietuvoje interneto portale www.zebra.lt bei elektroninių komunikacijų reguliavimo efektyvumo ir galimo šio reguliavimo gerinimo ekspertinę analizę.

Siekiant nustatyti visuomenės, besinaudojančios internetu, požiūrį į santykių, atsirandančių elektroninėse komunikacijose, sureguliavimo teisinėmis priemonėmis poreikį atliktas jau minėtas *anketinis tyrimas*, kurio *tikslai*: surinkti ir patikrinti modeliavimui trūkstamą informaciją. Siekiant šių tikslų respondentų pateikti atsakymai, vertinant juos kompleksiškai su kita turima informacija, leidžia daryti apibendrinimus, kokio reguliavimo nori apklausti interneto vartotojai, t. y. asmenys, realiai besinaudojantys elektroninėmis komunikacijomis, ir koks reguliavimas socialine prasme priimtiniausias reguliuojamiesiems. Tai mažina socialinę įtampą, skatina bendradarbiavimą, leidžia suvokti abi-

[28] Daugiau apie World Internet Project galima rasti šio projekto internetiniame puslapyje: [žiūrėta 2009.01.15] <http://www.worldinternetproject.net/>

[29] Plačiau apie šį tyrimą: Ellig, J. A Working Paper in Regulatory Studies. Costs and Consequences of Federal Telecommunications and Broadband Regulations. Mercatus Center. George Mason University, February 2005.

pusę naudą ir sudaro pagrindą subjektinių teisų ir pareigų vienovei. Anketinio tyrimo tikslinė grupė buvo interneto vartotojai, besinaudojantys vieno iš populiariausių interneto portalų www.zebra.lt paslaugomis. Siekta apklausti kuo daugiau respondentų. Taikytas sociologinio tyrimo anketinis metodas. *Vertinant šio tyrimo patikimumą* svarbu atsižvelgti, kad anketa buvo visiškai anoniminė, o tyrimo metu anketas užpildė 445 respondentai, kurie tuo metu buvo realūs elektroninių komunikacijų paslaugų gavėjai, dalyvavę tyrime ir užpildę parengtas anketas. Vienas iš pagrindinių apklausos klausimų formulavimo principų yra jų suprantamumas respondentams, todėl anketos klausimų suprantamumas iš anksto buvo pateiktas aštuoniems nepriklausomiems asmenims įvertinti.

Nors toks internetinis anketavimo metodas turi trūkumų ir jo rezultatai negali būti interpretuojami atskirai nuo bendrojo konteksto ir kitų tyrimų rezultatų analizės, tačiau jo privalumais laikytina tai, jog asmenys anketas pildo jausdamiesi visiškai anonimiškai, netrukdomi, sau priimtinoje aplinkoje, neribojami laiko, gali laisvai pasirinkti, ar atsakyti į pateiktą klausimą, anketas pildo savarankiškai ir todėl atvirai. Šis anketinis metodas eliminuoja arba gerokai sumažina tyrimų metodologijoje pabrėžiamus anketinio tyrimo metodo trūkumus (apklausos vedėjo įtaką respondentams, laiko atsakymams ribotumą, į anketos klausimus atsakančiam asmeniui nepriimtinos aplinkos įtaką, respondento baimę dėl galimo jo asmenybės nustatymo)[30]. Dėl internetinės apklausos trūkumų (pavyzdžiui: atsakyti galima kelis kartus tam pačiam asmeniui, visiško anonimiškumo jausmas leidžia anketą pildyti nepakankamai kruopščiai ir neatsakingai ir pan.) šių rezultatų nereikia suabsoliutinti, dera vertinti tik bendriausias tendencijas. Šio konkretaus tyrimo gana didelis respondentų skaičius eliminuoja pavienių asmenų galimai netinkamą elgesį ir neabejotinai atskleidžia bendrąsias tendencijas.

Apklausos laikas sutapo su tuo pačiu metu Lietuvos žiniasklaidoje vykusia diskusija dėl internetinių straipsnių komentuotojų įžeidžiančių ar net skatinančių žudyti komentarų interneto naujienų portale „Delfi“[31]. Vienas iš diskusijos aspektų buvo klausimas, kad visos elektroninės komunikacijos (tiek turinys, tiek priėjimas prie paslaugų) turėtų būti daugiau sureguliuotos. Žiniasklaidoje vykusi diskusija didesnės naudos šiam darbui neturi, tačiau žinant, kad žiniasklaida daro labai stiprią įtaką visuomenei ir jos nuomonei, o į diskusiją įsitraukė politikai ir kiti asmenys, į šią anketinio tyrimo metu vykusią diskusiją visiškai neatkreipti dėmesio būtų neteisinga. Galima prielaida, kad gana dideliam respondentų skaičiui taip pat įtakos turėjo ši diskusija, nes, anot statistikos specialistų (profesorės Vitalijos Rudzkienės), paprastai internetinėse apklausose dalyvaujama gana pasyviai.

---

[30] Tidikis, R. Socialinių mokslų tyrimų metodologija. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003, p. 488.

[31] Respublika. Nacionalinis dienraštis. Nr. 83 (5136), 2007m. balandžio 13d. straipsnis: „Delfi“ skelbia net raginimus žudyti“, Nr. 84 (5137); 2007m. balandžio 14d. straipsnis: „Internetas - purvo jūra“, Nr. 87 (5140); 2007m. balandžio 18d. straipsnis „Purvinam „Delfiui“ teks apsikuopti“, interneto naujienų portalo „Delfi“: „Mūsų internetas jų respublikoje“ <http://blog.delfi.lt/node/1003>; „Mūsų internetas jų respublikoje II arba kaip įsiuto trys Seimo nariai (audio/foto)“ [žiūrėta 2007.06.01] <http://blog.delfi.lt/node/1030> ir kt.

Kitas autoriaus tyrimas – elektroninių komunikacijų reguliavimo efektyvumo ir galimo šio reguliavimo gerinimo bei reguliavimo modelių privalumų ir trūkumų ekspertinė analizė – atliktas *ekspertų apklausos metodu.* Šio metodo pasirinkimą lėmė tai, kad elektroninių komunikacijų reguliavimo klausimus, kurie yra gana specifiniai, geriau išmano gana mažai specialistų ir jiems užduoti klausimai turi didelę naudą tyrimui. Šio tyrimo *tikslai:* išaiškinti elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo modelių privalumus ir trūkumus, elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo tikslų siekimui naudojamus modelius ir šių modelių naudojimo galimybes perspektyvoje (5-7 metų ateityje); ar konkurencija elektroninių komunikacijų srityje šiuo metu yra didelė; ar esamas teisinis reguliavimas yra labai intensyvus; ar toks teisinis reguliavimas labai apkrauna rinkos dalyvius papildomomis rutinomis; ar elektroninių komunikacijų srities teisinis reguliavimas didėja, ar mažėja; ar esamas teisinis reguliavimas nedidina kainos galutiniams vartotojams ir kt. Išanalizavus atskirus teisinio valstybinio reguliavimo klausimus, pagrindinis tikslas buvo išsiaiškinti, ar kitos reguliavimo priemonės galėtų kokybiškai pagerinti dabartinį reguliavimą, ar kitos reguliavimo priemonės šiuo metu taikomos pakankamai, kokios kitos priemonės galėtų padėti efektyviau reguliuoti elektronines komunikacijas.

Pasirinkta neakivaizdinė individuali formalizuotos apklausos anketa, suteikiant galimybę pateikti savo papildomus paaiškinimus, komentarus. Vertinime dalyvavo 9 ekspertai, kuriems buvo pateikti klausimai, tiesiogiai susiję su elektroninių komunikacijų teisiniu reguliavimu. Ši tikslinė ekspertų grupė buvo atidžiai renkama pagal jų veiklos ir patirties pobūdį elektroninių komunikacijų srityje. Objektyvumo dėlei buvo pasirinkti ekspertai ir iš reguliuojančios institucijos, ir iš reguliuojamų subjektų. Tai yra kompetentingi, turintys ilgametės specifinės patirties (ne mažiau negu penkerių metų praktinio darbo stažą) ir išmanantys tiesiogiai su tyrimo objektu susijusią sritį asmenys (pagrindiniai kompetencijos vertinimo kriterijai buvo pareigybinė padėtis (vertinama ne pareigų hierarchija (nors taip sutapo, kad 80 procentų apklausoje dalyvavusių ekspertų buvo skyrių vadovai, teisės departamentų vadovai ir kt.), bet tiesioginė sąsaja su ekspertizės objektu), ir juridinio asmens, kuriame patirtį įgijo ekspertai, veiklos mastai (šis kriterijus svarbus siekiant išvengti smulkmeniško, riboto mastymo ir siekiant platesnio požiūrio į pateiktus klausimus). Ekspertai buvo įspėti, kad tiriama jų, kaip asmenų, turinčių specifinę patirtį ir žinių, individuali nuomonė, kuri gali skirtis nuo įmonių, institucijų, kuriose asmenys dirba, ar net oficialių Europos Sąjungos institucijų nuomonės (net ir patvirtintos vienokiais ar kitokiais tyrimais), tačiau mąstymo šabloniškumo ir tendencingumo visiškai išvengti neįmanoma, nes reguliuojamas subjektas ir jo darbuotojai dažnai yra nepatenkinti griežtu reguliavimu, o reguliuojantis asmuo gina reguliavimą. Atrinktų ekspertų išsakyta nuomonė, atsižvelgiant į kitus tyrimus ir kitas nuomones, yra labai svarbi vertinant nuomonę apie teisinį reguliavimą, jo intensyvumą, taip pat analizuojant klausimą, ar reguliavimas pasiekia jam keliamus tikslus bei ar asmenys, dėl kurių vykdomas reguliavimas (vartotojai), gauna juos tenkinantį rezultatą, ar galimas ir ar būtų veiksmingas kitoks socialinis reguliavimas (savireguliavimas ir koreguliavimas).

Ekspertų vardai ir pavardės autoriui žinomi, tačiau prieš pateikiant atsakymus su kiekvienu iš jų buvo sutarta, kad nei vardai, nei pavardės, nei darbo vieta konkrečiai nebus nurodyti, siekiant, kad asmuo galėtų laisviau reikšti savo asmeninę, o ne įstaigos, įmonės ar organizacijos nuomonę. Trys apklausti ekspertai buvo Lietuvos Respublikos ryšių reguliavimo tarnybos atitinkamų padalinių vadovai, kiti šios institucijos reguliuojamų didelių bendrovių teisininkai ir teisės padalinių vadovai. Dauguma ekspertinio vertinimo tyrimo klausimų yra kokybinio pobūdžio.

Neabejotinai būtina atsižvelgti į tai, kad kiekvienas ekspertas turi savo nuomonę, vertybių skalę, pasaulėžiūrą, jausmus ir kt., o tai sukuria subjektyvų požiūrį į vieną ar kitą problemą, tačiau ekspertai buvo pasirinkti iš realiai veikiančių ir reguliavime dalyvaujančių juridinių asmenų, kurie vienaip ar kitaip daro įtaką teisiškai reguliuojamiems visuomeniniams santykiams. Sociologiniu požiūriu labai svarbu, kiek teisinis reguliavimas atitinka teisines idėjas, kiek tos teisinės idėjos ir teisinis reguliavimas atitinka kultūrą, nusistovėjusius papročius, plačiąja prasme terpę, kurioje šis reguliavimas taikomas, o tai geriausiai galima nustatyti pagal tai, kaip reguliuojamasis priima teisinį reguliavimą, kiek jis šiam reguliavimui priešinasi, nes nuo to gali priklausyti, kiek kyla reguliuojančio subjekto ir reguliuojamojo konfliktų ar kiek papildomų normų reikia sukurti. Jei situacija tokia, kad reguliuojamas asmuo nuolat ieško reguliavimo spragų, tai reguliuojantysis arba turintis teisę leisti teisės normas asmuo privalo nuolat tobulinti ir leisti papildomas teisės normas.

Kaip visų minėtų metodų pagalbinė priemonė taikomas dar vienas empirinis metodas: *profesinės patirties apibendrinimo metodas.* Šis metodas autoriaus tiriamajame darbe pagal apibendrinamą informaciją dar skirstomas į tris atskirus toliau išvardytus metodus:

Pirmasis iš šios grupės metodų yra *asmeninės profesinės patirties apibendrinimo metodas,* nes autorius jau dvylika metų dirba praktinį darbą, susijusį su elektroninių komunikacijų teisiniu reguliavimu. Per tą laiką pasikeitė kelios redakcijos įstatymų, reguliuojančių elektronines komunikacijas, atsirado daug poįstatyminių aktų ir pan. Autorius dalyvavo analizuojant naujų norminių aktų projektus ir teikiant pastabas, taip pat nuolat dalyvavo visuomeniniuose santykiuose, kylančiuose elektroninėse komunikacijose.

Antrasis svarbus metodas yra *geriausios praktikos apibendrinimo metodas.* Šis metodas labai svarbus tiriant savireguliavimo ir koreguliavimo taikymo svarbą, reguliuojant elektronines komunikacijas.

Trečiasis metodas, kuris itin svarbus ir dažnai susipina su kitais metodais (pvz.: dokumentinės analizės) yra *teisinių precedentų apibendrinimo metodas.* Jis taikytas analizuojant atskirų valstybių teisinio reguliavimo patirtį.

Profesinės patirties apibendrinimo metodų taikymo *tikslas* – papildomai išanalizuoti atskirus kokybinius modelių elementus. Šie metodai yra pagalbiniai ir itin padeda, kai reikia įvertinti atskirus kokybinius parametrus arba apibendrinti atliktas analizes ar kitų autorių nuomonę. Vertinant visų šių metodų pritaikomumą konkrečiam tyrimui, jų rezultatų patikimumą, būtina atžvelgti į minėtų metodų specifiką.

Asmeninės profesinės patirties apibendrinimo metodas turi ir esminių *trūkumų*, nes yra pagrįstas vieno asmens patirtimi ir pastabomis, galimu subjektyvumu ir įsitikinimais. Visi profesinės patirties apibendrinimo metodai turi būti vertinami atsargiai, o išvados ir apibendrinimai daromi tik patikslinus juos kitais metodais arba kartu su kitais metodais, nes profesinės patirties apibendrinimas yra tik tikimybinio pobūdžio.

Iš esmės profesinės patirties ir jos apibendrinimo metodų svarbą ir objektyvumą reikia vertinti labai atsargiai. Anot profesoriaus Rimanto Tidikio, „Svarstant ir aiškinantis profesionalizmo sampratą, dažnai vyksta teoretikų ir praktikų konfrontacija. Grynieji praktikai dažnai ignoruoja teoriją, laiko ją per daug abstrakčia, mažai pritaikoma veikloje ir tinkama tik ginčams akademinėse sferose. Priešingai, mokslininkai teoretikai dažnai praktiką traktuoja tik kaip individualią, elementarią, empirinę patirtį, įgytą per ieškojimus ir klydimus. Tokie priešingi požiūriai dėl to paties reiškinio analizės, skeptiški jo vertinimai daro didžiulę žalą tiek praktikai, tiek teorijai, tiek teoretikų, tiek praktikų profesionaliam tobulėjimui.“[32]

Labai taikliai pastebėjo Mišelis de Montenis (pr. *Michel de Montaigne*). Jis teigia, kad „Maža išdėstyti patyrimo įspūdžius: juos reikia pasverti ir palyginti, apmąstyti ir išgryninti“. Ši sentencija labai tiksliai apibrėžia šio metodo taikymo galimybes, t. y., kad patirtis profesinėje srityje nėra vienprasmiška vertybė atliekant tyrimą, tačiau šią patirtį išgryninus, įvertinus, palyginus tai gali būti naudinga tyrimo priemonė. Patirties kaupimas ir apibendrinimas yra ne savitikslis dalykas, o būtina sąlyga moksliškai pagrįstai veiklos teorijai kurti.

Profesinės patirties apibendrinimo metodai nėra dažnai taikomi Lietuvoje rašomose disertacijose, tačiau šių metodų svarba socialiniuose moksluose pabrėžiama mokslinių tyrimų metodikų literatūroje[33].

Darbe nesitenkinama išskirtinai vienu ar kitu tyrimo metodu, išanalizuojami jau esami tyrimai, trūkstama informacija surenkama atlikus kelis vienas kitą papildančius tyrimus ir taip nuosekliai siekiama iškeltų uždavinių bei užsibrėžto tikslo.

Atskiriems klausimams analizuoti autorius taiko ir kitus teorinius tyrimo metodus (abstrakcijos, alternatyvų, analogijos, apibendrinimo, dedukcijos, ekstrapoliacijos, indukcijos, sintezės).

[32] Tidikis, R. *Socialinių mokslų tyrimų metodologija.* Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003, p. 557.

[33] *Ibid.,* p. 563.

1. ELEKTRONINIŲ KOMUNIKACIJŲ SEKTORIAUS IR JO TEISINIO REGULIAVIMO GENEZĖ IR EVOLIUCIJA

Prieš nagrinėjant konkrečius modelius būtina ištirti, kaip esamas teisinis reguliavimas atsirado ir plėtojosi, kokių tikslų siekiant atliekamas teisinis reguliavimas, kokie šių tikslų prioritetai, ar šis sektorius toks svarbus ir specifinis, kad būtinas specifinis teisinis reguliavimas, kiek plačiai turi būti reguliuojami nagrinėjamos srities socialiniai santykiai. Į šiuos ir kitus klausimus padės atsakyti ši dalis, kurioje tyrimas atliekamas taikant istorinį, lyginamąjį, dokumentų analizės ir kitus metodus.

1.1. Teisės objektyvinimas ir jo svarba reguliuojant elektronines komunikacijas

Socialinių santykių (visų socialinių santykių arba atskiroje žmonių veiklos srityje susiklostančių socialinių santykių) reguliavimas yra labai plati tema ir apima ne tik teisinį socialinių santykių reguliavimą, todėl būtina sukonkretinti, kokio požiūrio laikomasi šiame darbe, kiek plačiai analizuojamas teisinis reguliavimas elektroninių komunikacijų srityje.

Autorius savo darbe daug kur vadovavosi ir labai vertina Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Administracinės teisės ir proceso katedros mokslininkų išreikštą požiūrį: „...pažintini universalūs pokyčių dėsniai, išreiškiantys nesiliaujamos socialinės plėtros, mokslų integracijos, atsinaujinimo ir prisitaikymo prie kintančios socialinės aplinkos idėjas ir parodantys, kad administracinės teisės objektyvizacijos suvokimas yra gebėjimas, laiku valdyti pokyčius bei savireguliacijos priemonėmis prisitaikyti prie to, kas kinta, ir susitaikyti su tuo, kas neišvengiama keičiant administracinės teisės sistemą. Tokių dėsnių pažinimas ir gebėjimas laiku vertinti kintančią tikrovę atsižvelgiant į tų dėsnių veikimo ypatumus sudaro galimybę siekti naujos, adekvačios administracinės teisės mokslo plėtros ir šio mokslo naujų idėjų įgyvendinimo suderinamumo su socialine pažanga kitose socialinėse srityse.“[34] Šioje disertacijoje tiriamas elektroninių komunikacijų teisinis reguliavimas neapsiriboja vien galiojančių teisės normų ar teisės principų apžvalga ir šių normų bei principų įgyvendinimo, vykdant teisinį reguliavimą, analize. Čia reguliavimas vertinamas plačiau, kartais praplečiant vien teisinio reguliavimo suvokimo ribas ir analizuojant kitas to paties socialinio santykio reguliavimo sritis, galimybę keisti teisinį reguliavimą kitokiu socialiniu reguliavimu. Taip siekiama plačiau ištirti konkrečios srities socialinį reguliavimą apimant ir teisės objektyvinimo problemas.

[34] *Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Administracinės teisės ir proceso katedros programa Socialiniai pokyčiai ir administracinė teisė. Patvirtinta Teisės fakulteto tarybos 2003 m. sausio 30 d. nutarimu Nr. 1T-22. P. 1.*

Atskirai nesigilinant į teisės moksle suformuluotų teisinio reguliavimo sąvokų įvairovę galima paanalizuoti Lietuvoje plačiai pripažintą profesoriaus A. Vaišvilos pateiktą teisinio reguliavimo sąvoką: „Teisinis reguliavimas – tai tokia socialinio reguliavimo rūšis arba forma, kai poveikis žmonių elgesiui yra daromas teisės normomis ir teisės principais."[35] Norint visapusiškai suvokti šį apibrėžimą reikia grįžti prie teisės principo ir teisės normos sąvokų. Teisės principas (lot. *principium* – pradžia, pagrindas, elementas) – tai bendrojo pobūdžio idėjos, konkretinančios teisės sampratą. Principai gali būti principai-idėjos ir principai – normos.[36] Teisės normos (lot. *norma* – nustatytas kiekis, dydis, matas, pavyzdys, taisyklė) yra teisinio reguliavimo priemonės, norminis visuomeninio santykio modelis, dažniausiai nustatytas ir garantuojamas valstybės. Teisės normos, anot R. Z. Lifšico, yra „juridiškiausias", matomiausias teisės elementas. Šiuo teisės objektyvinimo tarpsniu teisė organiškai iš vidaus susivienija su valstybe (valstybės valdžia), kuri jai suteikia visuotinį privalomumą ir to privalomumo garantą.[37]

Taigi teisinis reguliavimas yra socialinio reguliavimo rūšis arba forma, daranti poveikį žmonių elgesiui specifinėmis (teisinėmis) normomis ir (teisiniais) principais. Ryškiausi išskirtiniai šio poveikio bruožai yra visuotinis privalomumas ir to privalomumo garantas.

Autoriaus nuomone, socialinių santykių, atsirandančių elektroninių komunikacijų srityje (kaip ir daugelio kitų socialinių santykių), reguliavimą galima pavaizduoti schema(1 schema).

Iš schemos matyti, kad nemažai reiškinių (kalbant profesoriaus A. Vaišvilos terminais „socialinio žmonių elgesio reguliatorių"[38]) daro atitinkamą poveikį žmogaus elgesiui elektroninių komunikacijų srityje. Atskirai nesigilinant į kultūros, religijos, moralės, papročių, žinių ir kitų žmogaus ir visuomenės veiklos produktų santykį galima neabejotinai teigti, kad šie žmogaus veiklos produktai gali daryti ir daro pastebimą ir efektyvų tiesioginį poveikį žmogaus bei visuomenės elgesiui. Poveikį žmogaus ir visuomenės elgesiui galinčių daryti socialinio žmonių elgesio reguliatorių sąrašas nėra baigtinis, o dėl atskirų nurodytų reguliatorių (šių reiškinių atribojimo nuo kitų) ir jų poveikio aptariamam elgesiui galima diskutuoti, pavyzdžiui, nereikia įrodinėti, kad žmogaus elgesiui didelę įtaką daro moralė, papročiai, kultūra, visuomenės ar individo patirtis, ekonomika, tačiau kai kurie mokslininkai išskiria ir kitas žmogaus elgesio poveikio priemones. Pavyzdžiui L. Lessigas savo darbe „Code version 2.0"[39] kaip elgesį reguliuojančius reiškinius nurodo rinką (angl. *market)*. Jis teigia, kad rinka daro itin stiprų poveikį modernios visuomenės elgesiui ir jo kitimui.

---

[35] Vaišvila Alfonsas. Teisės teorija. Antras leidimas. Mykolo Romerio universitetas. Vilnius: Justitia, 2004, p. 197.

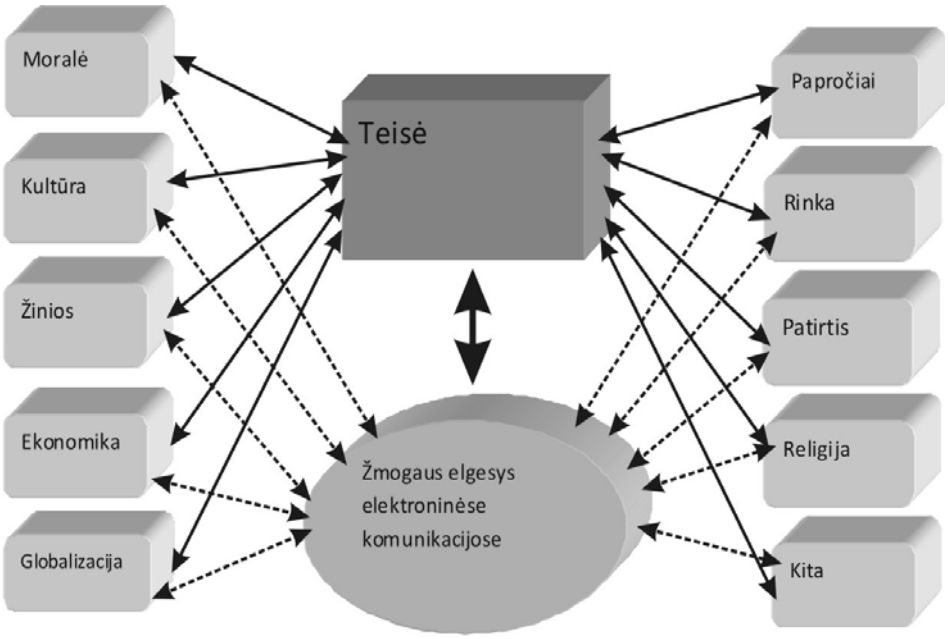
[36] *Ibid.,* p. 146.

[37] *Ibid.,* p. 243.

[38] *Ibid.,* p. 257.

[39] Lessig, L. Code version 2.0. A Member of the Perseus Books Group. New York, 2006.

1 schema

Analizuojant atskiro reiškinio poveikį žmogaus ir visuomenės elgesiui reikia pabrėžti, kad poveikis abipusis tarp konkretaus reiškinio ir žmogaus elgesio (schemoje šis poveikis pažymėtas punktyrinėmis rodyklėmis). Tačiau ne visada tam tikras reiškinys gali daryti pakankamai poveikio elgesiui, kad šis elgesys taptų visuotinai privalomas ir priimtinas visuomenės daugumai. Tada pasitelkiama teisė, jos priemonėmis veikiamas tam tikras elgesys ir taip siekiama garantuoti, kad bus pasiektas visuomenės daugumos norimas ir visiems privalomas žmogaus elgesys. Teisė gali užtikrinti jau esamų ne teisės normų „pastiprinimą“ teisės poveikio priemonėmis (pavyzdžiui: Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse[40] daugelyje teisės normų vartojamos sąvokos „gera moralė“, „geros moralės normos“ (pavyzdžiui: 6.241 str. 1 d. 3 p., 6.253 str. 1 d. 5 p. ir kt.) ir nurodoma, kaip jos galioja, nors tiksliai neįvardijama, neaprašinėjama teisės normose, kas yra „gera moralė“. Be to, Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse aptariamas ir papročių (pavyzdžiui, LR CK 6.162 str.), verslo papročių bei dalykinės praktikos (pavyzdžiui, LR CK 6.782 str.) taikymas civiliniuose santykiuose) arba suformuluoti naują normą (kartais net iškraipant pradinę idėją), kuri jau bus teisės norma. Tokio proceso rezultate ne teisės normos „praėjusios“ pirmąjį teisės egzistavimo lygmenį – teisines idėjas ir teisės pereinamąjį lygmenį (nuo teisės idėjos prie teisės normos), tampa teisės normomis, o vėliau įgyvendinamos per teisinį reguliavimą. Šis procesas vadinamas teisės objektyvinimu (mokslinėje literatūroje vartojami termino variantai: teisės objektyvizacija ir teisės objektyvacija)[41]. Teisės „tarpi-

[40] Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios.* 2000, Nr. 75-2262.

[41] Teisės objektyvinimo problemas savo moksliniuose darbuose plačiai aprašo profesorius Algimantas

ninkavimas“ kitiems socialiniams reguliavimams priklauso ir nuo to kiek veiksmingai pirminis socialinis reguliavimas gali būti įgyvendintas nevartojant teisės ir jos dispozicijoje esančios valstybės prievartos bei nuo to, kiek konkretus socialinis santykis ir jo tinkamas sureguliavimas yra svarbus (pavyzdžiui: daug moralės ar paprotinių normų nėra įgyvendinamos per teisę, nes jos nėra itin svarbios, nors ir siektinos). Teisė reguliuoja tik visuomenei svarbiausius socialinius santykius (deja, dažnai nukrypstama nuo šios teorinės nuostatos), galioja senas principas: *de minimus non curat lex et pretor* (smulkmenomis įstatymas ir teisėjas neužsiima), todėl sumažėjus tam tikro teisės reguliuojamo socialinio santykio svarbai arba, kai atitinkamą socialinį santykį teisiškai reguliuoti tampa dėl kitų priežasčių nebetikslinga (pavyzdžiui: pakitus bendrajai visuomenės moralei, įpročiams, papročiams, kultūros lygiui ir kt. pakinta ir visuomenės elgesys, o šiam elgesiui pozityviai veikti pakanka išvardytų ne teisės normų (konkretus pavyzdys galėtų būti periodiniai alkoholinių gėrimų vartojimo ribojimai, draudimai ir jų naikinimai), tuomet teisinis reguliavimas naikinamas (šis reiškinys Vakarų literatūroje vadinamas *dereguliavimu*). Analizuojant reguliavimo poveikį žmogaus elgesiui būtina atsižvelgti į aprašytą teisės objektyvinimą ir teisinį dereguliavimą, nes tik taip galima atskleisti tam tikrų socialinių santykių tinkamo reguliavimo visumą. Aptartas teisės objektyvinimas arba teisinis dereguliavimas socialinių santykių nei panaikina, nei nesukuria. Dėl šių procesų reguliavimas iš teisinio virsta kitokiu socialiniu reguliavimu, ir atvirkščiai. Tinkami ir laiku vykstantys teisės objektyvinimas ir teisės dereguliavimas yra itin svarbūs procesai siekiant efektyvaus reguliavimo, t. y. tokio, kai pasiekiama geriausia panaudotų išteklių (plačiąja prasme), siekiant sureguliuoti santykius, ir tinkamai sureguliuotų socialinių santykių (t. y. reguliavimo tikslo) pusiausvyra. Atsižvelgiant į tai, kad yra daugiausia (lyginant su kitais minėtais reguliavimais) išteklių reikalaujantis reguliavimas, teisinis reguliavimas turi būti taikomas tik kai yra tikrai būtinas, o kitais atvejais turėtų būti skatinamas kitas socialinis reguliavimas. Panašaus požiūrio laikosi ir profesorius A. Vaišvila. Jis teigia, kad: „Teisinis reguliavimas atskiriamas nuo kitų socialinio reguliavimo formų apibrėžiant jo objektą, t. y. išsiaiškinant, koks žmonių elgesys reguliuojamas teisės normomis, kad nereikėtų naudotis juridinio poveikio priemonėmis ten, kur to paties galima pasiekti neteisinio reguliavimo priemonėmis.“[42] Kuo daugiau teisinio reguliavimo naštos nuimama nuo valstybės, tuo daugiau išteklių valstybė gali skirti kitoms funkcijoms vykdyti bei kitiems itin svarbiems socialiniams santykiams tinkamai sureguliuoti, tačiau čia kyla esminis klausimas, ar taikomos kitos reguliavimo priemonės (ne teisinės) gali tinkamai sureguliuoti socialinius santykius ir kaip galima rasti brangių teisinių reguliavimo priemonių ir ne teisinių arba iš dalies teisinių priemonių kompromisą. Šie klausimai sprendžiami tiriamojo darbo 3 ir 4 dalyse.

Urmonas. Урмонас А., Урмонене М. „Проблемы объективизации доктрины маргинальности в правовую систему Литвы“ // Современные проблемы публичного нрава (Россия—Литва) Сб. науч. трудов / под ред. М. В. Карасёвой. — Воронеж : Издательство Воронежского государственного университета, 2007, с. 376.

[42] Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2004, p. 198.

Kad teisės normos atsirastų, kistų ir išnyktų, labai svarbu tinkamas teisėkūros procesas, nes, pagal šio proceso apibrėžimą, jis ir yra tinkamų teisės normų (kiekybės ir kokybės) garantas (*Teisėkūra* – visuomenės ar įgaliotų valstybės institucijų veikla, kuria siekiama sukurti, pakeisti arba panaikinti teisės normas atsižvelgiant į visų visuomenės narių teises ir teisėtų interesų apsaugos bei įgyvendinimo poreikius[43]). Tiriamajame darbe teisėkūros būdai, teisėkūros rūšys, teisėkūros stadijos, juridinė technika ar kiti su teisėkūra susiję klausimai nenagrinėjami, nes tai atskiros ir labai plačios temos.

Teisės objektyvinimas ir dereguliavimas yra labai aktualūs procesai tinkami teisiškai sureguliuoti elektronines komunikacijas, net galima sakyti, kad šie procesai aktualesni negu daugeliui kitų „senesnių" socialinių santykių teisiniam reguliavimui, kurių teisės normos, teisės principai, konkrečių socialinių santykių svarba ir sureguliavimo poreikis buvo vertinamas ir tikrinamas šimtmečiais, skirtingų visuomenės santvarkų, aplinkybių ir kt., o elektroninės komunikacijos (tokios, kaip jos suprantamos šiandien) kaip reiškinys atsirado truputį daugiau kaip prieš šimtą metų (telefonija) ir tik apie penkiasdešimt metų, kaip atsirado pirmojo interneto užuomazgos. Daugelis reiškinių ir socialinių santykių (pavyzdžiui: internetinė telefonija, internetinė interaktyvioji televizija ir kita) istoriją skaičiuoja kelis metus ar dešimtmečius ir nuolat dinamiškai kinta, todėl atsirinkti, kokie socialiniai santykiai svarbūs, o kokie nėra tokie svarbūs buvo labai nedaug laiko, todėl atitinkami svarbūs socialiniai santykiai elektroninių komunikacijų srityje gali likti tinkamai nesureguliuoti, o nesvarbūs arba nesudėtingai reguliuotini kitomis socialinėmis normomis gali būti griežtai teisės sureguliuoti taip švaistant valstybės išteklius.

1.2. Elektroninių komunikacijų plėtrą veikiantys procesai

Pastaraisiais metais elektroninių komunikacijų sektorius patyrė nemažai dramatiškų pokyčių, kuriuos nulėmė technologijų raida, jų konvergavimas. Jos paskatino jungtis rinkas ir paslaugas. Ši raida turėjo įtakos tradicinio teisinio reguliavimo politikos strategijom, aštriai iškėlė klausimą, kaip elgtis su augančiu konvergavusių paslaugų teisinio reguliavimo režimų susiliejimu ir kaip sėkmingai realizuoti alternatyvių tinklų potencialą.

Elektroninių komunikacijų konvergencijos raidos tendencijos rodo, kad elektroninės komunikacijos apima vis platesnes sritis (pvz.: televiziją, žiniasklaidą), šiuo metu visiškai įprasta atsiversti elektroninės žiniasklaidos priemonę ir sužinoti visas naujienas ne iš laikraščio ar žurnalo, o iš elektroninės priemonės. Elektroninės komunikacijos stipriai konverguoja su kitomis industrijomis ar veiklos sritimis, į elektronines komunikacijas labai intensyviai integruojasi kino filmų, muzikos kūrinių ir kitos industrijos. Kokias dar sritis apims elektroninės komunikacijos artimiausiais metais, net sunku nuspėti, nes kas galėjo pagalvoti prieš dvidešimt metų, kad daugybė žmonių visame pasaulyje atsisakys savo gražių ir patogių rankinių laikrodžių, o jų funkciją perims kitas daiktas, su kuriuo dėl

[43] Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2004, p. 223.

kažin kokių „nesuprantamų“ priežasčių žmogus nesiskirs ištisą dieną, o dažnai ir naktį laikys arti savęs, o šis daiktas vadinsis mobiliojo ryšio telefonu.

Pradedant analizuoti elektronines komunikacijas, jų teisinį reguliavimą itin svarbu suvokti dabartinius procesus, kuriuos bus galima išsamiau pažinti atliekant istorinę analizę. Itin svarbu paminėti du procesus, kurie turi didžiausią įtaką (neskaitant kitų technologijų raidos spartos). Tai globalizacija ir elektroninių komunikacijų konvergencija.

Kad būtų galima analizuoti atskiro sektoriaus teisinį reguliavimą, jo kiekį, veiksmingumą ir kitus svarbius teisinio reguliavimo aspektus, reikia gerai suvokti, koks tai sektorius, kokius santykius jis apima, kokia jo specifika, kokie poreikiai ir lūkesčiai. Siekiant tai išsiaiškinti, atlikta istorinė sektoriaus analizė.

Aptariant sektorių būtina atsižvelgti į jo specifiką, t. y., kad aptariamas sektorius yra tik „iš dalies nacionalinis“ arba, tiksliau tariant, labai priklausomas nuo tarptautinės praktikos, bendrųjų technologijų pokyčių, o šios technologijos plinta labai sparčiai visose valstybėse (jei nėra dirbtinai stabdomos ir yra pakankamas finansinis potencialas).

1.3. Teisės reguliuotinų vertybių – santykių, atsirandančių elektroninių komunikacijų srityje, svarba

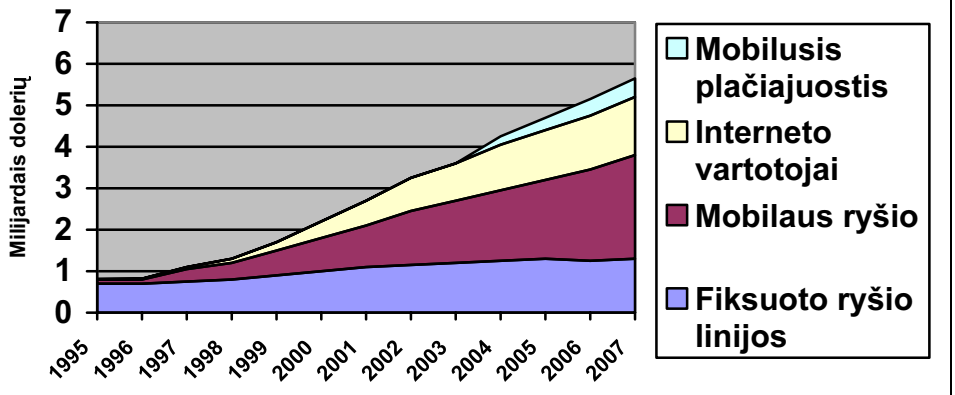
Elektroninės komunikacijos, kaip ir kitos komunikacijos (autotransporto keliai, geležinkeliai ir kt.), yra viena iš pagrindinių sąlygų plėtotis ekonomikai, valstybei ir tuo pačiu socialiniams santykiams.

Prieš aptariant elektroninių komunikacijų infrastruktūros ir valstybės politikos elektroninių komunikacijų srityje svarbą bet kurioje šalyje labai naudinga trumpai apžvelgti, kodėl moderniosios elektroninės komunikacijos yra tokios svarbios ekonomikos raidai ir kaip vyko technologijų pažanga pastaraisiais metais. Dauguma ekonomikos studijų pagrindė, kad moderniųjų elektroninių komunikacijų infrastruktūra turi esminės įtakos ekonomikos augimui. S. Nortonas[44] (1992) vadovaudamasis 47 šalių giliais tyrimais ir 124 šalių pavyzdžiais pagrindė, kad vykstant ekonomikos raidai „elektroninių komunikacijų infrastruktūra ... turi būti vertinama mažiausiai taip pat kaip konvencinės (angl. *conventional*) ekonominės jėgos, tokios kaip stabilus pinigų augimas (angl. *stable money growth*), žema infliacija ir atvira ekonomika“.

[44] Norton, S. Transactions Costs, Telecommunications, and the Microeconomics of Macroeconomic Growth. *Economic Development and Cultural Change 41(1),* 1992, p. 175-196.

2 schema[45]

Fiksuoto ryšio linijų, mobliojo telefono ryšio abonentų, interneto vartotojų, mobiliojo plačiajuosčio interneto augimas milijardais dolerių 1995-2007 m.

L. H. Rolleris ir L. Wavermanas[46] (2001) nustatė, kad viena trečioji ekonomikos augimo 21 OECD šalių grupėje per dvidešimtį metų nuo 1970-ųjų iki 1990-ųjų gali būti tiesiogiai arba netiesiogiai priskirtina elektroninių komunikacijų sektoriui. Šie autoriai išstudijavo nepaprastai dinamišką ekonomikos transformaciją Airijoje, vykusią 1990 metais. Ji savo pagreitį įgijo dėl laiku padarytų investicijų į moderniąsias elektroninių komunikacijų sistemas[47]. Vienas iš pagrindinių būdų paveikti ekonomikos augimą yra piginti elektronines komunikacijas vartotojams. Pastaruoju metu nuolat mažinama komunikacijų kaina yra geras pavyzdys. Prieš keturiasdešimt metų, trijų minučių pokalbis tarp Londono ir Niujorko kainavo 9 JAV dolerius, šiandien jis gali kainuoti kelis centus arba būti net sąlyginai nemokamas (internetu). Toks kainų sumažėjimas skatina keitimąsi informacija ir santykių gausėjimą. Mikroekonomikos lygmeniu žemesnės komunikacijų kainos išplečia įmonės rinkas ir tiekėjų bazę, padeda pirkėjui ir pardavėjui gauti geresnę informaciją apie rinkos kainą žemesnėmis sąnaudomis ir taip sumažinti riziką sudarant sutartis bei skirstant kapitalą. Plintant plačiajuostėms komunikacijoms įmonės įgijo galimybę iš esmės restruktūrizuoti savo organizaciją, valdymą ir operacijas. Beveik kiekviena veikla tradiciškai atliekama įmonės viduje (ar jos tiekėjų), kuri gali būti skaitmenizuota,

[45] ITU International World Telecommunications Regulatory Database. [žiūrėta 2008.07.18] http://www.itu.int/ITU-D/ict/.

[46] Roller, L. H.; Waverman, L. Telecommunications Infrastructure and Economic Development: A Simultaneous Approach. *American Economic Review*, *91(4),* 909-923, 2001.

[47] Burnham, J. B. Why Ireland Boomed. *The Independent Review*, *VII (4),* 537-556, 2003.

dabar gali fiziškai būti perkelta į bet kurią pasaulio vietą per elektroninių komunikacijų infrastruktūrą ir taip išnaudota pigesnė darbo jėga kitose valstybėse. Daugelio prekių ir paslaugų pardavimui geografiniai apribojimai beveik išnyko (pavyzdžiui, programinę įrangą be jokių nesklandumų galima platinti visame pasaulyje internetu). Toks atstumų „pranykimas“ per labai trumpą laiką sukūrė galimybę sukurti daug darbo vietų ten kur jų labai trūko, ir taip pakelti pragyvenimo lygį ten, kur buvo tinkama aplinka efektyviai dislokuoti technologijas. Tai labai paveikė ir mikroekonomikos, ir makroekonomikos atitinkamų valstybių ar net regionų lygį. Airija ir Indija yra du akivaizdūs tokio teigiamo poveikio pavyzdžiai. Atsižvelgiant į pateiktus pavyzdžius ir tyrimus galima teigti, kad elektroninės komunikacijos yra labai svarbus, esminis šiuolaikinės ekonomikos ramstis, galintis tiek skatinti, tiek stabdyti ekonomikos raidą.

Visų elektroninių komunikacijų plėtrą patvirtina ir Tarptautinės telekomunikacijų sąjungos surinkti duomenys apie pasaulinių elektroninių komunikacijų rinkų augimą (2 schema). Galima apibendrinti, kad elektroninės komunikacijos ir socialiniai santykiai, atsirandantys elektroninių komunikacijų srityje ar dėl jų, yra itin svarbūs ir teisiškai reguliuotini kaip svarbūs visuomenei.

Dinamiško technologijų ir elektroninių komunikacijų sektoriaus rinkos pokyčio laikotarpiu elektroninių komunikacijų teisinis reguliavimas taip pat privalo būti dinamiškas ir reaguoti į pasikeitusias sąlygas.

1.4. Elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo genezė

Norint suvokti elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo svarbiausius aspektus, labai svarbu apžvelgti šakinio teisinio reguliavimo bendrąja prasme atsiradimo priežastis.

Nagrinėjant deleguotąjį šakinį teisinį reguliavimą labai svarbi JAV patirtis, nes šioje šalyje šakinio teisinio reguliavimo tradicijos labai senos. Jungtinėse Amerikos Valstijose teisinius sprendimus daro šimtai biurų, valdybų ir komisijų, veikiančių vyriausybiniu pagrindu, jų veikla retai pertikrinama teismų ar aptariama spaudoje, tikrinama mokslininkų. Jungtinių Amerikos Valstijų teisė išreikšta, sudaryta ir vykdoma vadovaujantis taisyklėmis, reglamentais, programomis ir vyriausybinių agentūrų politika.

Pagrindiniai išradimai elektroninių komunikacijų (pavyzdžiui, telefonas, internetas) srityje ir jų plitimas daugiausia vyko Jungtinėse Amerikos Valstijose, todėl ir valstybinis privataus elektroninių komunikacijų sektoriaus reguliavimas prasidėjo JAV ir Kanadoje XIX amžiaus pabaigoje. Tačiau didžiojoje pasaulio dalyje beveik visą XX amžių elektroninių komunikacijų tinklus valdė valstybės. Toks valstybės monopolis buvo daugiau istorinis ir ekonominis, nes tiesti telefonijos tinklus reikėjo milžiniškų finansinių išteklių,

privačių žemės sklypų savininkų leidimų tokiems tinklams tiesti. Be to, Europa praėjusio šimtmečio visą pirmąją pusę dar buvo alinama ir karų, o vėliau šių karų darinių, taigi privačioms telefonijos įmonėms rastis nebuvo objektyvių galimybių ir sąlygų. Daugelyje šalių (su labai nedidelėmis išlygomis, pavyzdžiui, Suomija, kurioje privačios smulkios telefonijos įmonės buvo visą laiką) valstybės elektronines komunikacijas valdė taip, kaip paštą, geležinkelius arba sausumos transporto kelius. Ši padėtis stipriai pasikeitė per paskutinius kelis dešimtmečius, kai daugelis šalių privatizavo savo elektroninių komunikacijų operatorius.

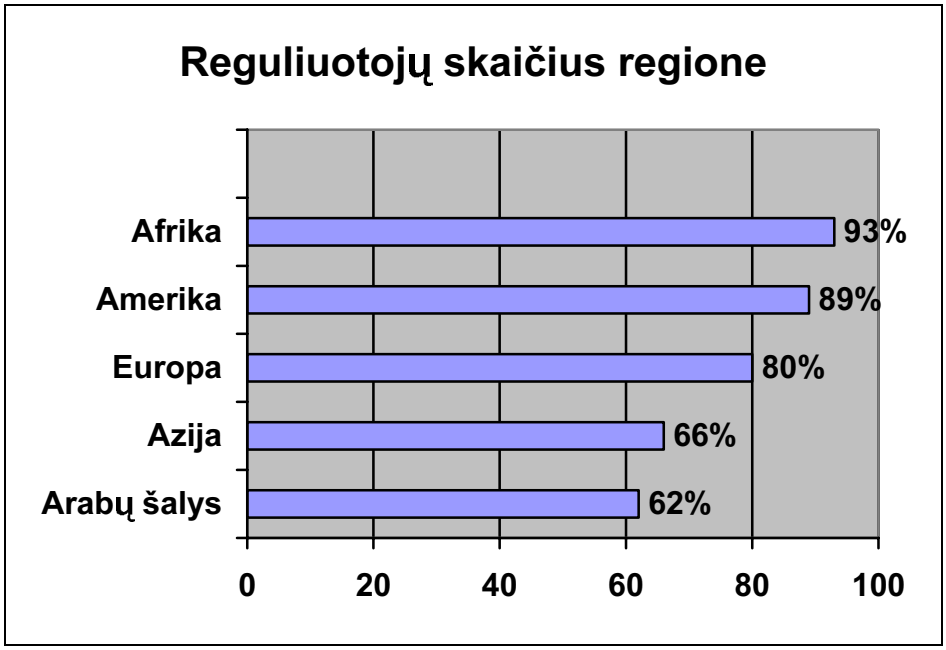
Nors elektroninių komunikacijų sektoriaus demonopolizavimo procesą JAV pradėjo 1970 m. pabaigoje[48], reguliavimo prasme labai svarbus JAV 1996 m. Telekomunikacijų aktas[49]. Šis dokumentas pakeitė daugelį senojo antikonkurencinio Komunikacijų akto nuostatų. Intensyvūs debatai dėl konkurencijos stiprinimo poreikio JAV vyko ir iki 1996 m. Telekomunikacijų akto priėmimo[50]. Šis dokumentas pereinamuoju laikotarpiu suteikė plačias teises JAV Federalinei komunikacijų komisijai, kad būtų galima padidinti federalinės valdžios įtaką elektroninių komunikacijų firmoms ir jų vadovams. Tai buvo tam tikra JAV elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo reforma, pakeitusi įvairiapusę teisėjo Haroldo Geeno priežiūrą į JAV Federalinės komunikacijų komisijos vykdytą teisinį telekomunikacijų reguliavimą[51]. Tai yra vienas iš daugiausia prie konkurencijos įvairiose JAV elektroninių komunikacijų rinkose skatinimo prisidėjęs norminis aktas.

Per paskutinį XX amžiaus dešimtmetį pasaulinėje elektroninių komunikacijų rinkoje įvyko precedento neturintys pokyčiai. Daugelis valstybės valdomų elektroninių komunikacijų operatorių buvo privatizuoti ir netrukus atsirado daug politikų, propaguojančių elektroninių komunikacijų konkurenciją ir dereguliavimą. Naujas į rinką orientuotas požiūris buvo įgyvendintas daugelyje šalių. Daugelyje šalių atsirado nepriklausomi reguliuotojai (3 schemoje pateikti pasauliniai reguliuotojų skaičiai pagal regionus).

[48] Galiojančių ES teisės aktų bei jų projektų ir Lietuvos teisės aktų telekomunikacijų sektoriuje studija. Informacinės visuomenės plėtros komitetas prie LRV (I etapas). Vilnius, 2001.

[49] Telecommunications Act. USA. 1996. [žiūrėta 2007.09.20] <http://www.fcc.gov/telecom.html>

3 schema[52]

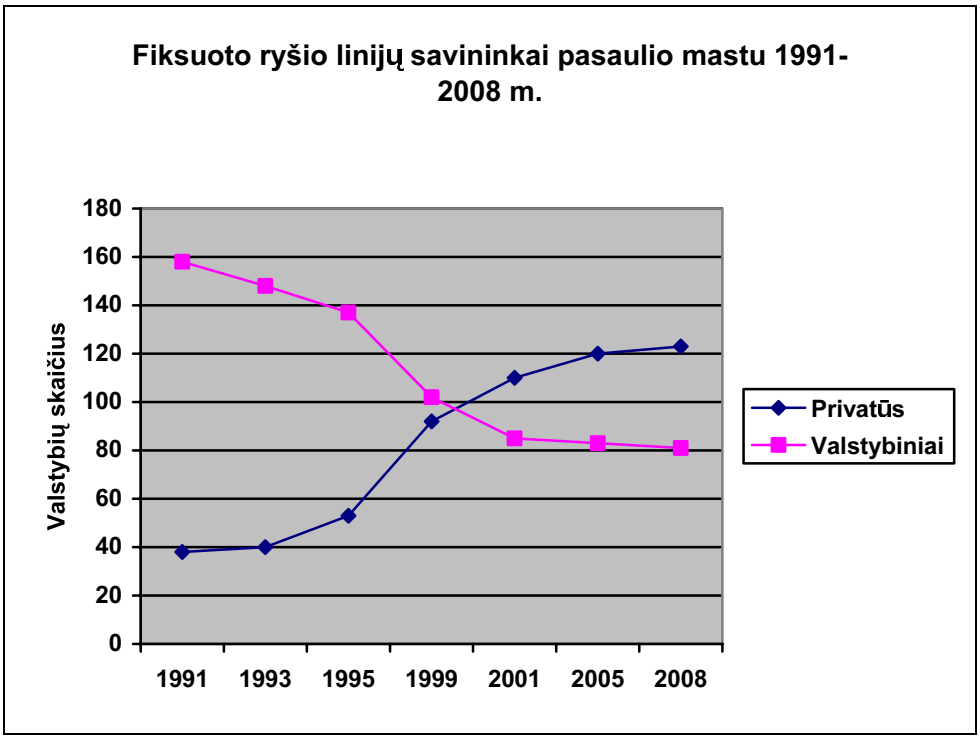

Toks elektroninių komunikacijų rinkos liberalizavimas buvo nulemtas daugelio veiksnių, tarp jų įtakos turėjo:

- stiprėjantis suvokimas, kad liberalizuotos elektroninės komunikacijų rinkos auga, ir bus imlesnės naujovėms ir geriau aptarnaus klientus;
- poreikis pritraukti privataus sektoriaus kapitalą norint išplėsti ir patobulinti elektroninių komunikacijų tinklus ir įdiegti naujas paslaugas;
- interneto paslaugų poreikio didėjimas, nulėmęs tai, kad duomenų perdavimo paslaugos aplenkė balso perdavimo paslaugas daugelyje šalių ir dėl to atsirado daug naujų paslaugų teikėjų;
- mobiliųjų ir kitų belaidžių paslaugų rinkos augimas, sudaręs alternatyvas fiksuotiems tinklams ir leidęs rastis naujiems paslaugų teikėjams elektroninių komunikacijų rinkoje;
- tarptautinių elektroninių komunikacijų plėtra, stiprėjanti dėl transnacionalinių ir tarptautinių paslaugų teikėjų.

[52] ITU International World Telecommunications Regulatory Database. [žiūrėta 2008.07.18] http://www.itu.int/ITU-D/ict/.

4. schema[53]

Liberalizavimo negalima suprasti ir kaip vienodo gėrio visiems. Mažos, atviros ekonomikos gauna daugiau naudos iš liberalizavimo negu šalys, kurių yra didelės vidaus rinkos. Be to, efektyvios verslo sritys išnaudoja mažiau efektyvias[54].

Vykstant tokiems drastiškiems pokyčiams valstybės turėjo rasti būdų kaip teisiškai sureguliuoti jų pačių istoriškai sukeltas problemas. Privatizuodamos savo nacionalinius telekomunikacijų operatorius valstybės perduodavo privatiems investuotojams labai koncentruotą finansinę ekonominę verslo jėgą, kuri apsunkindavo verslo sąlygas kitiems rinkos dalyviams. Dėl šių priežasčių daugelyje valstybių (visoje Europos Sąjungoje) atsirado labai griežtas išankstinis reguliavimas (*ex ante*).

Aptariant elektroninės terpės reguliavimą labai svarbu pastebėti, kad skirtingas reguliavimas taikomas infrastruktūros lygmenyje ir turinio paslaugų lygmenyje, tačiau konvergencija palietė ir šias dvi sritis, nes randasi paslaugų, kurioms būdingi ir turinio paslaugų elementai, ir infrastruktūrai būdingi klausimai (pavyzdžiui, interneto protokolų (IP) telefonija).

---

[53] ITU International World Telecommunications Regulatory Database. [žiūrėta 2008.07.18] http://www.itu.int/ITU-D/ict/.

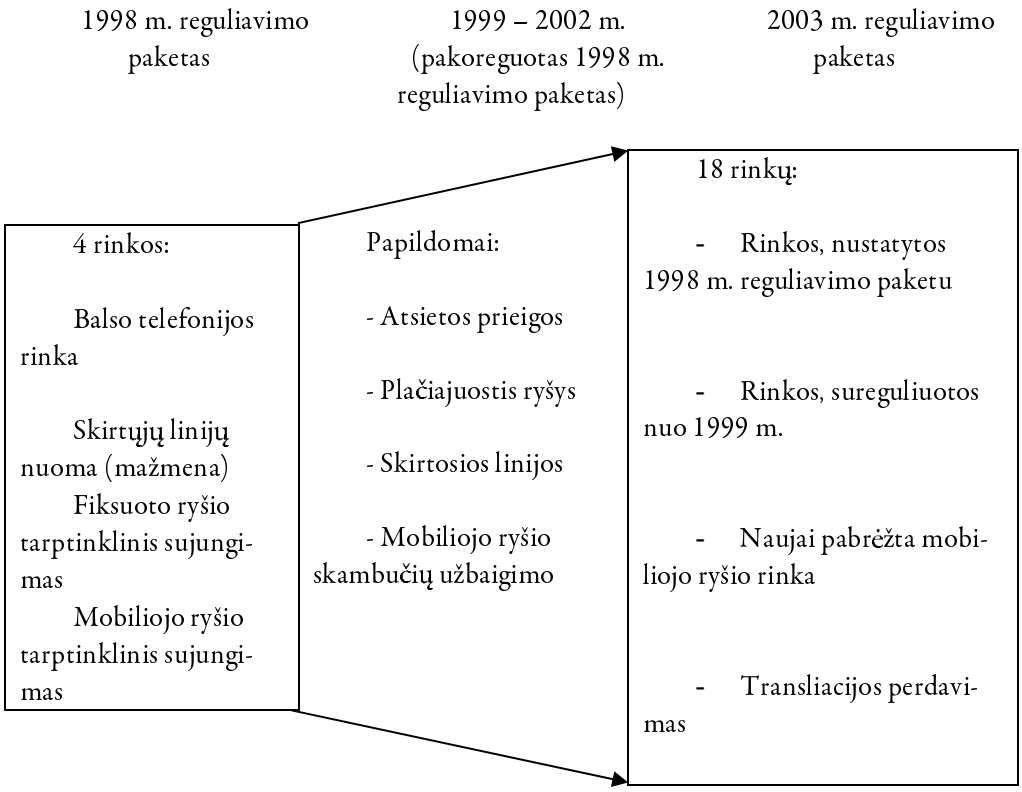
[54] Scharpf, F. Governing in Europe: Effective and Democratic? Oxford: Oxford University Press, 1999, p.105.

1.5. Elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo raida Europoje

Tiriant reguliavimo kitimą reikėtų atsižvelgti, kokius socialinius santykius apėmė teisinis reguliavimas. Ištyrus Europos Sąjungos teisinio reguliavimo etapus nuo 1998m. iki 2007m. (2007m. rekome[55]ndacija bus aptarta nagrinėjant dereguliavimą), būtų galima schemiškai pavaizduoti etapus ir direktyvomis reguliuojamus santykius:

5 schema

Europos Sąjungos direktyvomis teisiškai sureguliuotų rinkų skaičiaus kitimas laike

Iš schemoje pateiktų teisinio reguliavimo etapų ir reguliuojamų socialinių santykių akivaizdžiai matyti, kad 2003 m. reguliavimo paketu sureguliuota daugiau santykių (rin-

[55] Komisijos 2007m. gruodžio 17d. rekomendacija dėl elektroninių ryšių sektoriaus atitinkamų produktų ir paslaugų rinkų, kurioms gali būti taikomas *ex ante* reguliavimas pagal Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą 2002/21/EB dėl elektroninių ryšių tinklų ir paslaugų bendrosios reguliavimo sistemos.[2007] 2007/879/EB.

kų). Tiesa, taip yra ne tik dėl išsamesnio reguliavimo, bet ir dėl naujų technologijų ir rinkų, atsiradusių dėl elektroninių komunikacijų raidos.

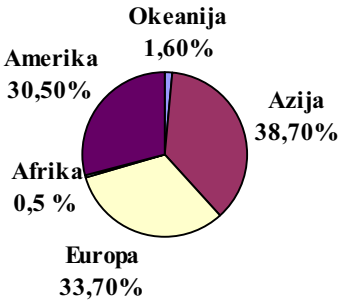
Elektroninių komunikacijų teisinis reguliavimas Europos Sąjungoje vyko keliais svarbiais etapais: nuo iškeltų tikslų liberalizuoti rinką iki konkurencingos rinkos sukūrimo. ES veiksmai elektroninių komunikacijų srityje buvo ir yra nuoseklūs ir gana panašūs į kitų valstybių veiksmus. Palyginti su JAV, Vakarų Europa labai vėlavo įgyvendinti konkurenciją elektroninių komunikacijų rinkoje ir tai puikiai rodo mažas, palyginti su JAV, interneto paplitimo rodiklis. Tačiau toks vėlavimas turi ir privalumų, nes vėliau suaktyvėjusi rinka galėjo rinktis pažangesnius techninius sprendimus ir mokytis iš pirmtakų klaidų.

Elektroninių komunikacijų ir jų pagrindu kuriamos informacinės visuomenės svarbą daugelis valstybių ar regionų ne kartą buvo pabrėžusios tiek oficialiu, tiek neoficialiu lygiais. Kalbant apie Europos Sąjungą įdomu, kad jau pirmuosiuose dokumentuose aptariant telekomunikacijas, duomenų apdorojimą ir kitas artimas sritis buvo pabrėžiami iki šiol aktualūs klausimai, ypač konkurencijos skatinimas. ES bendrąją savo nuostatą dėl valstybinių monopolijų ir jų reguliavimo suformavo savo normose ir teismų praktikoje.

Dažnai kai kurių teisinių normų išsamus specifikavimas, vykdymo užtikrinimas ir taikymas patikimas specializuotoms reguliavimo institucijoms, įsteigtoms sutelktai kontroliuoti konkrečią ūkio veiklą.

6 schema[56]

Plačiajuosčio ryšio vartotojai pagal pasaulio dalis 2007 m.

Aptariant Europos Sąjungos, kaip rinkos, svarbą galima analizuoti Tarptautinės telekomunikacijų sąjungos pateiktus interneto plačiajuosčio ryšio tyrimų duomenis, t. y. kiek visos pasaulio rinkos dalies sudaro to ar kito regiono vartotojai. Matyti, kad Europos Sąjungos rinka sudaro trečdalį visos pasaulinės plačiajuosčio interneto rinkos.

[56] ITU International World Telecommunications Regulatory Database. [žiūrėta 2008.07.18] http://www.itu.int/ITU-D/ict/.

1.6. Elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo tikslai ir principai

Atliekant elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo modelių analizę labai svarbu pabrėžti, ko siekiama šiuo teisiniu reguliavimu, kokie šio reguliavimo tikslų prioritetai. Šioje dalyje tiriami Europos Sąjungos ir Lietuvos teisinio reguliavimo tikslai.

Dar 2000 m. Pasaulio bankas pamėgino išskirti, ko siekiama elektroninių komunikacijų teisiniu reguliavimu. Toliau išskirti pagrindiniai teisinio reguliavimo tikslai. Reikia pabrėžti, kad tai abstrahuoti tikslai, kurių valstybės siekia arba turėtų siekti reguliuodamos šią sritį.

„- Skatinti universalų priėjimą prie pagrindinių telekomunikacijų paslaugų (universaliųjų paslaugų)

- Skatinti konkurencingos rinkos augimą per:
  - Efektyvų telekomunikacijų paslaugų teikimą,
  - gerą paslaugų lygį,
  - pažangias paslaugas, ir
  - konkurencingas kainas.

- Ten, kur konkurencingos rinkos nėra arba ji silpna, apsaugoti nuo galimo naudojimosi didele įtaka rinkoje, tokia kaip nepagrįstos kainos ir nekonkurencinis dominuojančių įmonių elgesys;
- Kurti palankias sąlygas investuoti į telekomunikacijų tinklų plėtrą;
- Kurti viešą pasitikėjimą telekomunikacijų rinka per skaidraus reguliavimo ir licencijavimo procesus;
- Apsaugoti vartotojų teises, įskaitant teises į privatumą;
- Skatinti visų vartotojų telekomunikacijų jungimosi augimą per efektyvius tarptinklinių susijungimų susitarimus;
- Optimizuoti ribotų išteklių, tokių kaip radijo dažniai, numeracijos, naudojimą“[57].

Ši Pasaulio banko studija atlikta prieš devynerius metus, tačiau atsižvelgiant į elektroninių komunikacijų ir jų teisinio reguliavimo dinamiką (nuo to laiko kelis kartus pasikeitė Europos Sąjungoje galiojęs teisinio reguliavimo paketas) turėtų būti patikslintas. Šiuo tikslu tiriami Europos Sąjungos ir Lietuvos norminiai aktai.

Tyrimas tikslingai pradedamas nuo Lietuvos elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo tikslų paieškos. Pagrindinis galiojantis elektroninių komunikacijų reguliavimo norminis aktas yra Lietuvos Respublikos elektroninių ryšių įstatymas (2004 m. balandžio 15 d. Nr. IX-2135). Šis įstatymas labai aiškiai atskleidžia, kokiems santykiams jis taikomas: „įstatymas reglamentuoja visuomeninius santykius, susijusius su elektroninių ryšių paslaugomis, tinklais ir su jais susijusiomis priemonėmis bei paslaugomis, elektroninių

[57] *Telecommunications Regulation Handbook. Module 1 . Overview of Telecommunications Regulation. Edited by Hank Intven, McCarthy Tétrault. The World Bank, 2000, p. 2.*

ryšių išteklių naudojimu, taip pat visuomeninius santykius, susijusius su radijo įrenginiais, galiniais įrenginiais ir elektromagnetiniu suderinamumu“.[58] Tačiau šis teisės norminis aktas nėra aiškus aptariant šių visuomeninių santykių reguliavimo tikslus. Elektroninių ryšių įstatymo 1 straipsnio dvi dalys skirtos įstatymo tikslams aprašyti, tačiau šios dalys nėra labai aiškios ir konkrečios, nes penktoji dalis siekiamybe įvardina: „Šiuo Įstatymu siekiama Europos Sąjungos elektroninių ryšių reguliavimo sistemos tikslų, tarp jų skatinti konkurenciją teikiant elektroninių ryšių tinklus, elektroninių ryšių paslaugas bei susijusias priemones ir paslaugas, užtikrinti paslaugų gavėjų interesų apsaugą, plėsti vidaus rinką.“ Ši teisės normos formuluotė pateikia ne baigtinį tikslų sąrašą, o pavienius elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo tikslus. Visi kiti elektroninių komunikacijų tikslai turėtų būti numatyti Europos Sąjungos norminiuose aktuose. Sunku suprasti, kodėl teisės norminio akto kūrėjai pasirinko tokį teisės normos formulavimo būdą – ar tai kilo dėl tikslų nekonkretumo ir neapibrėžtumo Europos sąjungos teisėje, ar todėl, kad tikėtasi šių tikslų pokyčių, ar dėl kitų priežasčių, tačiau faktas, kad Lietuvos teisės normos konkrečiau įvardija šiuos elektroninių komunikacijų reguliavimo Elektroninių ryšių įstatymu tikslus:

1. skatinti konkurenciją teikiant elektroninių ryšių tinklus, elektroninių ryšių paslaugas ir susijusias priemones bei paslaugas,
2. užtikrinti paslaugų gavėjų interesų apsaugą,
3. plėsti vidaus rinką,
4. kiti elektroninių komunikacijų tikslai numatyti Europos Sąjungos norminiuose aktuose.

Nei iš normos formuluotės, nei iš jos lingvistinio aiškinimo negalima spręsti, kuris tikslas yra svarbiausias, kokia šių tikslų tarpusavio derinimo ir prioritetų tvarka. Tai yra labai svarbus klausimas, nes vidaus rinką galima plėsti labai stipriai, bet taip galima pažeisti vartotojų apsaugos arba konkurencijos normas, ir atvirkščiai, galima imtis labai efektyvių teisinio reguliavimo priemonių, užtikrinančių konkurenciją, bet siaurinti vidaus rinką, ir panašiai. Siekiant netiesiogiai suvokti šių tikslų prioritetus, teisės norminis aktas nagrinėjamas atsižvelgiant į tai, kiek teisės normų skirta paminėtiems tikslams reguliuoti, tačiau reikia pabrėžti, kad iš tokio tyrimo galima daryti tik išvestines išvadas, nes normų kiekis nerodo reguliuojamo santykio, teisinio reguliavimo ar tikslo svarbos.

Tiriant Elektroninių ryšių įstatymą reikia atsižvelgti, kad šis įstatymas teisę vykdyti atskiras valstybės funkcijas pagal jų svarbą ir pobūdį suteikia kelioms institucijoms. Neatsižvelgiant į tai, kad siauras funkcijas, atsiradusias specifinėmis aplinkybėmis arba specifiniam tikslui įgyvendinti (elektroninių ryšių naudojamų valstybės gynybai, saugumui, viešajai tvarkai palaikyti, valstybės sienos apsaugai, laivybos saugumui, jūrų paieškos ir gelbėjimo darbams bei išsiliejusio naftos likvidavimo darbams vykdyti, civilinei aviacijai, traukinių eismo saugumui, stabiliam ir patikimam energetikos sistemos darbui užtikrinti[59]) vykdo atskiros institucijos pagal savo kompetencija, Elektroninių ryšių įstatymas

[58] Lietuvos Respublikos elektroninių ryšių įstatymas. *Valstybės žinios.* 2004, 69-2382, 1 str. 1 d.

[59] Lietuvos Respublikos elektroninių ryšių įstatymas. *Valstybės žinios.* 2004, 69-2382, 4 str. 3 d.

daugumą reguliuojamų santykių įgyvendinti paveda dviem institucijoms: Lietuvos Respublikos Vyriausybei ir Lietuvos Respublikos ryšių reguliavimo tarnybai. Tyrinėjant Vyriausybės funkcijas ir uždavinius[60] galima išskirti Vyriausybės kompetenciją universaliųjų paslaugų srityje (nustato universaliųjų paslaugų kainų aukščiausią ribą, universaliųjų paslaugų teikimo taisykles, įpareigojimus nepaskirtiems teikti universaliąsias paslaugas ūkio subjektams, kad būtų galima tinkamai teikti universaliąsias paslaugas, iš jų įpareigojimus teikti informaciją apie savo abonentus sąžiningomis, objektyviomis, pagrįstomis sąnaudomis ir nediskriminacinėmis sąlygomis, taip pat įpareigojimus, skirtus užtikrinti galutinių paslaugų gavėjų galimybę naudotis informacijos apie viešojo telefono ryšio abonentus teikimo paslaugomis. Vyriausybė taip pat nustato papildomas universaliąsias paslaugas, šių paslaugų teikimo tvarką ir sąlygas, kokybės reikalavimus ir įpareigojimų elektroninių ryšių paslaugų teikėjams teikti papildomas universaliąsias paslaugas nustatymo tvarką, sąlygas ir atvejus), ribotų išteklių, būtent dažnių skirstymo pagrindų nustatymo srityje (tvirtina Nacionalinę radijo dažnių paskirstymo lentelę, Radijo dažnių skyrimo radijo ir televizijos programoms transliuoti ir siųsti strategiją), taip pat kitas aiškiai neapibrėžtas funkcijas. Visas kitas funkcijas ir uždavinius Vyriausybė gali atlikti pati arba perduoti kitai institucijai, nors šios funkcijos gana svarbios, įskaitant elektroninių ryšių plėtros Lietuvos Respublikoje strategijos tvirtinimą ir kitas: įgyvendina valstybės strategiją ir politiką elektroninių ryšių srityje; koordinuoja valstybės elektroninių ryšių srities investicinių programų rengimą, vertina šias programas ekonominiu, finansiniu ir techniniu požiūriais, kontroliuoja, kaip jos įgyvendinamos; bendradarbiauja su užsienio šalių elektroninių ryšių veiklos politikos ir strategijos formavimo institucijomis, pagal savo kompetenciją atstovauja Lietuvos Respublikai tarptautinėse organizacijose, Europos Sąjungos institucijose, komitetuose ir grupėse, kurių veikla susijusi su elektroniniais ryšiais (telekomunikacijomis), radijo ryšio ir galiniais įrenginiais, elektromagnetiniu suderinamumu ir (ar) radijo spektro valdymu; renka informaciją, reikalingą elektroninių ryšių veiklos strategijai ir politikai formuoti; nenugalimos jėgos ir ekstremalių situacijų ar kitų ypatingų aplinkybių atvejais, taip pat siekiant pasirengti visuotinei mobilizacijai, valstybės gynybai, užtikrinant valstybės saugumą ir viešąją tvarką, įstatymų ir kitų teisės aktų nustatyta tvarka duoda ūkio subjektams, teikiantiems elektroninių ryšių tinklus ir (ar) paslaugas, taip pat aparatūros ir įrenginių savininkams ar naudotojams privalomus nurodymus, užduotis ir užsakymus; paskelbia (notifikuoja) sertifikacijos ir kontrolės įstaigas ir bandymų laboratorijas, atsakingas už aparatūros ir įrenginių atitikties įvertinimą Vyriausybės nustatyta tvarka; atlieka kitas teisės aktų nustatytas funkcijas. Iš įstatyme išvardytų Vyriausybės funkcijų ir uždavinių matyti, kad iš Europos Sąjungos direktyvose ir Ryšių įstatyme paviršutiniškai paminėtų elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo tikslų Vyriausybė daugiausia dėmesio skiria universaliųjų paslaugų reguliavimui, o plačiąja prasme tai galima įvardyti kaip paslaugų gavėjų interesų apsaugos užtikrinimą. Kita vertus, negalima suabsoliutinti, kad tai ir yra svarbiausias elektroninių komunikacijų reguliavimo tikslas.

[60] Lietuvos Respublikos elektroninių ryšių įstatymas. *Valstybės žinios.* 2004, 69-2382, 5 str.

Tiriant antros Elektroninių ryšių įstatymu įgaliotos institucijos – Lietuvos Respublikos ryšių reguliavimo tarnybos – tikslus, funkcijas ir uždavinius reikia pabrėžti, kad tiek tikslai, tiek funkcijos ir uždaviniai įstatyme gerokai aiškiau atriboti ir apibrėžti. „Lietuvos Respublikos ryšių reguliavimo tarnybos tikslas:

- **veiksminga konkurencija** elektroninių ryšių srityje,
- **efektyvus** elektroninių ryšių **išteklių naudojimas**
- užtikrinta elektroninių ryšių paslaugų **vartotojų teisių apsauga.**“[61]

Įdomu, kad tame pačiame įstatyme numatyti elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo tikslai ir pagrindinės reguliuojančios institucijos tikslai nesutampa. Sutampa tik veiksmingos konkurencijos siekimas ir vartotojų teisių apsauga, tačiau reguliuojančiai institucijai nebelieka tikslo „plėsti vidaus rinką“; atsiranda kitas tikslas – „efektyvus elektroninių ryšių išteklių naudojimas“. Reikia prisiminti, kad elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo tikslų sąrašas įstatyme nėra baigtinis ir nukreipia į Europos Sąjungos teisės norminius aktus, o reguliuotojo tikslų sąrašas yra baigtinis, nes administracinių santykių pagrindu veikianti institucija negali veikti turėdama neaiškius tikslus. Prielaidą, kad efektyvus elektroninių ryšių išteklių naudojimas ir vidaus rinkos plėtra yra substitutai arba panašūs pagal prasmę tikslai, galima atmesti, nes efektyvus elektroninių ryšių išteklių naudojimas nebūtinai lemia vidaus rinkos plėtrą, ir atvirkščiai, vidaus rinkos plėtra nebūtinai skatina efektyviai naudoti elektroninių ryšių išteklius, todėl tai visiškai atskiri tikslai.

Lietuvos Respublikos ryšių reguliavimo tarnybos uždaviniai yra šie:

1) užtikrinti sąlygas, reikalingas vykdyti veiksmingai konkurencijai elektroninių ryšių rinkose;

2) užtikrinti elektroninių ryšių paslaugų gavėjų teisių ir teisėtų interesų apsaugą, ypač užtikrinant paprastas ir nebrangias ginčų sprendimo procedūras bei skatinant elektroninių ryšių paslaugų teikimo sąlygų ir tarifų skaidrumą, pagal kompetenciją užtikrinti galimybę naudotis universaliosiomis paslaugomis;

3) skatinti efektyvias ilgalaikes investicijas ir elektroninių ryšių plėtrą;

4) užtikrinti efektyvų elektroninių ryšių išteklių naudojimą, taip pat kad būtų pakankamai nacionalinių telefono ryšio numerių išteklių, reikalingų viešosioms elektroninių ryšių paslaugoms teikti, kad numeracijos planai ir procedūros būtų taikomi tokiu būdu, kuris užtikrintų vienodas visų viešųjų elektroninių ryšių paslaugų teikėjų galimybes, ypač, kad ūkio subjektai, kuriems skirti nacionalinių telefono ryšio numerių ištekliai, nediskriminuotų kitų elektroninių ryšių paslaugų teikėjų, kiek tai susiję su numeracijos sekomis, naudojamomis jų paslaugoms pasiekti;

5) pagal savo kompetenciją užtikrinti, kad Lietuvos Respublikoje naudojama aparatūra ir įrenginiai atitiktų Lietuvos Respublikoje galiojančius privalomus reikalavimus, užtikrinti aparatūros ir įrenginių elektromagnetinį suderinamumą;

6) pagal kompetenciją skatinti Europos Bendrijos vidaus rinkos plėtrą ir suderintą elektroninių ryšių reguliavimą Europos Bendrijoje;

[61] Lietuvos Respublikos elektroninių ryšių įstatymas. *Valstybės žinios.* 2004, 69-2382, 8 str. 1 d.

7) bendradarbiauti su kompetentingomis institucijomis, tarp jų ir Valstybine duomenų apsaugos inspekcija, kad būtų užtikrinta žmogaus privataus gyvenimo neliečiamumo teisė, kiek tai susiję su asmens duomenų tvarkymu;

8) užtikrinti, kad operatoriai ir elektroninių ryšių paslaugų teikėjai vykdytų įpareigojimus, kurie gali būti nustatyti valstybės gynybos, nacionalinio saugumo ir viešosios tvarkos palaikymo interesais, taip pat esant ypatingoms situacijoms[62].

Lietuvos Respublikos ryšių reguliavimo tarnybos uždaviniuose galima rasti daugiau veiklos tikslų, negu įvardyta Elektroninių ryšių įstatyme. Pavyzdžiui, uždavinys „skatinti efektyvias ilgalaikes investicijas ir elektroninių ryšių plėtrą“ neįeina į jokį iš įstatyme įtvirtintų Lietuvos Respublikos ryšių reguliavimo tarnybos tikslų, ir yra panašus į vieną iš elektroninių komunikacijų reguliavimo tikslų, būtent „plėsti vidaus rinką“ ar panašiai. Reikėtų pabrėžti, kad ydinga yra praktika, kai uždaviniai yra platesni negu tikslai, ypač aptariant administracinės teisės subjektą – privalomus įpareigojimus duoti galinčią instituciją.

Neatsižvelgiant į padarytą apibendrinimą, kad vartotojų teisių apsauga įstatymu išskiriama iš kitų (suteikiama pirmenybė), tuo požiūriu, kad šio klausimo sprendimas lieka išimtinai aukštesnės institucijos, t. y. vyriausybės kompetencija, toliau apžvelgiami kiti teisės norminio akto aspektai, galintys nurodyti elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo tikslų prioritetus. Sistemiškai vertinant teisės norminį aktą sudėtinga paaiškinti, kuris iš elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo tikslų yra prioritetinis, tačiau iš norminio akto ir atskirų normų struktūros galima daryti išvadą, kad prioritetas gali būti konkurencijos skatinimas, nes jis tiek vardijant Elektroninių ryšių įstatymo, tiek reguliuotojo tikslus nuosekliai pateikiamas pirmuoju, o visi kiti tikslai išdėstomi nenuosekliai, pavyzdžiui, vartotojų teisių apsauga Lietuvos Respublikos ryšių reguliavimo tarnybos įvardijama kaip paskutinis iš trijų tikslų, o Elektroninių ryšių įstatymo tiksluose tai antras tikslas iš nebaigtinio sąrašo.

Siekiant papildomai išryškinti elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo tikslų prioritetus atlikta teisės normos (Elektroninių ryšių įstatymo) straipsnių, reguliuojančių atskirų tikslų įgyvendinimą, kontentinė analizė. Darant prielaidą, kad įstatyme nepaminėti tikslai nėra prioritetiniai, analizė atlikta pagal įstatyme įvardytus elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo tikslus. Pasirinktas skaičiavimo vienetas yra straipsnis, kuriame tiesiogiai sureguliuoti klausimai, susiję su atitinkamo elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo tikslo įgyvendinimu.

Visą Elektroninių ryšių įstatymą sudaro 80 straipsnių, iš viso apie 25437 žodžius.

Elektroninių ryšių įstatymo straipsnių, kuriuose:

- tiesiogiai aptariami klausimai, susiję su **konkurencijos skatinimu**, yra 14 straipsnių (apie 4 269 žodžiai);
- tiesiogiai aptariami klausimai, susiję su **paslaugų gavėjų interesų apsauga**, yra 6 straipsniai (apie 1 944 žodžius) ir dar 10 straipsnių (apie 1 982 žodžius), skirtų asmens

[62] Lietuvos Respublikos elektroninių ryšių įstatymas. *Valstybės žinios.* 2004, 69-2382, 8 str. 2 d.

duomenų apsaugai, kuris plačiausia prasme taip pat yra susijęs su paslaugų gavėjų interesų apsauga, nors reguliuoja specifines problemas; iš viso 16 straipsnių (apie 3926 žodžius);

- tiesiogiai aptariami klausimai, susiję su **vidaus rinkos plėtra**, yra 6 straipsniai (apie 872 žodžius) ir dar 17 straipsnių (apie 3 854 žodžius), aptariančių radijo ryšio įrenginių ir telekomunikacijų galinių įrenginių bei elektromagnetinio suderinamumo klausimus ir radijo dažnių skirstymą, kurie netiesiogiai ir labai sąlyginai gali būti priskirti prie vidaus rinkos plėtros, gal daugiau derinimo klausimų; iš viso 23 straipsniai (apie 4 726 žodžius).

Analizuojant elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo tikslams įgyvendinti skirtų Elektroninių ryšių įstatymo straipsnių skaičių galima teigti, kad daugiau yra straipsnių ir juos sudarančių žodžių, sąlyginai susijusių su vidaus rinkos plėtros klausimais. Tačiau prie šios grupės priskirti klausimai, kurie skirti ne vien rinkos plėtros aspektams, bet apima ir kitus klausimus, pavyzdžiui, dažnių paskirstymo ir panašiai. Atsižvelgiant į tai, kad tokia Elektroninių ryšių įstatymo skirstymo pagal elektroninių komunikacijų reguliavimo tikslus aptariančių klausimų analizė yra sąlyginė, nes buvo analizuojami tik straipsniai, aptariantys vieną ar kitą klausimą, o ne straipsnių dalys ir kai kurie klausimai aptariant atskirus tikslus yra bendri (tai itin išryškėja aptariant konkurencijos skatinimą ir vartotojų teisių apsaugą), dažnai vienam ar kitam tikslui siekti taikomos priemonės skatina ir konkurenciją, ir vartotojų teisių apsaugą. Iš esmės žodžių, sudarančių straipsnius, skaičius skiriasi nedaug.

Papildomai atlikta kontentinė analizė pasirinkus žodžių dalis, frazes, frazių dalis (kitaip vadinami indikatoriais), labiausiai atspindinčias elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo tikslus, ir išanalizuotas Elektroninių ryšių įstatymas, siekiant nustatyti, kuris elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo tikslas yra prioritetinis. Indikatoriais šiai analizei atlikti pasirinkti:

- Tikslo skatinti konkurenciją žodžio dalis **„konkuren“**;
- Tikslo užtikrinti paslaugų gavėjų interesų apsaugą žodžio **„gavėj“** ir Elektroninių ryšių įstatyme vartojamo kito panašaus pagal prasmę žodžio „vartotojai“ dalis **„vartotoj“**; šių dviejų žodžių skaičius sudedamas;
- Tikslo plėsti vidaus rinką frazės dalį ir žodžių dalis **„vidaus rink“**, **„plėtr“** ir **„plės“**.

Statistine dokumento apdorojimo programa MS Word gauti tokie rezultatai:

- Indikatorius „konkuren“ analizuojamame tekste pavartotas 39 kartus;
- Indikatoriai „gavėj“ analizuojamame tekste pavartoti 62 kartus, „vartojoj“ analizuojamame tekste pavartotas 25 kartus. Iš viso „gavėj“ ir „vartotoj“ pavartoti 87 kartus;
- Indikatoriai „vidaus rink“ analizuojamame tekste pavartoti du kartus, indikatorius „plėtr“ – pavartotas 14 kartų ir indikatorius „plės“ – vieną kartą. Iš viso indikatoriai „vidaus rink“, „plėtr“ ir „plės“ pavartoti 17 kartų.

Pagal šiuo požiūriu atliktą kontentinę analizę galima teigti, kad paslaugų gavėjų ir vartotojų klausimai tekste minimi daugiau kartų negu kitiems elektroninių komunikacijų tikslams spręsti vartojami indikatoriai. Tačiau reikia pabrėžti, kad pagal žodį arba frazę, arba jų dalis yra gana sudėtinga tiksliai nustatyti vidaus rinkos plėtros klausimus, nes šių

žodžių vartojimas ir kartojimas tekste nėra būtinas siekiant sureguliuoti vidaus rinkos plėtros klausimus.

Galima apibendrinti, kad iš Elektroninių ryšių įstatymo atliktos kontentinės analizės negalima daryti aiškių išvadų kaip prioretetizuoti elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo tikslai, tačiau galima teigti, kad šiame įstatyme daug dėmesio skiriama tiek konkurencijos reguliavimui, tiek vartotojų teisių reguliavimui, nors aiškūs prioritetai nenurodomi. Tai nėra gerai, nes nėra aišku, kas yra pagrindinė teisės saugoma vertybė, ar konkurencija atskirame valstybės sektoriuje, ar vartotojų teisių apsauga. Valstybė nėra apsisprendusi kas yra išeitinė vertybė: žmogus ar tinkamai sureguliuota rinka/konkurencija toje rinkoje. Neabejotina, kad abi šios vertybės glaudžiai susijusios, tačiau yra skirtingos ir priemonės jas tinkamai įgyvendinti skiriasi.

Apibendrinimus iš minėtų teisės norminio akto tyrimo galima daryti tokius, kad *nėra aiškus galutinis elektroninių komunikacijų reguliavimo arba net įstatymo, reguliuojančio elektroninių ryšius, tikslų baigtinis sąrašas, elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo ir šią funkciją atliekančios institucijos tikslai nesutampa, o Lietuvos Respublikos teisės norminiuos aktuose, reguliuojančiuose elektronines komunikacijas, iš elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo tikslų nėra aiškių prioritetų.*

Lietuvos norminiai aktai nukreipia tikslių elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo tikslų ieškoti Europos Sąjungos norminiuose aktuose, todėl tikslinga juos išanalizuoti, siekiant nustatyti, kokiu tikslu šie socialiniai santykiai reguliuojami tiek Europos Sąjungoje, tiek Lietuvoje. Analizuojant galiojantį direktyvų, reguliuojančių elektronines komunikacijas, paketą ir atsižvelgiant į jo struktūrą, tikslą galima tikėtis rasti Pagrindų direktyvoje[63]. Deja, šioje direktyvoje nėra aiškiai atskleisti elektroninių komunikacijų reguliavimo tikslai. Įvairiuose moksliniuose straipsniuose teisinio reguliavimo tikslais įvardijami tikslai numatyti Pagrindų direktyvos 8 straipsnyje, tačiau atidžiai išnagrinėjus šį straipsnį ir perskaičius jo pavadinimą paaiškėja, kad tokią išvadą galima daryti tik iš dalies, nes šis straipsnis yra II skyriuje „Nacionalinių reguliavimo institucijų užduotys“ ir vadinasi „Politikos tikslai ir reguliavimo principai“. Kaip tikslai joje įvardinamos siekiamybės, kurios daugiau priskirtinos Nacionalinių reguliavimo institucijų uždaviniams negu specifinio teisinio reguliavimo tikslams, būtent Pagrindų direktyvos 8 straipsnio 2 – 4 dalyse numatoma:

„2. Nacionalinės reguliavimo institucijos skatina konkurenciją elektroninių ryšių tinklų, elektroninių ryšių paslaugų ir susijusių priemonių bei paslaugų teikimo srityje, inter alia:

a) užtikrindamos, kad paslaugų gavėjai, įskaitant paslaugų gavėjus su negalia, galėtų rinktis naudingiausią paslaugą, kainą ir kokybę,

b) užtikrindamos, kad elektroninių ryšių sektoriuje nebūtų konkurencijos iškraipymų ir ribojimo;

---

[63] Europos Parlamento ir Tarybos 2002 m. kovo 7 d. direktyva Nr. 2002/21/EB „Dėl elektroninių ryšių tinklų ir paslaugų bendrosios reguliavimo sistemos (Pagrindų direktyva)“ |2002/21|32002L0021|2002 03 07|. Ir kitos susijusios direktyvos.

c) skatindamos veiksmingas investicijas į infrastruktūrą ir skatindamos naujoves; ir

d) skatindamos veiksmingai naudoti radijo dažnius ir numeracijos išteklius bei užtikrindamos jų veiksmingą valdymą.

3. Nacionalinės reguliavimo institucijos prisideda prie vidaus rinkos plėtros inter alia:

a) Europos lygiu šalindamos išlikusias elektroninių ryšių tinklų, susijusių priemonių ir paslaugų be elektroninių ryšių paslaugų teikimo kliūtis;

b) skatindamos sukurti ir plėtoti transeuropinius tinklus ir visos Europos paslaugų sąveiką bei ryšį tarp galutinių paslaugos gavėjų;

c) užtikrindamos, kad panašiomis aplinkybėmis nebūtų diskriminuojamos elektroninių ryšių tinklus ir paslaugas teikiančios įmonės;

d) skaidriai bendradarbiaudamos tarpusavyje ir su Komisija, kad būtų sukurta nuosekli reguliavimo politika ir nuosekliai taikoma ši direktyva ir specifinės direktyvos.

4. Nacionalinės reguliavimo institucijos rūpinasi Europos Sąjungos piliečių interesais inter alia:

a) užtikrindamos, kad visiems piliečiams būtų prieinamos universaliosios paslaugos, nurodytos Direktyvoje 2002/22/EB (Universaliųjų paslaugų direktyva);

b) užtikrindamos aukšto lygio vartotojų apsaugą jų santykiuose su teikėjais, ypač užtikrindamos paprastas ir nebrangias ginčų sprendimo procedūras, kurias vykdytų nuo suinteresuotų šalių nepriklausomos institucijos;

c) prisidėdamos prie aukšto lygio asmens duomenų ir privatumo apsaugos;

d) skatindamos, kad būtų teikiama aiški informacija, ypač reikalaudamos tarifų bei viešai prieinamų elektroninių ryšių paslaugų naudojimo sąlygų skaidrumo;

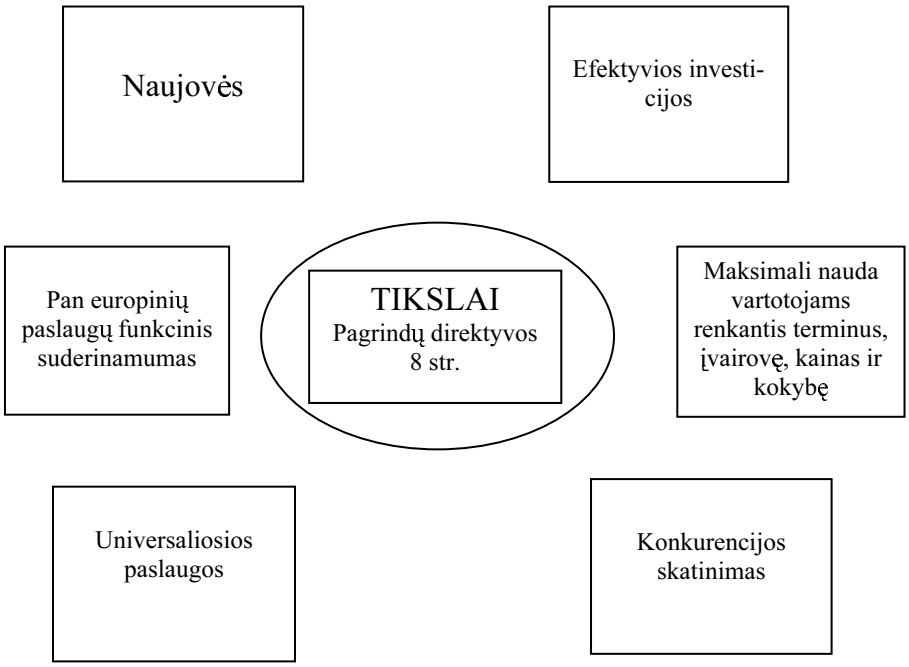
e) tenkindamos specifinių socialinių grupių, ypač paslaugų gavėjų su negalia, poreikius;

f) stengdamosi išlaikyti viešųjų ryšių tinklų vientisumą ir saugumą.“

Konkrečios reguliuojančios institucijos tikslai, nors kaip jau minėta, pagal Pagrindų direktyvos tekstą tai panašiau į uždavinius, nebūtinai sutampa su valstybės elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo tikslais, kurie gali būti platesni negu konkrečios, net ir specializuotos institucijos tikslai.

Atsižvelgiant į profesoriaus Philippe'o Defraigne 2006 m. birželio 29 d. Briuselyje vykusioje konferencijoje „Regulation of electronic communications: between competition law and industrial policy“ apibendrintus Pagrindų direktyvos 8 straipsnyje išvardytus tikslus galima sugrupuoti taip, kaip nurodyta schemoje:

7 schema

Net ir pripažinus šiuos tikslus elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo tikslais, deja, kaip ir Lietuvos norminiuose aktuose, tiksliai atsakyti, kokie šių tikslų tarpusavio santykiai ir tikslų prioritetai, iš teksto negalima.

Praktikoje Europos nacionaliniai reguliuotojai atskleidžia ir daugiau elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo tikslų. Prancūzijos nacionalinis elektroninių ryšių reguliuotojas ARCEP 2006 m. gegužės 30 d. spręsdamas France Telecom ir Neuf Télécom[64] ginčą išryškino dar keletą elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo tikslų:

- Efektyvi ir sąžininga tinklų operatorių ir paslaugų teikėjų konkurencija, siekiant paslaugų vartotojams naudos;
- Darbo vietų kūrimas, efektyvios investicijos ir konkurencingumas;
- Tarptinklinių sujungimų sąlygų, garantuojančių komunikavimo laisvę visiems vartotojams nustatymas.

Tačiau nėra nustatyti jokie visų šių tikslų prioritetai. Tai didelis trūkumas, kurį būtina nedelsiant šalinti.

Elektroninių komunikacijų tikslų neapibrėžtumas ir tikslų prioritetų nebuvimas yra neabejotinai esminis teisinio reguliavimo trūkumas, todėl būtina jį nustačius ne tik kritikuoti, bet ir siūlyti, kokie gali būti dabartiniai elektroninių komunikacijų teisinio regu-

[64] The French Telecommunications Regulator, ARCEP Décisions, FRA 2006 ARCEP 4 (ICTDEC), 2006 m. gegužės 30 d. [žiūrėta 2009.01.15] <http://www.arcep.fr>

liavimo tikslai ir kokie turėtų būti ilgalaikiai tikslai. Vadovaujantis principu, kad pagrindinis ir aukščiausias teisės saugomas gėris (vertybė) yra žmogus, jo teisės ir interesai, nuosekliai reikėtų pradėti nuo to, kad pagrindinis elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo tikslas – užtikrinti žmogaus teises (plačiąja prasme) elektroninių komunikacijų srityje. Tai ilgalaikis ir fundamentalus tikslas, visi kiti tikslai yra išvestiniai šiam tikslui pasiekti. Šie išvestiniai tikslai gali būti trumpalaikiai ir ilgalaikiai. Trumpalaikiai laikui bėgant gali kisti, o ilgalaikiai turėtų išlikti. Ilgalaikiais tikslais laikytinas komunikacijų tobulėjimas siekiant tikslo tenkinti žmonių poreikius. Šis tikslas apimtų dalį dabar deklaruojamų tikslų (inovacijų (naujovių) skatinimą, efektyvių investicijų skatinimą, net ir konkurencijos skatinimą), tačiau yra abstraktesnis ir todėl labiau tinkamas ilgesnei perspektyvai. Konkurencijos teisinio reguliavimo aspektus reikėtų aptarti atskirai. Neanalizuojant, kokiomis priemonėmis siekti, visiems socialiniams santykiams, ypač susijusiems su verslu, yra svarbu šių socialinių santykių nesusikoncentravimas pas vienas ar kitas interesų jėgas, nes tada visas atitinkamos srities tobulėjimas gali labai sulėtėti ar išsikreipti, todėl teisinio reguliavimo sąlyga yra konkurencija rinkoje. Nesiginčijant dėl konkurencijos svarbos reikia aptarti, ar konkurencijos teisinis reguliavimas yra ir turi būti pagrindinis elektroninių komunikacijų reguliavimo tikslas (kaip dažnai deklaruojama)? Autoriaus nuomone, labai svarbu skirti du dalykus: konkurencijos sukūrimą ir konkurencijos palaikymą. Atsižvelgiant į darbe atliktą elektroninių komunikacijų genezės ir jų teisinio reguliavimo istorinę analizę galima teigti, kad ilgainiui valstybės pačios sukūrė natūralias monopolijas ir jas privatizavimo būdu perdavė privačiam kapitalui valdyti ir tobulinti, todėl galima konstatuoti, kad pradinė rinka buvo griežtai monopolistinė ir konkurencijos sukūrimas buvo esminė sąlyga elektroninėms komunikacijoms tobulinti. Toks konkurencijos sukūrimas pradžioje buvo suprantamas kaip nacionalinių telekomunikacijų operatorių (dar vadintų telekomais) didelės galios apribojimas ir leidimas naujiems rinkos dalyviams kurti ir plėtoti savo verslą, todėl jis buvo toleruotinas kaip specifinis elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo tikslas, nes daro didesnį (intensyvesnį) poveikį rinkai negu tradicinis konkurencijos reguliavimas. Ar tokiu reguliavimu pasiektas tikslas – sukurti konkurencingą rinką? Autoriaus nuomone, ne. Iš autoriaus ir kitų autorių atliktų tyrimų matyti, kad rinka situaciją vertina kaip gana konkurencingą. Tačiau kodėl taip vertinama? Iš tiesų taip vertinama naujų paslaugų sąskaita, t.y. buvę telekomai sugebėjo išsaugoti savo didelę galią, nors taikytos brangios ir sudėtingos teisinio reguliavimo priemonės, tačiau reikia pripažinti, kad šis reguliavimas neleido šiems telekomams naudojantis turima didele įtaka rinkoje ir finansiniu pajėgumu perimti visų naujų sričių tokiu mastu, kokiu galėjo, jei nebūtų galiojančio teisinio reguliavimo. Pavyzdžiui, Lietuvoje buvęs telekomas negalėjo gauti mobiliojo ryšio licencijos ir toje labai pelningoje rinkoje nedalyvauja ir nesudaro konkurencijos kitiems rinkos dalyviams. Todėl galima konstatuoti, kad galiojantis teisinis reguliavimas nesukūrė iš tikrųjų konkurencingos rinkos, kita vertus, neleido dar stipriau koncentruotis monopolijoms. Ar būtų galima dabartinį griežtą specifinį elektroninių komunikacijų konkurencijos reguliavimą naikinti? Taip, be abejo, tai yra būtina, nes jis iš esmės atsirado dėl atskiro istorinio laikotarpio raidos specifikos, tačiau svarbus klausimas kada jį reikėtų naikinti? Ar konkurencijos elektroninėse komuni-

kacijose neįmanoma pagerinti daugiau negu dabar? Autorius pritaria profesoriaus L. Lesingo nuostatai, kad šioje situacijoje teisinis reguliavimas yra svarbus, tačiau yra kitų veiksnių reguliuojančių rinką, ir jie gali padaryti ir daro didesnį poveikį negu teisinis reguliavimas, būtent inovacijos ir techninė raida, kuri jau dabar labai žymiai pamažino naujų elektroninių komunikacijų operatorių įėjimo į rinką slenkstį. Pakitus technologijoms, joms virtus į skaitmeninėmis ir esant gana gerai ištobulintiems elektroninių komunikacijų tinklams atsirado virtualūs operatoriai, t. y. operatoriai, neturintys savo tinklo, tik tarpininkaujantys (pirkdami ir parduodami srautus) kitiems operatoriams, ir taip natūraliai mažindami didžiųjų istorinių operatorių galią, o kartu stiprindami konkurenciją. Technologijų skaitmenizavimasis ir inovacijos pakeitė ir ateityje labai stipriai keis elektroninių komunikacijų rinką, nes iki interneto atsiradimo elektroninių komunikacijų esmė buvo elektroninių komunikacijų tinklo turėjimas. Dabar tinklas yra tik vienas iš išteklių, svarbus, bet ne vienintelis, nes vis daugiau dėmesio skiriama ne tik ryšio kokybei, bet ir turiniui, perduodamam elektroninių komunikacijų tinklais (pavyzdžiui, interneto turiniui). Tai leidžia atsirasti dideliam kiekiui mažų, vidutinių ir net didelių paslaugų teikėjų, kurie iš esmės panaudodami savo intelektualinį potencialą ir sąlyginai nedidelius finansinius išteklius kuria didelę pridėtinę vertę elektroninėse komunikacijose. Geras pavyzdys gali būti gerai žinoma Skype paslauga. Tai programa ir komunikavimo būdas, kai tai, kas buvo industrijos esmė, būtent mokestis už pokalbio minutes, tapo nemokamu ir vartotojas bendraudamas (plačiąja prasme: kalbėdamas, keisdamasis vaizdo ir garso failais) nieko nemoka, o skambindamas į telefonijos tinklus moka tik už konkrečias prakalbėtas minutes arba taip pat nieko nemoka. 2003 m. apibendrindami iki tol tobulintas, bet komerciškai dar silpnas technologijas, pagrįstas skaitmeninių interneto protokolų naudojimu duomenims, įskaitant balsą skaidyti, persiųsti ir atkurti bei vadinamąją P2P technologiją, kai vartotojas susisiekia tiesiogiai su kitu vartotoju, Niklas Zennströmas ir Janusas Friisas ištobulino naują sparčiai paplitusį komunikavimo būdą, kuris dabar yra paplitęs daugelyje kompiuterių, tačiau šios technologijos ir verslo plėtra nesustoja. Šiuo metu plečiasi Skype naudojimo galimybės mobiliojo ryšio telefonuose. Pateiktas pavyzdys rodo, kad tikintis, jog technologijos tobulės ne lėčiau negu iki šiol, istoriškai sukauptos galios turėjimas nebėra pagrindinis privalumas, nes naujos technologijos ne tik tobulina paslaugas vartotojams, bet ir iš esmės pakeičia verslo principus, o kartu ir interesus bei galios pusiausvyrą, todėl tampa svarbu nebe sukurti konkurenciją, o ją palaikyti, kad dominuojantys elektroninių komunikacijų operatoriai negalėtų pasinaudoti savo finansine galia ir nesupirktų naujų technologijų taip užkirsdami kelią neturintiesiems tokių finansinių pajėgumų. Tačiau iš dalies tai gana lokalus apibendrinimas, nes naujosios technologijos ne tik kinta, bet ir itin sparčiai konverguoja tarpusavyje. Be to, svarbiausia tai, kad jos labai stipriai globalizuojasi. Skype nėra nacionalinė technologija, tai pasaulinė technologija, ji visame pasaulyje yra vienoda, o pagrindinė Skype būstinė yra Liuksemburge su keliais padaliniais, skirtais tik administravimui gerinti visame pasaulyje (Londone, Taline, Tartu, Stoholme, Prahoje ir San Hose, Kalifornijoje). Todėl didesnė rizika kyla, kad itin stiprios pasaulinės kompanijos „monopolizuos“ pasaulinę elektroninių komunikacijų rinką negu, kad buvę dominuojantys nacionaliniai operatoriai padarys neigiamą įtaką rinkoms. Dėl šios prie-

žasties reikėtų skirti dvi konkurencijos reguliavimo dimensijas: nacionalinę ir tarptautinę. Nacionalinėje beveik visose išsivysčiusiose šalyse yra daug galimybių teisiškai reguliuoti monopolijas galiojančia konkurencijos teise, o tarptautiniu mastu galima kalbėti tik apie Europos Sąjungos ir dar kelių stipresnių rinkų (pavyzdžiui, Jungtinių Amerikos Valstijų) iniciatyvas reguliuoti monopolijas. Kitas aspektas, ar nacionalinis konkurencijos reguliavimas darydamas teigiamą poveikį nacionaliniu lygmeniu nedaro tai pačiai valstybei neigiamo poveikio tarptautiniu lygmeniu, nes suskaldžius ir susilpninus nacionalinius operatorius nacionaliniu lygmeniu jų galimybės konkuruoti tarptautiniu lygmeniu mažėja. Be to, atsiranda dar vienas aspektas – kad mažų valstybių (o kartu ir mažų rinkų) stambių elektroninių komunikacijų operatorių galimybės konkuruoti su didelių valstybių operatoriais (net ne stambiais) yra nevienodos, nes jų finansinės galios gali skirtis daug kartų, todėl atsiranda didelės disproporcijos tarp didelių valstybių operatorių ir mažų valstybių operatorių galimybių konkuruoti globalioje rinkoje, ir nacionalinis konkurencijos teisinis reguliavimas šiuo atveju papildomai silpnindamas nacionalinius operatorius papildomai mažina jų galimybes. Aukščiau išdėstytą patvirtina ir tai, kad Skype verslą 2005 m. rugsėjį už 2,6 milijardo JAV dolerių nupirko Amerikos interneto kompanija eBay. Ar padėtis nepataisoma? Ne, nors aukščiau aptartus procesus keisti yra sudėtinga, tačiau didelių galimybių mažoms valstybėms, mažesnėms įmonėms suteikia technologijų raida ir naujovės. Geras pavyzdys yra jau aptartas Skype. Nuo ko prasidėjo Skype? Estijos programuotojai Ahti Heinla, Priit Kasesalu ir Jaanas Tallinnas sukūrė programą, reikalingą naudotis Skype paslaugomis, o švedas Niklas Zennstromas ir danas Janusas Friisas išplėtojo milžinišką verslą vien dėl savo lankstumo ir naujoviško mąstymo. Atsižvelgiant į šias aplinkybes ir pavyzdžius galima daryti apibendrinimą, kad tokioje nuo technologijų raidos priklausančioje srityje kaip elektroninės komunikacijos inovacijų skatinimas gali būti svarbesnis prioritetas ir teisinio reguliavimo tikslas negu konkurencijos skatinimas. Todėl autorius mano, kad nacionalinės konkurencijos sukūrimas yra tik istorinis poreikis sureguliuoti nevienodas konkurencijos sąlygas nacionaliniu lygmeniu ir gali būti tik trumpalaikis (2-3 metų) elektroninių komunikacijų specifinio griežto teisinio reguliavimo tikslas. Vėliau šis tikslas turėtų išnykti ir tapti reguliuojamas ne specifinio elektroninio komunikacijų reguliavimo plotmėje, o bendrojo konkurencijos reguliavimo plotmėje. Žemiau autorius pateikia galimų tikslų analizę pagal interesų grupes.

Prieš tiriant atitinkamus teisinio reguliavimo modelius taip pat svarbu aptarti šio teisinio reguliavimo principus, tačiau prie jų nėra būtina kategoriškai „prisirišti“, nes atskirais atvejais pasirinktas teisinio reguliavimo modelis gali nulemti ir naujus arba paneigti šiuo metu taikomus reguliavimo principus. Tiriant Europos Sąjungos direktyvas, reguliuojančias elektronines komunikacijas, sunku susidaryti nuoseklų elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo principų sąrašą. Šie principai atskleidžiami labai epizodiškai ir nenuosekliai. Tačiau analizuojant Lietuvos teisės norminius aktus, būtent Elektroninių ryšių įstatymą (šio įstatymo 2 str.) galima rasti aiškiai išdėstytus elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo principus. Be to, yra paaiškintas kelių iš šių principų turinys.

„Elektroninių ryšių veiklos reguliavimas grindžiamas

- veiksmingo ribotų išteklių valdymo ir naudojimo,

- technologinio neutralumo,
- funkcinio lygiavertiškumo,
- proporcingumo,
- mažiausio būtino reguliavimo,
- teisinio tikrumo kintančioje rinkoje,
- ekonominės plėtros,
- veiksmingos konkurencijos užtikrinimo,
- vartotojų teisių apsaugos,
- reguliavimo kriterijų, sąlygų ir procedūrų objektyvumo,
- skaidrumo ir nediskriminavimo principais."

Technologinio neutralumo principas reiškia, kad teisės normos turi būti taikomos atsižvelgiant į tikslus, kurių siekiama atitinkamomis teisės normomis, ir stengiantis, kad, kiek tai pagrįsta, vien tik dėl jų taikymo nebūtų skatinamas arba diskriminuojamas konkrečių technologijų taikymas, taip pat kad teisės normos būtų taikomos kiek įmanoma neatsižvelgiant į technologijas, kurios taikomos su konkrečiu teisiniu santykiu susijusiems elektroninių ryšių tinklams ar elektroninių ryšių paslaugoms teikti.

Funkcinio lygiavertiškumo principas reiškia, kad teisės normos turi būti kuo vienodžiau taikomos elektroninių ryšių tinklams ar paslaugoms, atliekantiems analogiškas funkcijas"[65].

Elektroninių ryšių įstatyme taip pat numatyta, kad „taikant elektroninių ryšių veiklą reglamentuojančias teisės normas, turi būti tinkamai atsižvelgiama į visus numatytus principus. Šie principai turi būti derinami tarpusavyje, nė vienam iš jų iš anksto nesuteikiama pirmenybė..."[66]. Be to, jie turi būti taikomi tinkamai atsižvelgiant į teisinio reguliavimo tikslus.

Galima apibendrinti, kad elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo principai galiojančiose Lietuvos teisės normose apibrėžti aiškiai ir konkrečiai.

[65] Lietuvos Respublikos elektroninių ryšių įstatymas. *Valstybės žinios.* 2004, 69-2382, 2 str. 1- 3 d.

[66] Lietuvos Respublikos elektroninių ryšių įstatymas. *Valstybės žinios.* 2004, 69-2382, 2 str. 4 d.

1.7. Teisinio reguliavimo intensyvumas ir dereguliavimo procesai

Kaip jau minėta, svarbus teisinis klausimas – kokie konkrečiai socialiniai santykiai ir kaip išsamiai turi būti valstybės teisiškai reguliuojami. Atsižvelgiant į pagrįstą tiesioginę elektroninių komunikacijų raidos ir valstybės ar regiono ekonomikos raidos sąsają ir apibendrinimą, kad elektroninės komunikacijos ir šioje srityje kylantys socialiniai santykiai yra labai svarbūs, galima kelti kitą klausimą: kiek griežtai ir išsamiai turi būti reguliuojami šie santykiai teisės normomis ir teisės principais? Remiantis Lietuvos Respublikos elektroninių ryšių įstatymo 2 straipsnyje įtvirtintu mažiausio būtino reguliavimo principu, teisiškai būtina reguliuoti tiek, kiek efektyvaus socialinių santykių sunorminimo negalima pasiekti kitomis priemonėmis. Kiek konkrečiai? Sunku atsakyti turint omenyje atliktą šio sektoriaus teisinio reguliavimo tikslų analizę ir šių tikslų neapibrėžtumą bei aiškių tikslų prioritetų nebuvimą. Tačiau galimas apibendrintas išvestinis atsakymas: tik tiek, kiek tai skatina šio sektoriaus raidą ir garantuoja visų gerovę (geros, plačiai paplitusios paslaugos, protingai mažos kainos vartotojams ir protingas pelnas (siekiant plėsti verslą) paslaugų teikėjams ir kt.).

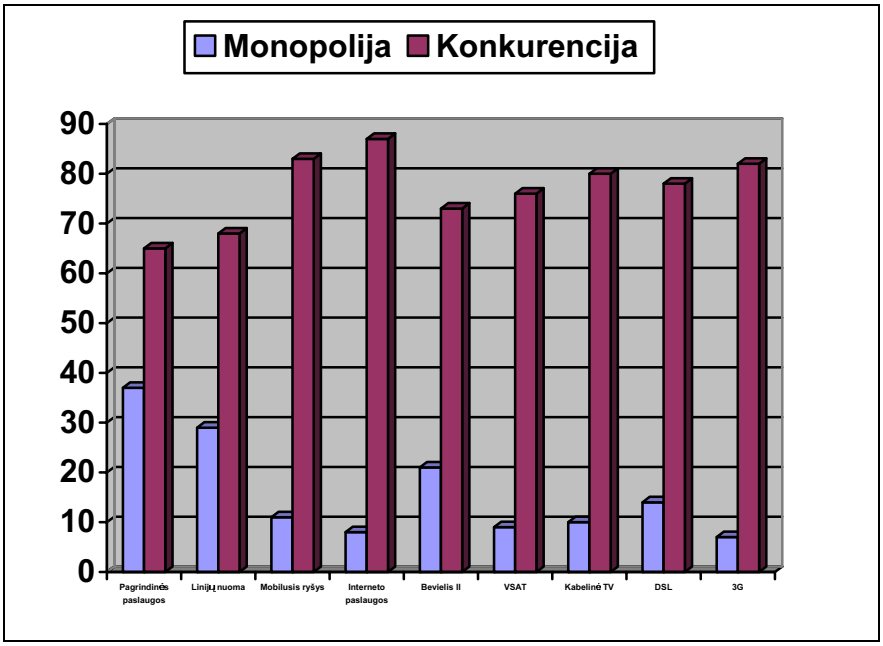
Aiškių teisinio reguliavimo tikslų problema sukuria neapibrėžtumą, todėl teisinio reguliavimo tikslingumą galima analizuoti per interesų grupes ir teisės saugotinas vertybes (gėrius) elektroninių komunikacijų srityje. Vertybės, kurias, autoriaus nuomone, valstybė turėtų saugoti taikydama elektroninių komunikacijų teisinį reguliavimą, turėtų būti analizuojamos pagal tris interesų grupių kategorijas (laikant žmogų – vartotoją prioritetu teisės saugomi gėriai (vertybės) turėtų būti išdėstyti būtent tokia tvarka):

1. Iš vartotojų perspektyvos: lengvai prieinamos, modernios ir protingos kainos paslaugos;
2. Iš valstybės perspektyvos: spartesnė konkurencingumo ir ekonomikos raida taikant ištobulintas elektronines komunikacijas;
3. Iš paslaugos teikėjo perspektyvos: protingai pelningas verslas, skatinantis verslo plėtrą ir investicijas.

Deja, retai kada visi šie aspektai aiškiai deklaruojami, dažnai susitelkiama tik į politiškai reikšmingą antrą punktą, nes tai naudinga plačiausiam asmenų sluoksniui, tačiau pamirštama, kad šiame globalizacijos amžiuje stiprios telekomunikacijų bendrovės yra ne tik gerų elektroninių komunikacijų garantas, bet ir geras eksporto „produktas“. Paanalizavus dabartinę ekonomiką matyti, kad yra kelios ekonomikos (JAV, Skandinavijos valstybių, Vokietijos, Didžiosios Britanijos ir kelių kt.), kurios turi stiprias telekomunikacines bendroves, sugebančias plėstis ir investuoti į užsienio valstybes ir taip save stiprinti, o kartu stiprinti savo valstybę. Valstybės, kuriose konkurencingumas didelis, „naujų žaidėjų įėjimo“ riba žema, o nacionalinių „stiprių žaidėjų“ nėra, tampa kitų valstybių stiprių „rinkos žaidėjų“ investavimo plėtros objektais.

8 schema[67]

Konkurencijos statusas

Reguliuojant elektronines komunikacijas turi išlikti jau anksčiau suformuluoti technologijų neutralumo ir paslaugų neutralumo principai, užtikrinantys reguliavimo nesiejimą su konkrečia technologija ar paslauga.

Ekonomikos teorijoje pabrėžiamas esminis mokslinių tyrimų ir taikomosios veiklos vaidmuo ekonomikos augimui. Investicijos į mokslinius tyrimus ir taikomąją veiklą paprastai sukelia neatitikimą, t. y. socialinė investicijų grąža yra didesnė nei privati nauda įmonei. Vadinasi, be valstybės įsikišimo, verslo tyrimų lygis išliks neoptimalus ir nepadidins viso ekonomikos augimo potencialo[68]. Labai džiugu, kad Lietuva ėmėsi skatini mokslinius tyrimus suteikdama dideles mokestines lengvatas.

Griežtojo elektroninių komunikacijų reguliavimo šalininkai argumentuoja, kad *ex ante* reguliavimas yra būtinas todėl, kad elektroninių komunikacijų srityje nėra konkurencijos, tačiau, Tarptautinės telekomunikacijų sąjungos duomenimis, padėtis labai dinamiškai keičiasi ir konkurencijos augimas (ypač taikant naujas paslaugas) artimiausioje ateityje panaikins argumentą dėl *ex ante* būtinumo.

[67] ITU International World Telecommunications Regulatory Database. [žiūrėta 2008.07.18] http://www.itu.int/ITU-D/ict/.

[68] Bendrijos Lisabonos programos įgyvendinimas Komisijos komunikatas Tarybai ir Europos Parlamentui. Mokesčių ir muitų politikos vaidmuo įgyvendinant Lisabonos strategiją; Briuselis, 25.10.2005 KOM, 2005. 532 galutinis.

Įdomu tai, kad *ex ante* teisinio reguliavimo modelyje dauguma atvejų taikomi *ex post* teisinio reguliavimo modelio principai, jie kartojami, tačiau taikomi visiškai skirtingai ir skirtingoje situacijoje, t. y. kai nėra pažeidimo t. y. piktnaudžiavimo dominuojančia padėtimi, yra tik dominuojantis subjektas. Didelės galios rinkoje apibrėžimas atitinka dominavimo sąvoką pagal Europos Sąjungos teisę, tačiau konkurencijos teisėje dominavimas nėra laikomas pažeidžiančiu teisę, todėl dominuojančiam asmeniui jokie įpareigojimai neskiriami, nes konkurencijos teisės požiūriu ne dominavimo faktas, o piktnaudžiavimas dominuojančia padėtimi pažeidžia teisę. Toks išankstinis teisės poveikio priemonių taikymas (*ex ante*) yra labai gili intervencija į rinką ir socialinius santykius, o tai gali sukelti ne tokius padarinius, kokių norima, nes rinka ir socialiniai santykiai yra labai kompleksiški ir sudėtingi reiškiniai, priklausantys nuo daugelio jiems įtaką darančių veiksnių, ir teisinis reguliavimas yra tik vienas iš jų. Poveikis rinkai gali būti tiek stiprus, kad gali iškreipti viso sektoriaus raidą (pavyzdžiui, susikoncentravus tik prie žemų kainų skatinimo atitinkamoje rinkoje gali likti tik pigios ir prastos paslaugos, o naujoviškos ir brangesnės paslaugos gali būti nevystomos). *Ex ante* teisinio reguliavimo modelio sudėtingumas lemia tai, kad jis turi būti taikomas tik labai kryptingai ir itin konkretiems tikslams pasiekti (elektroninių komunikacijų sektoriuje – atveju konkurencingai rinkai sukurti).

Arthur'as D. Little teigia kad „dereguliavimo pagrindinė priežastis yra ta, kad mažiau reguliavimo skatins didesnį konkurencijos intensyvumą, investicijų augimą, daugiau inovacijų ir didesnį vartotojų pasitenkinimą".

Atsižvelgiant į tai, kas pasakyta, galima apibendrinti, kad dabartinis išsamus ir griežtas atskirų elektroninių komunikacijų santykių teisinis reguliavimas (*ex ante*) turėtų mažėti, turėtų vykti dereguliavimo procesas. Šį teorinį apibendrinimą patvirtina ir Komisijos 2007m. gruodžio 17d. rekomendacija dėl elektroninių ryšių sektoriaus atitinkamų produktų ir paslaugų rinkų, kurioms gali būti taikomas *ex ante* reguliavimas pagal Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą 2002/21/EB dėl elektroninių ryšių tinklų ir paslaugų bendrosios reguliavimo sistemos.[2007] 2007/879/EB. Šia rekomendacija atsisakoma reguliuoti *ex ante* principu daugiau negu pusės iki tol reguliuotų rinkų.

2. PRAKTIKOJE PLAČIAI TAIKOMŲ ELEKTRONINIŲ KOMUNIKACIJŲ TEISINIO REGULIAVIMO MODELIŲ IŠSKYRIMAS

„Visuma yra daugiau negu ją sudarančių dalių suma.“
Karlas Liudvikas Bertalanfi *(Karl Ludwig von Bertalanffy)*

Šioje tiriamojo darbo dalyje smulkiau tiriami pasaulinėje praktikoje plačiai taikomi elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo modeliai siekiant ištirti, kaip socialiniai santykiai, kylantys elektroninių komunikacijų srityje sureguliuoti šiuo metu, kokie tokio reguliavimo trūkumai ir privalumai. Nuodugnesniam tyrimui atlikti šiame skyriuje išgryninti ir ištirti du teisinio reguliavimo modeliai. Tai leidžia toliau tirti, kokie socialiniai santykiai nėra tinkamai sureguliuoti. Šiame darbe neapsiribojama vien teisinio reguliavimo tyrimu, nes teisinis reguliavimas yra viena iš reguliavimo rūšių, labai glaudžiai susijusi su kitomis socialinio reguliavimo rūšimis, ir neteisinio reguliavimo virtimas teisiniu bei atvirkščias procesas yra labai svarbus norint iš esmės tinkamai suvokti socialinį reguliavimą. Tiriant reguliavimą kaip priemonę tam tikromis priemonėmis (teisinėmis, ekonominėmis, moralinėmis ir kt.) daryti poveikį atskiriems asmenims, asmenų grupėms ir visuomenei, turi būti laikomasi sisteminio požiūrio atsižvelgiant į tai, kad geras ir efektyvus teisinis reguliavimas priklauso ir nuo to, kaip jis dera su visuomenės kultūra, papročiais, morale ir kt.

Teisiškai reguliuojant elektronines komunikacijas pasaulinėje praktikoje įsivyravo du modeliai. Taikant vieną modelį preziumuojama, kad atitinkamose rinkose gali nebūti pakankamos konkurencijos, reikalingos normaliai rinkos raidai, todėl reguliuotojas turi ištirti elektroninių komunikacijų rinką. Nustatęs, kad rinkoje yra dominuojančių subjektų, ji apibrėžia jiems privalomus įpareigojimus. Šis teisinio reguliavimo modelis vadinamas *ex ante.* Modelis, kuriuo vadovaujantis stebimi socialiniai santykiai ir kilus tam tikram konkurencijos pažeidimui pradedamas tyrimas, o nustačius pažeidimą pritaikomos tam tikros sankcijos, vadinamas *ex post*. Šiame skyriuje nagrinėjami minėti teisinio reguliavimo modeliai, tačiau taikant Europos Sąjungos reguliavimo reformą vis dažniau kyla klausimas, ar galima taikyti vadinamąją negriežtąją teisę (angl. *soft law*), kuriai būdingas teisinis arba kitoks socialinis reguliavimas, būtent koreguliavimas (angl. *coregulation* arba *co-regulation*) ir savireguliavimas (angl. *selfregulation* arba *self-regulation*). Šie modeliai analizuojami kitame skyriuje.

Ištyrus visus minėtus modelius ir modeliuojant prognostinį modelį siekiama panaudoti geriausias ir taip kompensuoti blogąsias atskirų modelių savybes ir sukurti teisinio reguliavimo modelį, kuris geriausiai atitiktų elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo tikslus.

2.1. Elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo sistema ir teisinio reguliavimo modeliavimas

Modeliavimas – tai tam tikrų objektų, objektų sistemų arba procesų santykių ir elgsenos atskleidimas sudarant ir tiriant modelius. Modeliavimo metodas suteikia galimybę tirti socialinius reiškinius juos atkuriant mintiniuose modeliuose, pakeičiant pažinimo procese originalą ir gauti naujų žinių apie tiriamąjį dalyką.

Tyrimo objekto modelis atspindi materialių ar idealių elementų sistemą arba jų derinį ir atkuria nagrinėjamo dalyko struktūrinius-funkcinius, priežasties ir genetinius elementų ryšius.

Modelis abstrakčiu būdu parodo socialinio reiškinio, t. y. sistemos elementų ryšius. Socialinių procesų modeliai nebūtinai tiksliai atspindi realųjį pasaulį. Jie gali tapti priemone supaprastinant ir mėginant suvokti socialinę tikrovę[69].

Esminiai modelio bruožai: modelis ir originalas subjektui visada yra objekto atitikmuo; pažinimo procese modelis pakeičia objektą ir pats tampa tyrimo objektu; modelis supaprastinta forma atkuria tyrimo objektą; jis tarnauja sumodeliuotam objektui pažinti, naujai informacijai apie objektą gauti; taikant modelį gautos žinios gali būti panaudotos originalui geriau suprasti.

Modelis dažniausiai taikomas, kai dėl tam tikrų priežasčių dominuojančio objekto tiesiogiai negalima nagrinėti arba kai tai daryti netikslinga, nes tai susiję su sunkumais. Socialinis modeliavimas, kaip sisteminio tyrimo metodas, vertingai atskleidžia savo pažintines galimybes.

Reiškinių, objektų ir jų modeliavimo būdų įvairovė taip pat kelia poreikį juos klasifikuoti. Visos klasifikacijos yra sąlyginės, bet labiausiai paplitę požymiai, pagal kuriuos klasifikuojami modeliai, yra šie:

- taikymo sritis (mokymo(si), moksliniai-techniniai, žaidybiniai, imitaciniai, analitiniai, bandymams skirti modeliai);
- modelio savybės (diskretiški ir tolydūs, atsitiktiniai ir determinuoti, matriciniai ir skaliariniai, statiški ir dinaminiai);
- mokslo sritis (biologiniai, sociologiniai, istoriniai ir pan.);
- modelio vaizdavimo būdas (materialūs, informaciniai, analitiniai ir imitaciniai, vaizdiniai – ženkliniai, masteliniai ir nemasteliniai modeliai).

Šiuo darbu siekiama sukurti kiekvieno iš elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo analitinį, dinaminį, vaizdinį modelį.

Tiriant modelius pirmiausia labai svarbu apsibrėžti, kas yra modeliai tyrimo požiūriu, kam, t. y. kokiu tikslu jie išskiriami ir tiriami bei kokius veiksmus reikia atlikti, kad modeliavimas būtų sėkmingas.

---

[69] Guogis, A. Modeliavimo reikšmė socialiniame moksle // Viešoji politika ir administravimas. 2002, Nr. 3, p. 94-98.

Kiekvienai užduočiai atlikti dažniausiai galima sudaryti keletą skirtingų valdymo sistemų, t. y. sudaryti keletą modelių.

Sudarytas modelis užtikrina esminės informacijos sukoncentravimą, bet kartu tam tikra dalis studijuojamo proceso atmetama kaip neesminė. Vyraujantis įsitikinimas, kad modelis gali būti tik matematinis, labai klaidingas. Modelis gali būti išreikštas ir ne skaičių kalba. Visais atvejais modelis paprastesnis, tam tikra prasme „grubesnis" negu studijuojamas reiškinys, kita vertus, tą patį modelį galima taikyti aprašant daug įvairių reiškinių.

Prie termino „modelis" trūkumų būtina priskirti jo daugiareikšmiškumą. Žodynuose pateikiama iki aštuonių skirtingų reikšmių. Lietuvių kalbos žodynas pateikia penkias reikšmes:

mòdelis sm. (1) TrpŽ

1. *kokio nors dirbinio pavyzdys; pavyzdys, pagal kurį kas dirbama:* Naujų mòdelių drabužių paroda rš.

2. *sumažinta kieno schema, reprodukcija:* Išdidžiai stovi didžiausios pasaulyje Kuibyševo hidroelektrinės turbogeneratoriaus modelis (sov.) sp.

3. *konstrukcijos pavyzdys, tipas, markė:* Naujas automobilio modelis rš.

4. *asmuo ar daiktas, pagal kurį dailininkas piešia ar lipdo; pozuotojas:* Renesanso dailininkai, piešdami madonas, modeliais pasirinkdavo tas moteris, kurios jiems būdavo artimiausios rš.

5. *liejininkystėje – pavyzdys to daikto, kurį reikia nulieti:* Modelis savo išvaizda primena būsimojo liejinio vaizdą rš.[70]

Dabartinės lietuvių kalbos žodynas pateikia tik tris reikšmes:

mòdelis (1)

1. kokio nors dirbinio pavyzdys; pavyzdys, pagal kurį kas dirbama: *Liejinio m. Naujas drabužių m.*

2. scheminis, abstraktus ar teorinis daikto ar reiškinio esmės žymėjimo ženklas: *Matematinis m.* 3. asmuo ar daiktas, pagal kurį dailininkas kuria[71].

Tarptautinių žodžių žodynas (2001 m.) pateikia šešias žodžio „modelis" reikšmes[72]. Mokslinėje literatūroje labiausiai paplitusios dvi:

- Modelis kaip objekto analogas;
- Modelis kaip pavyzdys.

[70] „Lietuvių kalbos žodynas (t. I–XX, 1941–2002): elektroninis variantas / redaktorių kolegija: Gertrūda Naktinienė (vyr. redaktorė), Jonas Paulauskas, Ritutė Petrokienė, Vytautas Vitkauskas, Jolanta Zabarskaitė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005. [žiūrėta 2009.03.12] <www.lkz.lt>

[71] Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Parengė Lietuvių kalbos institutas. Elektroninis variantas. [žiūrėta 2009.03.12] <http://www.autoinfa.lt/webdic/>

[72] Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius: Alma littera, 2001, p. 489.

Šiame tiriamajame darbe žodis „modelis“ visais atvejais (jei atskirai nebus aprašyta kitaip) naudojamas tik pirmąja reikšme, t. y. m*odelis kaip objekto analogas*.

M. Vartofskis modelius supranta kaip ką nors atspindinčius „paveikslus“. „Tas atspindys visada yra santykyje su kuo nors realiu, esančiu ne „paveiksle“. Vadinasi, atmetamas bet koks savęs vaizdavimas, niekas negali būti modeliu pats sau. Todėl „paveikslas“ gali būti panašus į objektą arba atrodyti kaip objektas įvairiausiomis prasmėmis, pradedant nuo paprasčiausio iki labai sudėtingo atspindžio“[73].

Siekiant sėkmingai pritaikyti modeliavimo metodą reikia nuosekliai įvykdyti visus būtinus modeliavimo etapus.

Metodinėje literatūroje išskiriami skirtingi modeliavimo etapai. Tai priklauso nuo tikslų ir pasirinkto modelio. Labai nuoseklų modeliavimo etapų sąrašą ir eiliškumą pateikia prof. R. Tidikis, todėl šiame tyrime vadovaujamasi jo pateiktais modeliavimo etapais.

Modeliavimo etapai:

„1. Tyrimo problemos formulavimas.

2. Modeliavimo tikslo ir uždavinių iškėlimas.

3. Būtinumo naudoti modeliavimo metodą pagrindimas.

4. Teorinis pasirengimas modeliavimo procesui

tyrimo objekto sisteminė analizė,

tyrimo dalyko sistemos įsivaizdavimas (vizija).

5. Konceptualaus modelio sudarymas

-veiksmų mechanizmų ir modelio struktūrinių vienetų sąveikos įsivaizdavimas,

-rodiklių formulavimas.

6. Formalizuoto modelio tam tikru lygiu konstravimas

-kintamųjų erdvės formavimas ir jų aprašymas modelio vienetų terminais,

-duomenų rinkimas ir modelio parametrų bei santykių identifikavimas,

-modelio verifikacija.

7. Modelių tyrimas ir naujos informacijos gavimas.

8. Perėjimas nuo gautos modeliacinės informacijos prie žinių apie dalyką perstruktūrinimą

-deformalizacija ir turinio interpretacija,

-analizė,

-apibendrinimas ir paaiškinimas.

9. Modelio žinių įtraukimas į teorinių žinių apie tyrimo objektą sistemą.“[74]

Tiriant skirtingus reiškinius ar objektus minėti atskiri etapai įgyja santykinai didesnę arba mažesnę reikšmę.

Šiame tyrime išskiriami keli skirtingi to paties reiškinio teisinio reguliavimo modeliai, todėl kai kurie etapai sutaps.

---

[73] Вартофский, М. Модели. Репрезентация и научное понимание. Москва, 1988.

[74] Tidikis, R. Socialinių mokslų tyrimų metodologija. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003, p. 427.

1. **modeliavimo etapas.** Tyrimo problemos formulavimas.

Modeliavimo tyrimo problema iš esmės tiesiogiai koreliuoja su viso tiriamojo darbo moksline problema, tačiau yra šiek tiek siauresnė. Socialinių reiškinių lyginimas yra sudėtingas procesas, todėl jį tikslinga supaprastinti, t. y. atspindėti modelyje ir tik tada tirti išsamiau. Modelių išskyrimas leidžia paprasčiau tirti ir nustatyti jų trūkumus ir privalumus.

2. **modeliavimo etapas.** Modeliavimo tikslo ir uždavinių iškėlimas.

Modeliavimo tikslas – atskleisti ir įvertinti elektroninių komunikacijų sektoriaus konkrečius reguliavimo modelius.

Modeliavimo uždaviniai:

1. Atriboti reguliavimo modelį nuo kitų reguliavimo modelių.
2. Vizualizuoti reguliavimo modelį.
3. Panaudoti gautą modelį kitais tyrimais gautai informacijai verifikuoti.
4. Palyginti modelių savybes.
5. Sumodeliuoti elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo prognostinį modelį.

3. **modeliavimo etapas.** Būtinumo naudoti modeliavimo metodą pagrindimas.

Būtinumą taikyti modeliavimą galima pagrįsti Rusijos mokslininko N. Moisejevas žodžiais. Jis pabrėžia modeliavimo svarbos informacinį aspektą. „Modelį suprantame supaprastintą, jei norite, suspaustas žinias, atspindinčias apibrėžtas, ribotą informaciją apie dalyką (reiškinį), perteikiančias vienokias ar kitokias jo atskiras savybes. Modelį galima priimti kaip specialią informacijos kodavimo formą. Kitaip nei esant įprastiniam kodavimui, kada yra aiški visa pradinė informacija, bet ją verčiame į kitokią kalbą, modelis, kad ir kokia kalba būtų vartojama, koduoja savyje ir tą informaciją, kurios žmonės anksčiau nežinojo. Galima sakyti, kad modelis turi savyje potencialių žinių, kurias žmogus tirdamas jį gali rasti, išryškinti ir panaudoti savo praktiniams gyvenimiškiems poreikiams. Tuo tikslu atitinkamuose moksluose plėtojami specialūs analizės metodai. Būtent iš to ir kyla nuspėjamoji modelinio aprašymo savybė“[75]. Modeliavimas leidžia išryškinti tas reiškinio savybes, kurios nepastebimos arba sunkiai pastebimos neatlikus modeliavimo.

4. **modeliavimo etapas.** Teorinis pasirengimas modeliavimo procesui.

Tyrimo objekto sisteminė analizė ir tyrimo dalyko sistemos įsivaizdavimas (vizija)

[75] Моисеев, Н. Н. Математика в социальных науках // Математические методы в социологическом исследовании. Москва, 1981, с. 166.

Sisteminės analizės metodas paprastai taikomas preliminarioje tyrimo objekto teorinėje analizėje, siekiant sudaryti hipotetinį objekto modelį ir formuluoti hipotezes[76].

Šiame darbe atlikus sisteminę analizę sudarytas supaprastintas modelis ir apsibrėžtos tyrimo dalyko sistemos ribos. Tačiau sisteminė analizė nėra vien pagalbinė tyrimo priemonė. Moksliniuose tyrimuose sisteminė analizė atliekama išryškėjus, kad nepakanka tam tikrų mechanistinių tyrimo metodų reiškiniui tinkamai ir visapusiškai išnagrinėti. Sisteminiai principai kartu padeda išvengti struktūristinės metodologijos trūkumų, nes draudžia sistemos struktūrą atsieti nuo jos komponentų. Sisteminio tyrimo procese analizuojamas objektas nagrinėjamas kaip tam tikra aibė elementų, kurių ryšiai nulemia vientisas šios aibės savybes. Stengiamasi išsiaiškinti visus įvairiausius ryšius ir santykius, esančius tiriamojo objekto viduje, ir jo savitarpio santykius su aplinka. Sisteminis objektas iš esmės negali būti išnagrinėtas, jeigu abstrahuojamasi nuo jo sąveikos su aplinka. Sistemos elementai, taikant sisteminio tyrimo metodus nagrinėjami pagal jų „vietą' ir funkcijas visumos viduje.

„Pirmą kartą supratimas apie sistemą kaip visumą elementų, vienas su kitu struktūriškai susijusių ir sukuriančių atitinkamą vientisumą, kilo antikos filosofijoje (Platonas, Aristotelis). Vėliau antikoje sukurti sistemiškumo principai plėtojosi Kuzanskio, Spinozos, vokiečių klasikinės filosofijos atstovų Kanto, Getės, Šellingo ir kitų koncepcijose. 30 – 40 XX amžiaus metais garsus Austrijos mokslininkas L. fon Bertalafi sisteminį požiūrį perkėlė į kitus mokslus (būtent pradžioje į biologiją) ir vėliau pasiūlė bendros sistemų teorijos sukūrimo koncepciją. Vėliau sisteminis mastymas pradėtas vis plačiau taikyti analizuojant socialines sistemas."[77]

Šis sistemos išskyrimas, jos ribų nustatymas labai svarbus tolesniam tyrimo etapui, t. y. modeliavimui, nes jau bus aiškiai išskirtas reiškinys, kuris bus modeliuojamas su aiškiai atribotomis reiškinio ribomis.

Literatūroje pateikiama daug artimų pagal prasmę sistemos ir susijusių su sistema terminų sąvokų. Vien Tarptautinių žodžių žodynas (2001m.) žodžio sistema (gr. *Systēma* – sandara; junginys) pateikia devynias reikšmes[78], todėl prieš aptariant sistemą svarbu aptarti ir išsigryninti vartojamas sąvokas, kurias aiškiai išgrynino Plotinskis:

„Sistema – tai tarpusavyje susiję elementai, kurie vertinami kaip viena visuma.

Elementas – toliau nedalus (toje sistemoje ir tuo požiūriu, kuriuo atliekamas tyrimas) sudėtingų objektų, reiškinių ar procesų komponentas.

Struktūra – santykinai pastovi sistemos elementų ryšių fiksacija.

---

[76] Tidikis, R. Socialinių mokslų tyrimų metodologija. Vilnius: Lietuvos Teisės Universitetas, 2003. p. 438.

[77] Плотинский, Ю. М., Модели социальных процессов: Учебное пособие для высших учебных заведений. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – М.: Логос, 2001. с. 10.

[78] Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius: Alma littera, 2001.

Sistemos vientisumas – tai sistemos santykinis nepriklausomumas nuo aplinkos ir kitų analogiškų sistemų.“[79]

Sisteminė analizė susideda iš etapų:

Nagrinėjamo objekto kaip sistemos nustatymas;

Šios sistemos ribų nustatymas, kai aprašoma sistema, o ne atskiri jos elementai;

Išskiriamas pagrindinis sistemos požymis – tikslas, kuriam yra pavaldi jos veikla;

Sistemos aplinkos, su kuria ji sąveikauja, aprašymas;

Būtinų užtikrinančių normalų sistemos funkcionavimą sąlygų nustatymas;

Tam tikrų struktūrų arba komponentų, užtikrinančių normalias funkcionavimo sąlygas, būtinas jos pagrindiniams tikslams realizuoti, iškyrimas;

Sistemos sudėtinių dalių pagal jų struktūros ir funkcijų vietą nustatymas, visumos arba tam tikro struktūrinio lygio požiūriu;

Atskirų sistemos elementų, komponentų koordinacijos ryšių aprašymas.[80]

Nagrinėjamo objekto, kaip sistemos, nustatymas

Tiriamas atskiras reiškinys gali būti vertinamas kaip atskira sistema. Sistemos apibrėžimo specifika yra tokia, kad atskiri sistemos elementai taip pat yra sistemos, dar vadinamos posistemėmis, o sistema yra kitos didesnės sistemos, dar vadinamos viršsisteme, elementas. Tačiau atsižvelgiant į pradinį atskaitos tašką, t. y. kas laikoma pradine sistema, viršsistemė gali tapti sistema, turinčia savo kitą viršistemę, o sistema – posisteme, ir atvirkščiai, posistemė gali tapti sistema, turinčia savo posistemių, o buvusi sistema – viršsisteme.

Teisinio reguliavimo ir elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo atvejais visiškai supaprastinta sistema būtų (žiūrėti 9 schemą):

Jei kaip sistemas išskiriame teisinis reguliavimą:

Viršsistemė – socialinis reguliavimas.

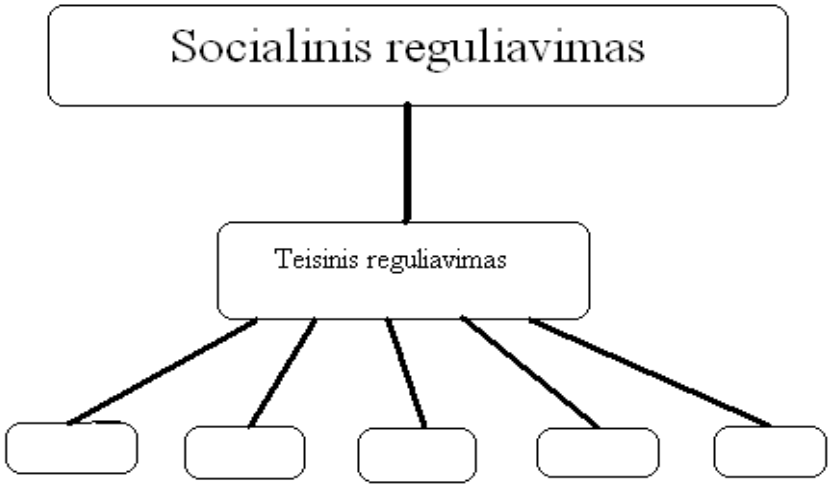
Sistema – teisinis reguliavimas.

Posistemės – atskirų teisės šakų ar socialinių santykių grupių teisinis reguliavimas.

[79] Плотинский, Ю. М., Модели социальных процессов: Учебное пособие для высших учебных заведений. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – М.: Логос, 2001. ISBN 5-94010-045-7. с. 12.

[80] Plačiau: Buckley, W. Sociology and Modern Systems Theory. New York, 1967; St. L. Optner. Systems Anglysis for Business Management. Englewood Cliffs, 1968.

9 schema

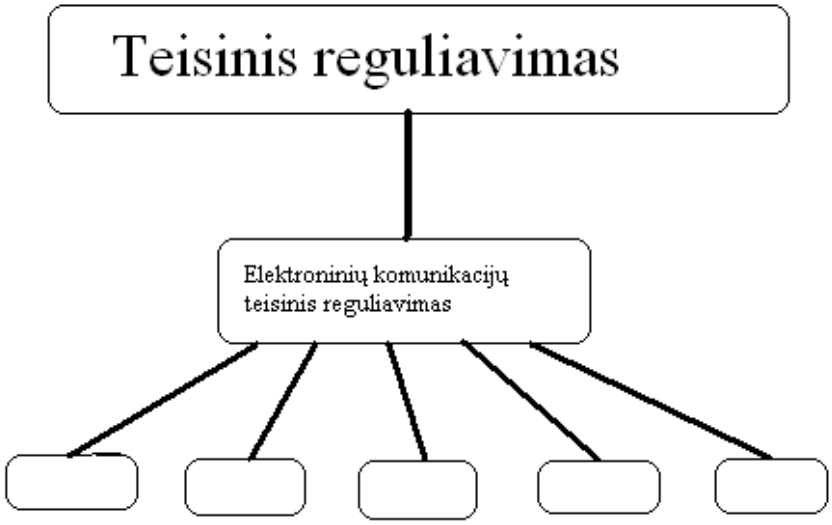
Jei kaip elektroninių komunikacijų teisinis reguliavimas išskiriamas kaip sistema (žiūrėti 10 schemą):

Viršsistemė – teisinis reguliavimas.

Sistema – elektroninių komunikacijų teisinis reguliavimas.

Posistemės – atskirų socialinių santykių ir institutų teisinis reguliavimas.

10 schema

Abi schemos yra svarbios tik sistemų hierarchijos prasme, tačiau neparodo tikslios tarpusavio sąveikos, nes nėra abejonių, kad tiek vienu, tiek kitu pavaizduotu atveju ryšiai sistemoje yra daug sudėtingesni. Pavyzdžiui, bendrasis teisinis reguliavimas atitinkamai veikia ir atskirus elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo reguliuojamus santykius (pavyzdžiui, teisės normų lygmeniu tai būtų bendrosios ir specialiosios normos santykis; atskiri visuomeniniai santykiai, sureguliuoti elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo normomis, gali būti nepakankamai sureguliuoti ir tam gali prireikti kitų teisės normų, o gal net ir socialinių normų (pavyzdžiui, papročių, kaip tai numatyta Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse, tiesa iš dalies tokie papročiai paverčiami teisinio reguliavimo dalimi))[81]. Iš pateiktų sistemų matyti, kad sistemų hierarchija sudaryta iš sąlyginių lygmenų, o tam pačiam lygmeniui sistemos atžvilgiu priklausantys elementai yra to paties sudėtingumo ir atlieka panašias funkcijas.

Elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo sistemos ribų nustatymas, kai aprašoma sistema, o ne atskiri jos elementai

Elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo sistema teisės normų lygmeniu prasideda nuo aukščiausios hierarchinės pakopos, t. y. aukščiausio nacionalinio teisės norminio akto – Konstitucijos ir baigiasi teismų sprendimais, žinybiniais norminiais aktais ir kitais dokumentais, pereinamos visos teisės normų hierarchijos pakopos (įstatymai, Vyriausybės nutarimai, kiti poįstatyminius aktai). Atsižvelgiant į elektroninių komunikacijų globalųjį pobūdį nacionalinį elektroninių komunikacijų reguliavimą labai stipriai veikia Europos Sąjungos normos (ištisi direktyvų paketai ir keletas tarptautinių normų). Elektroninių komunikacijų sistemos ribos apima nemažai santykių, tiesiogiai susijusių su elektroninėmis komunikacijomis, tačiau, kaip jau minėta, vyksta elektroninių komunikacijų ir kitų paslaugų konvergencija. Ji skatina ir tiriamos sistemos ribų pokyčius, todėl šiuo požiūriu sistemos ribos yra dinamiškos. Teisiškai reguliuojant elektronines komunikacijas svarbūs ir teisės principai bei teisės doktrina. Elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo doktrina tik kuriasi, o elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo principai (vadovaujantis šiame darbe atliktu teisės normų tyrimu) yra gerai atskleisti teisės normose.

Išskiriamas pagrindinis sistemos požymis – tikslas, kuriam pavaldi jos veikla.

Elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo pagrindinis požymis – tikslas, kuriam pavaldi jos veikla, yra dėl tam tikros žmogaus veiklos (elektroninių komunikacijų) kylančių socialinių santykių teisinis sureguliavimas. Kiti elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo tikslai išryškinti ankstesniuose šio darbo skyriuose.

[81] Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Valstybės žinios. 2000, 74-2262. 1.4 straipsnis

Sistemos aplinkos, su kuria ji sąveikauja, aprašymas

Specifinis elektroninių komunikacijų teisinis reguliavimas (kaip sistema) labai glaudžiai sąveikauja su kitomis reguliavimo rūšimis, nes teisės nesureguliuotos sritys daro tiesioginę įtaką sureguliuotiems santykiams, šie santykiai nuolat kinta, iš teisės nesureguliuotų tampa teisės sureguliuotais, ir atvirkščiai. Sritys, turinčios itin didelės įtakos elektroninių komunikacijų teisinam reguliavimui, yra šios: visų pirma techninė sritis, ekonominė, teisės nesureguliuoti socialiniai santykiai (kurie gali būti sureguliuoti kitais būdais – moralės ir kt.), vadyba, ir kt.

Technika ir technologijos tiesiogiai darė ir daro įtaką elektroninių komunikacijų teisiniam reguliavimui nuo pat elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo atsiradimo pradžios. Kalbant apie šį konkretų santykį neabejotinai galima teigti, kad pirmiau atsirado techninės priemonės ir techniniai santykiai. Tada jie paskatino atsirasti socialinius santykius ir tik tada atsirado šios srities teisinis reguliavimas. Todėl technikos poveikis yra itin svarbus veiksnys, darantis įtaką elektroninių komunikacijų reguliavimui.

Ekonominė aplinka yra itin svarbi atsižvelgiant į keliamus elektroninių komunikacijų tikslus bei poveikio priemones, aptartas šiame darbe. Tiek tikslai, tiek poveikio priemonės, nesvarbu, ar jos teisiškai sureguliuotos ar ne, iš esmės susiveda į ekonominius rodiklius ir svertus (pvz.: vienas iš reguliavimo tikslų – pripažįstama palanki vartotojui kaina ir kt.).

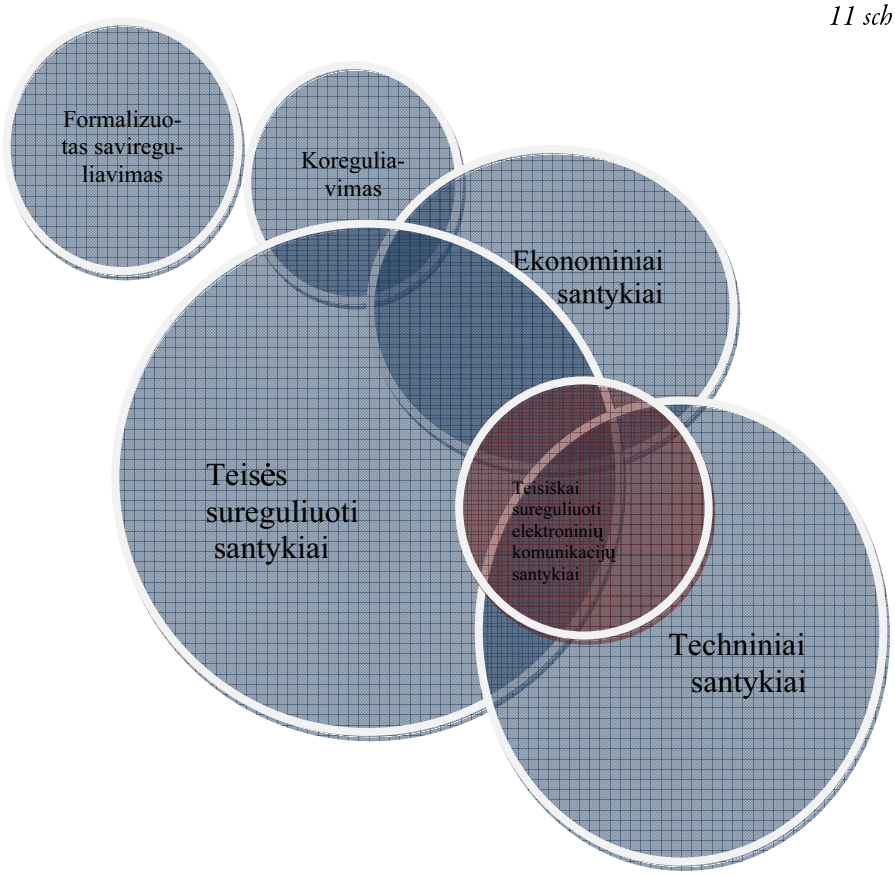
Teisės nesureguliuoti socialiniai santykiai – tai didelė grupė santykių, kurie tiesiogiai daro įtaką elektroninėms komunikacijoms ir jų teisiniam reguliavimui. Šie santykiai ir yra ta „pradinė medžiaga“, kurią sureguliavus teisės normomis ir principais atsirado konkrečios srities teisinis reguliavimas. Atsižvelgiant į tai, kad elektroninių komunikacijų teisinis reguliavimas palyginti stipriai kinta, į jo poveikio lauką pakliūva iki tol nesureguliuoti socialiniai santykiai ir atsižvelgiant į dereguliavimo procesus dalis anksčiau teisiškai sureguliuotų santykių tampa teisės nesureguliuotais.

Elektroninių komunikacijų teisinio ir kito socialinio reguliavimo modelių sistemą galima pavaizduoti vizualiai (11 schema).

Būtinų užtikrinančių normalų sistemos funkcionavimą sąlygų nustatymas

Elektroninių komunikacijų teisiniam reguliavimui veikti yra būtini du pagrindiniai elementai: socialiniai santykiai (reguliuojamas objektas), susiję su elektroninėmis komunikacijomis, ir valstybės taikomas teisinis reguliavimas. Kalbant apie atskirus modelius *ex ant*e ir *ex post*, jų taikymas grindžiamas efektyvios konkurencijos buvimu arba nebuvimu.

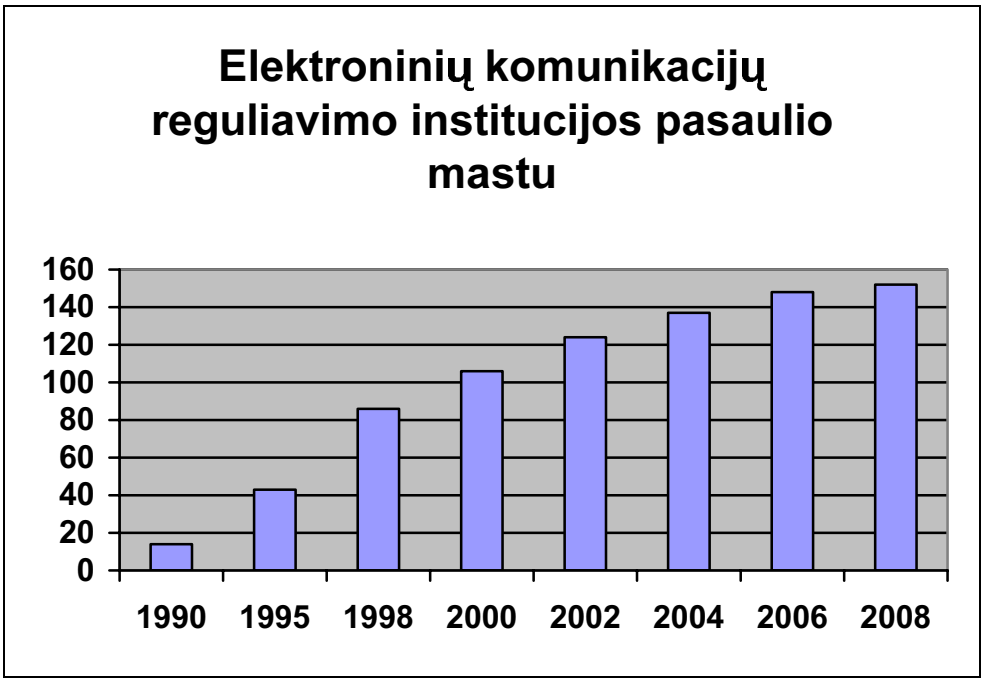
11 schema

Tam tikrų struktūrų arba komponentų, užtikrinančių normalias funkcionavimo sąlygas, būtinas jos pagrindiniams tikslams realizuoti, išskyrimas

Nagrinėjama sistema išskiriama kaip tam tikrų socialinių santykių teisinio reguliavimo sistema, todėl pagrindinė prielaida jai egzistuoti yra teisės normų, nustatančių vienokį ar kitokį teisinį režimą atitinkamoje srityje, buvimas. Šių normų atsiradimą lemia vienokia ar kitokia valstybės nuostata, teisinės idėjos, teisės principai ir teisės doktrina. Norint sėkmingai kurti teisės normas bei teisės normas ir principus realizuoti būtinas tam tikras valstybės mechanizmas, kuris tai įgalintų padaryti.

12 schema[82]

Autoritetingos Tarptautinės telekomunikacijų sąjungos duomenimis, beveik visame pasaulyje (2008 metais 152 pasaulio valstybėse) (12 schema) yra pasirinktas modelis, kad *ex ante* teisinį reguliavimą valstybėje vykdo atskira kompetentinga institucija – reguliuotojas (Lietuvoje – Lietuvos Respublikos ryšių reguliavimo tarnyba), todėl kuriant modelius vadovaujamasi prielaida, kad tai yra būtina priemonė, užtikrinanti normalų specifinio sektoriaus teisinio reguliavimo įgyvendinimą. Neabejotinai šis teiginys gali būti patikrintas, tačiau tai nėra šio darbo tikslas. Tiriant elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo modelius tam tikrus apibendrinimus dėl šio teisinio reguliavimo įgyvendinimo būdo bus galima padaryti.

Sistemos sudėtinių dalių pagal jų struktūros ir funkcijų vietą nustatymas visumos arba tam tikro struktūrinio lygio požiūriu

Sistemos pagrindinės dalys yra socialinis atitinkamos srities žmonių elgesys, kurį reikia norminti teisės priemonėmis (teisinio reguliavimo objektas)[83], ir teisės normų visuma, kuri sureguliuoja šį socialinį žmonių elgesį, taip pat svarbios sudėtinės dalys teisės normos

[82] ITU International World Telecommunications Regulatory Database. [žiūrėta 2008.07.18] http://www.itu.int/ITU-D/ict/.

[83] Vaišvila, A. Teisės teorija. Antras leidimas. Vilnius: Justitia. 2004. p. 198.

ir jų taikymas. Tačiau siekiant giliau suvokti santykį svarbu sistemoje pažymėti ir išryškinti tokius elementus kaip teisinės idėjos, jų perkėlimas į teisės normas, teisės normos kūrimo procesas, teisės principų ir teisės doktrinos taikymas, t. y. ne apsiriboti vienu teisės lygmeniu, o analizuoti visus teisės lygmenis (teisinės idėjos, teisės norma ir teisiniai santykiai) įskaitant pereinamuosius lygmenis.

Atskirų sistemos elementų, komponentų koordinacijos ryšių aprašymas

Nors kiekvienas sistemos elementas neprivalo būti susijęs su visais kitais sistemos elementais, tačiau elementas, nesusijęs su nė vienu kitu sistemos elementu, paprastai nelaikomas sistemos dalimi.

Tiriamoje sistemoje itin svarbūs komponentus siejantys ryšiai ir funkcijų pasidalijimas. Kad atsiradę socialiniai, techniniai, ekonominiai santykiai taptų teisiškai sureguliuoti, turi atsirasti teisės normos, skirtos sureguliuoti šiuos santykius. Pradedant nuo teisinių idėjų, jos daro įtaką tiek Europos Sąjungos teisės normų kūrėjams, tiek nacionaliniams teisės normų kūrėjams. Šiuos normų kūrėjus taip pat veikia teisės doktrina ir teisės principai. Tiesa, kurdami teisės normas teisės kūrėjai gali įforminti jose ir teisės principus. Sukurtos Europos Sąjungos teisės normos daro įtaką Europos Sąjungos valstybių, įskaitant ir Lietuvos, teisės normų kūrėjams, todėl teisės normos kuriamos atsižvelgiant į jau sukurtas Europos Sąjungos normas. Parlamentinio lygmens teisės normos sukuria reguliavimo tvarką, konkrečiu atveju numato elektroninių ryšių srities reguliuotoją (kaip minėta Lietuvoje – Lietuvos Respublikos ryšių reguliavimo tarnybą), suteikia jam įgaliojimus (nustato tikslus, uždavinius, suteikia teises, atsakomybės sritis ir pan.). Tada reguliuotojas pagal savo kompetenciją įgyvendina teisinio reguliavimo funkciją derindamas socialinių santykių konfliktus. Ši dalis ganėtinai skirtinga kalbant apie atskirus elektroninių komunikacijų reguliavimo modelius.

Socialinis elgesys esant tiek *ex post*, tiek *ex ante* reguliavimui gali būti vienodas, tačiau šie du reguliavimo modeliai skiriasi tiek poveikio elgesiui momentu (*ex ante* iki pažeidimo atsiradimo taikomas preziumuojant, kad toks pažeidimas dėl tam tikrų priežasčių (konkurencijos nebuvimo arba nepakankamo buvimo) gali kilti, o *ex post* jau atsiradus realiam pažeidimui).

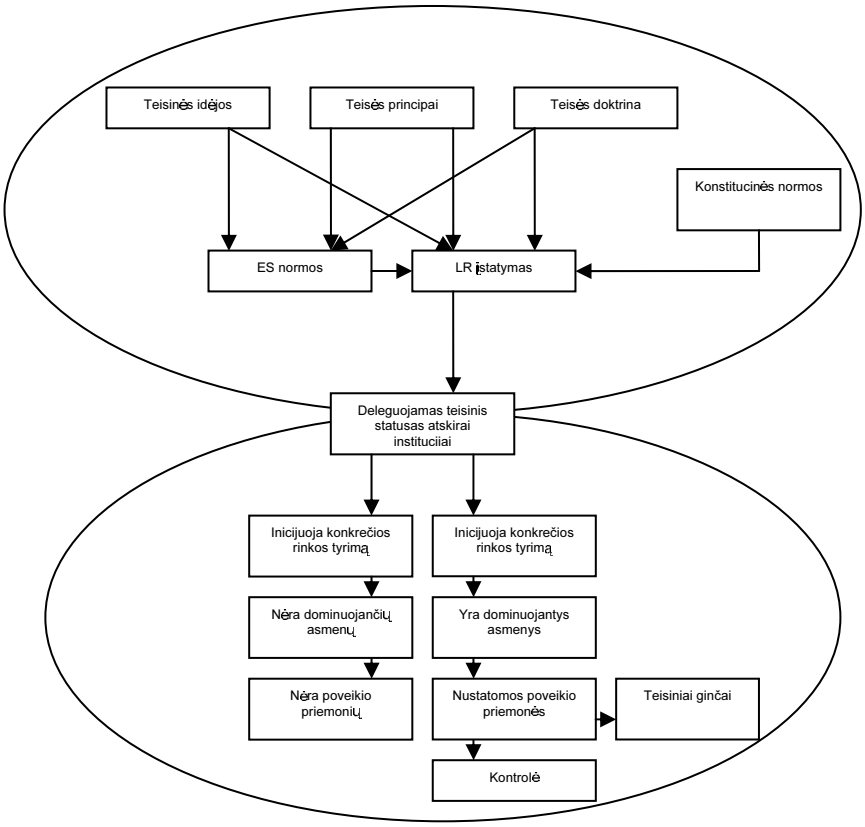
Aukščiau atlikta sisteminė reiškinių analizė tinkama abiem elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo modeliams ir daug kuo tinka kitame skyriuje nagrinėjamiems koreguliavimui bei savireguliavimui, tik skiriasi, kad tokiam reguliavimui didesnę įtaką turi ne teisės normos, kurios yra tik tokio reguliavimo minimumas, o socialinio reguliavimo normos, kurios gali sureguliuoti tuos santykius, kurių teisė nesureguliavo arba nepakankamai sureguliavo.

5. **modeliavimo etapas.** Konceptualaus modelio sudarymas.

Veiksmų atlikimo tvarkos ir modelio struktūrinių vienetų sąveiką galima pavaizduoti 13 schemoje pateikiamu vizualiniu konceptualiu modeliu.

2.2. *Exante* teisinio reguliavimo modelis

13 schema

Pagrindiniai rodikliai yra modelio elementų, būtent tam tikrų reguliavimo subjektų ir objektų įsitraukimas į procesą, normų (tiek teisinių, tiek kitokių socialinių) atsiradimas, įgyvendinimas ir kontrolė.

6. modeliavimo etapas. Formalizuoto modelio tam tikru lygiu konstravimas.

- Kintamųjų erdvės formavimas ir jų aprašymas modelio vienetų terminais.

Modelis yra labai dinamiškas, nes nuolat kinta modelio aplinka (pavyzdžiui, technologiniai pokyčiai), todėl kinta socialiniai santykiai, tai sąlygoja teisės normų kitimą. Teises normas leidžia parlamentas (tai stabilesnis kintamasis) ir reguliuotojas (šios normos mažiau stabilios).

- Duomenų rinkimas ir modelio parametrų bei santykių identifikavimas.

Atsižvelgiant į modelio dinamiškumą modelis kinta apimdamas naujus santykius juos teisiškai sureguliuojant bei dereguliuojant.

- Modelio verifikacija.

Modelio verifikacija galima analizuojant teisės norminius aktus ir tikrinant visą vizualizuotą modelį ir atskirus jo elementus.

7. **modeliavimo etapas.** Modelių tyrimas ir naujos informacijos gavimas.

Modelis vertinamas pagal dešimt *kriterijų*, t. y. pagal santykį su toliau išvardintais reiškiniais:

1. Pagal santykį su *teisinėmis idėjomis*. Teisinės idėjos *ex ante* reguliavimo modelyje įgyvendinamos per parlamento išleistą įstatymą, tačiau didelės galios suteiktos nacionaliniam reguliuotojui. Tai lemia galimą teisinių idėjų iškreipimą, nes pilnai neveikia visi teisėkūros savikontrolės elementai.

2. Pagal santykį su *teisės funkcijų įgyvendinimu*.

a. Reguliavimo funkcija – visapusiškai įgyvendinama.

b. Priešingų interesų derinimo, arba socialinio kompromiso funkcija – įgyvendinama siekiant nustatyti didesnius įpareigojimus turintiesiems geresnes galimybes konkuruoti. Dažniau tai prievartos, o ne socialinio kompromiso įgyvendinimas.

c. Valstybės prievartos (sankcijų) įteisinimo ir norminimo, arba represinė funkcija – įgyvendinama, nes įstatymas, įgalinantis reguliuotoją atlikti savo funkcijas, nustato labai dideles sankcijas už reguliuotojo teisėtų nurodymų nevykdymą.

d. Informavimo funkcija – atliekama labai gerai, nes reguliuotojas kartu yra ir asmuo, kuris normina santykius ir taiko normas, o tai leidžia gauti informaciją arba jos interpretaciją tiesiogiai iš normos kūrėjo.

e. Auklėjamoji, arba teisės pažeidimų prevencijos, funkcija – visapusiškai įgyvendinama. Tiriamoje rinkoje atliekami detalūs tyrimai ir nustatoma ar pažeidimas gali įvykti ir iš anksto taikomos poveikio priemonės.

3. Pagal santykį su *elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo tikslais*. Kadangi tikslai nėra labai tiksliai apibrėžti, todėl vertinimas gali būti tik sąlyginis. Tačiau *ex ante* yra stipriai orientuotas į konkurencijos reguliavimą. Šis reguliavimas pats savaime iškraipo rinką, todėl konkurencijos skatinimo tikslo pasiekimas labai priklauso ne tik nuo reguliuotojo veiksmų, bet ir tų veiksmų atlikimo laiku. Reguliuotojas tiesiogiai vykdo ir vartotojų teisių apsaugą. Reikia pabrėžti, kad elektroninėse komunikacijose vartotojo teisės yra išplėstos (daugiau negu kituose vartojimo santykiuose), tačiau neaišku, ar tam reikalingas atskiras reguliuotojas; galbūt pakaktų vartotojus atstovaujančių organizacijų. Vidaus rinkos plėtrai *ex ante* daro mažiausią poveikį, nes stipriai koncentruojasi į kainų mažinimo principą, kuris lemia mažesnes investicijas ir taip neskatina rinkos augimo.

4. Pagal santykį su *bendraisiais teisės principais*. *Ex ante* reguliavimo modelis teisėkūros stadijoje derinamas su bendraisiais teisės principais. Nukrypimai nuo bendrųjų teisės principų gali būti tik dėl reguliuotojo neprofesionalumo.

5. Pagal santykį su *specialiaisiais elektroninių komunikacijų teisės reguliavimo principais*. *Ex ante* reguliavimo modeliu siekiama tenkinti visus specialius elektroninių komunikacijų teisės reguliavimo principus. Sudėtingiausias *ex ante* reguliavimo modelio ir

mažiausio būtino reguliavimo principo santykis, nes pats nagrinėjamas modelis yra labai sudėtingas ir intensyvus, todėl jo taikymas galimas tik esant pagrįstam būtinumui.

6. Pagal santykį su *teisinio reguliavimo objektu*. Teisinio reguliavimo objektu turėtų būti tik aštriausi socialiniai konfliktai elektroninių komunikacijų srityje (konkurencija), tačiau šiuo metu *ex ante* taikomas gerokai plačiau.

7. Pagal santykį su *teisės normų aiškinimu*. Teisės aiškinimo požiūriu šis modelis yra dvejopas, nes atskira reguliavimo institucija tampa labai profesionalia specializuotoje srityje, sukaupia tam tikrą kompetenciją. Tai gali lemti nutolimą nuo bendrųjų teisės principų, nes jos veiksmai nėra pakankamai reguliariai pertikrinami teismų ar kitų institucijų.

8. Pagal santykį su *teisės normų įgyvendinimu*. Pasižymi sava specifika, nes *ex ante* reguliavimas galimas tik atlikus tyrimą, o daugelyje Europos Sąjungos šalių tai buvo atliekama vangiai ir pavėluotai. Tai patvirtina ir toliau šiame darbe (15 schema) cituojamas 2006 metų pradžioje atliktas prof. Philippe'io Defraigne tyrimas. Be to, reikia pabrėžti, kad atliekant istorinės informacijos tyrimą nustatytos aplinkybės taikomos ateities reguliavimui (14 schema).

9. Pagal santykį su *teisine atsakomybe*. Teisinė atsakomybė nustatoma įstatymais ir tik taikoma specializuotos institucijos, todėl tai pozityvus reiškinys, nes taikymu užsiima kompetentinga institucija, žinanti veiklos specifiką.

10. Pagal santykį su *reguliavimo veiksmingumu*. Tai brangiausias reguliavimo modelis, todėl jo rezultatas turėtų būti išskirtinai akivaizdus, tačiau šios aplinkybės nepatvirtina jokie tyrimai.

8. modeliavimo etapas. Perėjimas nuo gautos modeliacinės informacijos prie žinių apie dalyką perstruktūrinimą.

- Deformalizacija ir turinio interpretacija.

Atsižvelgiant į dideles reguliuotojo galias kyla rizika, kad teisinės idėjos gali būti iškraipytos reguliuotojui leidžiant teisės normas. Teisės funkcijos tiriamu teisinio reguliavimo modeliu įgyvendinamos gerai, tačiau socialinis kompromisas šiuo modeliu pasiekiamas sudėtingai. Atsižvelgiant į elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo tikslų neapibrėžtumą sudėtinga vertinti ar visi tikslai tinkamai pasiekiami, tačiau, atsižvelgiant į tai, kad deklaruojami tikslai yra skirtingi, tokia intensyvi intervencijos priemonė negali būti efektyviai taikoma visiems tikslams pasiekti. Nukrypimai nuo bendrųjų teisės principų gali būti tik dėl reguliuotojo neprofesionalumo. *Ex ante* reguliavimo modeliu siekiama tenkinti visus specialius elektroninių komunikacijų teisės reguliavimo principus. Teisinio reguliavimo objektu turėtų būti tik aštriausi socialiniai konfliktai elektroninių komunikacijų srityje, tačiau modelis taikomas plačiau. Teisės poveikio priemonių taikymui nereikia pažeidimo, pakanka tyrimo metu konstatuoti, kad asmuo dominuoja rinkoje. *Ex ante* brangiausias reguliavimo modelis, todėl jo taikymo rezultatas turėtų būti išskirtinai akivaizdus. Deja, tokios aplinkybės nepatvirtina jokie tyrimai.

- Analizė.

Tiriamas modelis bus analizuojamas lyginat abu tiriamus elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo modelius.

- Apibendrinimas ir paaiškinimas.

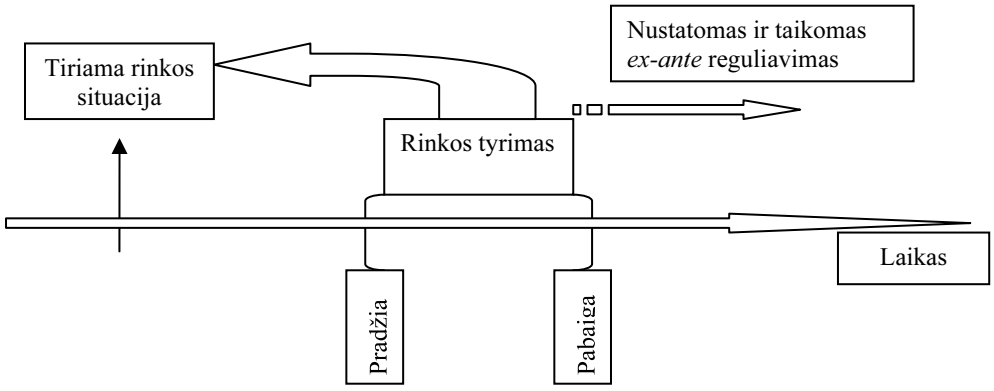
Apibendrinimas ir paaiškinimas bus pateiktas pasitelkus ir kitų atliktų tyrimų rezultatus bei palyginus tiriamus modelius.

9. modeliavimo etapas. Modelio žinių įtraukimas į teorinių žinių apie tyrimo objektą sistemą.

Apibendrinus modelio ir modeliavimo procese gautas žinias, jas palyginus, panaudojus prognostiniame modelyje ir padarius išvadas, šios žinios galės būti naudojamos tolimesniems moksliniams tyrimams bei perduodant žinias pedagoginėje veikloje.

Aptariant *ex ante* modelį būtina prisiminti, kad tarp tiriamos rinkos situacijos, įpareigojimų nustatymo ir tokio reguliavimo taikymo yra tam tikras laiko tarpas (priklausomai nuo to, kaip greitai nacionalinis reguliuotojas atlieka tyrimą įskaitant teisinių ginčų ir kitus procesinius laikotarpius). Šis laiko nesutapimas toliau vaizdingai pateikiamas 14 schemoje.

14 schema

Tik pritaikytas laiku *ex ante* reguliavimas yra veiksmingas. Pateikiama 2006 metų pradžioje prof. Philippe'io Defraigne sudaryta schema, kurioje buvo tiriama situacija šešiose Europos Sąjungos valstybėse ir apžvelgiama, kas 18 rinkoje (skaitmeninė televizija) įvyko anksčiau –nacionalinio reguliuotojo sprendimas ar antžeminės skaitmeninės televizijos paslaugos įgyvendinimas. Tai leidžia daryti apibendrinimą ar *ex ante* reguliavimas pritaikytas laiku ar pavėluotai.

15 schema

Šalys	Nacionalinio reguliuotojo sprendimas ar skaitmeninės televizijos paleidimas: kas įvyko pirmiau?
Suomija	Skaitmeninė televizija paleista PER VĖLU
Prancūzija	Skaitmeninė televizija paleista PER VĖLU
Lietuva	Rinkos analizė Tinkama
Ispanija	Skaitmeninė televizija paleista PER VĖLU
Švedija	Skaitmeninė televizija paleista PER VĖLU
Jungtinė Karalystė	Skaitmeninė televizija paleista PER VĖLU

Kaip matyti, tuo metu 18 rinkos paslaugos (skaitmeninė televizija) penkiose iš šešių šalių pradėjo veikti anksčiau, negu rinką ištyrė ir priemonių ėmėsi nacionalinis reguliuotojas, t. y. reguliuotojas, galintis iš anksto neleisti iššikraipyti rinkai, neatliko savo pareigos ir laiku nepriėmė tinkamų sprendimų.

Tiek šiame darbe, tiek mokslininkų ir praktikų pasisakymuose/pranešimuose dažnai pabrėžiamas *ex ante* reguliavimo modelio trūkumas, o būtent jo brangumas (plačiąja išteklių naudojimo prasme (žmogiškųjų, finansinių, organizacinių ir kt.). Šis brangumas mažina modelio efektyvumą, nes tam pačiam tikslui pasiekti panaudojama daugiau išteklių. Neatsižvelgiant į kitus šio būdo trūkumus ir privalumus, *ex ante* modelio didelį išteklių poreikį galima mažinti, nes dauguma jų panaudojama reikiamai informacijai rinkti ir analizuoti. Informacija renkama neefektyviais būdais – prašoma užpildyti dideles anketas, tačiau visiškai neišnaudojamos jau patikimai funkcionuojančios valstybės kaupiamos ir valdomos duomenų bazės. Geras pavyzdys kaip galima optimizuoti veiklą ir sutaupyti daug išteklių yra Lietuvoje įdiegtas mokesčių deklaravimo procesas, kai Mokesčių inspekcija surenka duomenis iš jai prieinamų šaltinių, ir deklaruojančiam asmeniui lieka tik juos patikslinti ir patvirtinti. Toks informacijos rinkimo ir analizės modelis yra siekiamybė atliekant atitinkamų rinkų tyrimus.

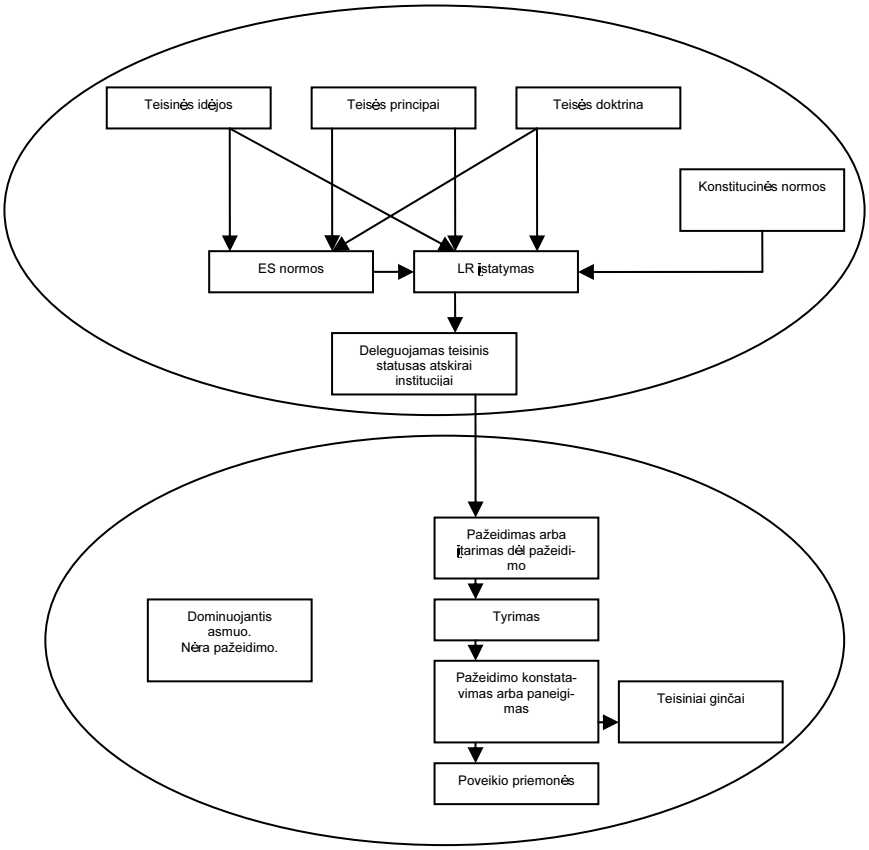
2.3. *Ex post* teisinio reguliavimo modelis

Ex post teisinio reguliavimo modeliavimo procesui tinkami visi *aukščiau aprašyti* teisinio reguliavimo modeliavimo etapai iki penktojo „Konceptualaus modelio sudarymas“.

5. modeliavimo etapas. Konceptualaus modelio sudarymas.

Veiksmų atlikimo tvarkos ir modelio struktūrinių vienetų sąveiką galima pavaizduoti 16 schemoje pateikiamu vizualiniu konceptualiu modeliu.

16 schema

6. modeliavimo etapas. Formalizuoto modelio tam tikru lygiu konstravimas.

- Kintamųjų erdvės formavimas ir jų aprašymas modelio vienetų terminais.

Modelis nėra labai dinamiškas, nes reguliavimas nėra labai detalus, o toks abstrahavimas padeda išvengti nuolatinio normų kitimo. Pagrindines teises normas leidžia parlamentas.

- Duomenų rinkimas ir modelio parametrų bei santykių identifikavimas.

Modelio santykinis stabilumas leidžia geriau, nuspėjamiau sąveikauti atskiriems modelių elementams.

- Modelio verifikacija.

Modelio verifikacija galima analizuojant teisės norminius aktus ir tikrinant visą vizualizuotą modelį ir atskirus jo elementus.

7. **modeliavimo etapas.** Modelių tyrimas ir naujos informacijos gavimas.

Modelis bus vertinamas pagal dešimt *kriterijų*, t. y. pagal santykį su žemiau išvardintais reiškiniais:

1. Pagal santykį su *teisinėmis idėjomis*. Teisinės idėjos *ex post* reguliavimo modelyje įgyvendinamos per parlamento išleistą įstatymą. Kompetentinga institucija, šias normas tik pritaiko, todėl teisinės idėjos įgyvendinamos teisės normoje nedaug iškraipomos.
2. Pagal santykį su *teisės funkcijų įgyvendinimu*.

a. Reguliavimo funkcija - visiškai įgyvendinama.

b. Priešingų interesų derinimo, arba socialinio kompromiso, funkcija – įgyvendinama leidžiant laisvai veikti ir nustatant taisykles, kurių negalima pažeisti.

c. Valstybės prievartos (sankcijų) įteisinimo ir norminimo, arba represinė, funkcija – įgyvendinama, nes įstatymas įgalinantis reguliuotoją atlikti savo funkcijas, nustato labai dideles sankcijas už reguliuotojo teisėtų nurodymų nevykdymą.

d. Informavimo funkcija – atliekama bendrais pagrindais, tačiau silpniau negu *ex ante* atveju, nes kompetentinga institucija su pažeidimu įtariamu asmeniu bendrauja tik įtarus asmenį teisės pažeidimu.

e. Auklėjamoji, arba teisės pažeidimų prevencijos, funkcija – didelės baudos skatina prevenciją, tačiau tai sąlyginė prevencija, nes nusižengimas užkardomas tik jei yra tęstinis, t. y. atlikus tyrimą ir nustačius pažeidimą jis užkardomas.

3. Pagal santykį su *elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo tikslais* –tikslai nėra labai tiksliai apibrėžti, todėl vertinimas gali būti tik sąlyginis, tačiau *ex post* yra stipriai orientuotas į konkurencijos reguliavimą. Reguliuotojas gali vykdyti vartotojų teisių apsaugą, tačiau reikia pabrėžti, tai dažniausiai atlieka kitos vartotojams atstovaujančios organizacijos. Vidaus rinkos plėtrai *ex post* daro netiesioginę įtaką nesiekdamas mažiausių kainų principo ir taip leisdamas sukaupti lėšų investicijoms.
4. Pagal santykį su *bendraisiais teisės principais* – santykis labai tamprus, nes pagrindines teisės normas kuria parlamentas, vadovaudamasis teisės principais, o reguliuotojas tik įgyvendina normas. Kadangi pats reguliavimo modelis sąlygoja mažesnį reguliavimo intensyvumą ir detalumą, tai daugiau tenkinamasi bendraisiais teisės principais, negu kuriant specialius.

5. Pagal santykį su *specialiaisiais elektroninių komunikacijų teisės reguliavimo principais* – mažesnis reguliavimo intensyvumas ir detalumas lemia mažesnį specialių principų poreikį.

6. Pagal santykį su *teisinio reguliavimo objektu* – teisinio reguliavimo objektas aštriausi socialiniai konfliktai elektroninių komunikacijų srityje (konkurencija).

7. Pagal santykį su *teisės normų aiškinimu* – teisės normų aiškinimas atliekamas bendraisiais pagrindais.

8. Pagal santykį su *teisės normų įgyvendinimu* – teisės normos įgyvendinamos klasikiniu būdu: įtarus pažeidimą atliekamas tyrimas ir tik nustačius normų pažeidimą taikomos poveikio priemonės.

9. Pagal santykį su *teisine atsakomybe* – teisinė atsakomybė nustatoma įstatymais ir taikoma tik specializuotos institucijos, todėl tai pozityvus reiškinys, nes taiko kompetentinga institucija, žinanti veiklos specifiką.

10. Pagal santykį su *reguliavimo veiksmingumu* – tai santykinai (lyginant su *ex ante* reguliavimo modeliu) nebrangus reguliavimo modelis, nes tiriamas tik konkretus pažeidimas, o ne visos rinkos, todėl pasiekus tą patį tikslą būtų veiksmingesnis modelis nei *ex ante*.

8. modeliavimo etapas. Perėjimas nuo gautos modeliacinės informacijos prie žinių apie dalyką perstruktūrinimą.

- Deformalizacija ir turinio interpretacija.

Teisinės idėjos *ex post* reguliavimo modelyje atspindimos tiesiogiai per parlamento leidžiamas teisės normas. Teisės funkcijos pasitelkiant šį modelį įgyvendinamos gerai, silpniau įgyvendinama teisės pažeidimų prevencijos funkcija. Dabartinius elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo tikslus (atsižvelgiant į tai, kad šie tikslai nėra aiškiai atskleisti) tenkina dalinai, nes dabartiniai tikslai formuluoti atsižvelgiant į tai, kad turi būti taikomas detalus teisinis reguliavimas *ex ante*. Kintant teisinio reguliavimo intensyvumui, turėtų kisti ir teisinio reguliavimo tikslai. Bendrieji teisės principai tiriamu modeliu įgyvendinami gerai, o mažėjant teisinio reguliavimo detalumui ir intensyvumui mažėja ir specialių elektroninių komunikacijų teisės reguliavimo principų poreikis. Šis modelis reguliuoja tik konkurenciją. Teisinė atsakomybė taikoma tik esant konkrečiam teisės normų pažeidimui. Atsižvelgiant į santykinai (lyginant su *ex ante* reguliavimo modeliu) pigesnį tiriamo modelio įgyvendinimą, jo veiksmingumas pasiekus tuos pačius tikslus yra didesni.

- Analizė.

Tiriamas modelis bus analizuojamas lyginat abu tiriamus elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo modelius.

- Apibendrinimas ir paaiškinimas.

Apibendrinimas ir paaiškinimas bus pateiktas pasitelkus ir kitų atliktų tyrimų rezultatus bei palyginus tiriamus modelius.

9. modeliavimo etapas. Modelio žinių įtraukimas į teorinių žinių apie tyrimo objektą sistemą.

Apibendrinus modelio ir modeliavimo procese gautas žinias, jas palyginus, panaudojus prognostiniame modelyje ir padarius išvadas, šios žinios galės būti naudojamos tolimesniems moksliniams tyrimams bei perduodant žinias pedagoginėje veikloje.

2.4. Elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo modelių apibendrinimas

Atsižvelgiant į atliktus tyrimus (modelių analizę, toliau pateiktus tyrimus: ekspertų apklausą ir anketinę vartotojų apklausą) galima išskirti tokius *ex ante* ir *ex post* modelių pagrindinius trūkumus ir privalumus:

Ex ante modelis

Privalumai:	Trūkumai:
1. Preventyvus modelis. 2. Išanalizuoja daug informacijos ir gali daryti objektyvius apibendrinimus modeliuojant ateities nusižengimus.	1. Labai sudėtingas modelis. 2. Reikalauja daug valstybės išteklių (plačiąja prasme). 3. Reikalauja daug reguliuojamųjų asmenų išteklių (plačiąja prasme).

Ex post modelis

Privalumai:	Trūkumai:
1. Mažiau valstybės išteklių reikalaujantis modelis (lyginant su *ex ante*). 2. Labai mažai reguliuojamųjų išteklių reikalaujantis modelis (lyginant su *ex ante*) 3. Poveikio priemones taiko tik kai yra realus pažeidimas. 4. Mažiau sudėtingas (lyginant su *ex ante*) 5. Labiau reguliuojamųjų toleruojamas (lyginant su *ex ante*). 6. Bendresnio pobūdžio, todėl labiau tinka (lyginant su *ex ante*) greitai kintantiems santykiams reguliuoti.	1. Nėra preventyvus ir kovoja su padariniais, o elektroninėse komunikacijose padariniai dažnai kyla labai staiga ir dideli, todėl ne visada juos pavyksta tinkamai kompensuoti.

Apibendrinant atliktus tyrimus galima nustatyti tokius bendruosius pozityviojo teisinio reguliavimo privalumus ir trūkumus:

Pozityviojo teisinio reguliavimo privalumai:

a) Teisinės normos priimamos kaip griežtai reglamentuoto teisėkūros proceso rezultatas ir taip teisinės idėjos bei teisiniai principai gali tiesiogiai veikti žmonių elgesį. Kuriant teisės normas apibendrinama daug patirties ir suderinami skirtingi interesai, o teisėkūros procesas yra skaidrus ir demokratiškas.

b) Teisės normų įvykdymui užtikrinti pasitelkiama valstybės prievarta arba šios prievartos grėsmė. Asmenys negali pasirinkti, ar vadovautis šiomis normomis, ar ne.

c) Teisės normos pasižymi universaliu pritaikymu ir visuotiniu privalomumu.

d) Galioja teisės normų aiškinimo ir taikymo taisyklės.

e) Teisės normų ir teisinio reguliavimo stabilumas ir nuspėjamumas.

Pozityviojo teisinio reguliavimo trūkumai:

a) Teisės normos dėl sudėtingo teisėkūros proceso atsilieka nuo dinamiškai kintančių socialinių santykių.

b) Teisiniai reikalavimai dažnai yra surašyti negatyviais terminais, skatinančiais asmenis vengti atlikrti tam tikrus veiksmus, bet retai skatina atlikti pozityvius veiksmus.

c) Teisės normos, surašytos bendraisiais terminais, palieka per daug veikimo laisvės reguliuojamiesiems ir reguliuotojams. Kita vertus, tikrumas ir užtikrintumas būtų sudėtingumo ir lankstumo nebuvimo priežastimi.

d) Aprašoma nedaug nusižengimų ir dažnas griežtos teisinės atsakomybės poreikis padaro teisę nerangia ir netinkama reguliavimo priemone. Teisinės normos, susijusios su subjektyviais dalykais, dažnai siekiančios reguliuoti daugumą komercinės ir organizacinės veiklos, gali būti iš esmės nesėkmingos.

e) Teisės normos kūrimas ir taikymas yra brangus procesas.

f) Labai griežtas reguliavimas gali lemti nenumatytas išlaidas ar pašalinius efektus, niekuo nesusijusius su reguliavimo tikslo siekimu.

3. KITI TAIKYTINI ELEKTRONINIŲ KOMUNIKACIJŲ TEISINIO IR SOCIALINIO REGULIAVIMO BŪDAI IR JŲ SPECIFIKA

Dabartinis Lietuvos teisės mokslas, aptariant kitų socialinio reguliavimo modelių taikymą siekiant teisinio reguliavimo tikslų, skirstosi į dvi stovyklas. Viena stovykla - tai mokslininkai, neigiantys kitokių socialinio reguliavimo modelių taikymo galimybę teisiniame reguliavime ir laikantys tai teisei nesvarbiu klausimu. Kita stovykla - mokslininkai, pripažįstantys, kad teisiškai reguliuojant galima taikyti skirtingus socialinio reguliavimo modelius. Gana plačią teisinio reguliavimo sampratą pateikia dr. G. Lastauskienė: „Teisinis reguliavimas paprastai suprantamas kaip pavienių žmonių ir jų grupių elgesio tvarkymas teisės normomis, teisinių idėjų propagavimu ir kitomis, dažnai net neteisinėmis poveikio priemonėmis. Teisinės idėjos susipina su įvairiarūše socialinio poveikio materija ir vertybėmis, kurioms reikia socialinės apsaugos, todėl ir šiandien rasime daug abejojančiųjų, ar įtraukdami šias poveikio priemones į teisės mokslų tyrimo objektą, galime pasiekti maksimaliai objektyvų rezultatą. Teisės normos – labiausiai matomas ir apčiuopiamas instrumentas, kuriuo stengiamasi įteigti adresatui normos kūrėjo preferuojamą elgesio modelį“ [84].

Atsiribojimas nuo kitų socialinio reguliavimo modelių taikymo susiaurina reguliavimo galimybes. Prof. A. Vaišvila teigia: „Paprastai teigiama, kad teisės normų kūrėjas (kuris dažniausiai vadinamas įstatymų leidėju – nors tai, suprantama, labiau konvencinė sąvoka), turi ne itin daug poveikio galimybių, nustatydamas (išreikšdamas) teisės ginamus elgesio standartus. Sakome, kad jis manipuliuoja teisiniais liepimais (draudžia arba įsako) ir teisiniais leidimais“ [85].

Kita galima sklandaus teisinio reguliavimo problema - pasitikėjimas reguliuotojais. JAV šia tema plačiai diskutuojama ir tai laikoma didele teisinio reguliavimo problema: „Valstybė privačius ekonominius santykius reguliuoja įvairiais būdais, pavyzdžiui, nustato mokesčius, kad pristabdytų tam tikrus veiksmus, dotuoja sritis, kurias nori suaktyvinti, imasi kitų teisėtų veiksmų.Reguliavimas plačiąja prasme gali būti suprantamas kaip draudimų vykdyti tam tikrą verslą be licencijos ar leidimo nustatymas arba reikalavimas vykdyti tam tikrą veiklą vadovaujantis atitinkamų normų reikalavimais. Teisinis reguliavimas tapo svarbia valstybės intervencijos į ekonomiką priemone. Tai viena sudėtinių valstybės valdymo priemonių ir strategijų. Reguliavimo plėtra rodo, kad ši intervencijos forma keičia kitas valstybės intervencijos formas. Kuo daugiau įgaliojimų buvo perduodama reguliuotojams kaip strateginėms priemonėms, tuo aštresnis kilo reguliavimo režimo klausimas. Tai sukėlė diskusiją apie reguliuotojų atskaitomybės trūkumą ir papildomą

[84] Lastauskienė, G. *Teisinio reguliavimo priemonių derinimas.* Teisė. Nr. 57. 2005, p. 2.

[85] Vaišvila, A. *Teisės teorija.* Vilnius: Justitia, 2004, p. 153.

naštą verslui, atsirandančią dėl reguliuotojų veiklos“. [86] Šis klausimas skatina ieškoti ir kitokių galimų reguliavimo būdų.

Elektroninių komunikacijų griežtą ir išsamų teisinį reguliavimą (*ex ante*) bei visišką šio sektoriaus dereguliavimą galima laikyti kraštutinumais. Bet kuris iš kraštutinumų nėra geriausias sprendimas, be abejo, galima ieškoti specifinio elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo (*ex ante* ir *ex post*) ir dereguliavimo pusiausvytos (paliekant galioti bendras panašiems santykiams taikomas normas (konkurencijos teisės, vartotojų teisių apsaugos ir pan.), tačiau gal yra ir kitų sprendimų, kaip sureguliuoti šiuos dinamiškai besiplėtojančius santykius? Kokio reguliavimo būdo(-ų) reikia elektroninėms komunikacijoms reguliuoti? Siekiant atsakyt į šį, atrodo, paprastą klausimą, svarbu išsiaiškinti, kokių yra dar galimų reguliavimo būdų, kuriuos gali skatinti ir valstybė ir kokia valstybinio teisinio reguliavimo problemas jie galėtų išspręsti.

3.1. *Soft law* samprata, privalumai, panaudojimas ir rūšys

Vakarų teisės mokslas pripažįsta, kad daugelyje teisinio reguliavimo sričių gali efektyviai būti taikomas ne tik griežtas teisinis reguliavimas, bet ir, vadinamas, *soft law*. Šis reguliavimas santykinai mažai taikomas elektroninių komunikacijų infrastruktūros lygmenyje, daugiau - turinio paslaugų lygmenyje. Ištyrus šio reguliavimo trūkumus ir privalumus bei apklausus ekspertus ir elektroninių paslaugų vartotojus bus siekiama nustatyti ar *soft law* reguliavimas galimas elektroninėse komunikacijose ir kuo jis galėtų pagerinti esamą reguliavimą.

Atsižvelgiant į tai, kad teisinės kalbos aiškumas ir terminų bei sąvokų tikslumas turi didelę reikšmę teisės mokslui, būtina aptarti vieną verstinį terminą, vartojamą šiame darbe. Reikia pabrėžti, kad specialių terminų tinkamumą dažnai pertikrina praktika ir visuomenė.

Kodėl ydingas tiesioginis vertimas angliško termino *Soft-regulation* (terminas *softregulation* originalo kalboje rašomas ir vartojamas dvejopai: *Soft Law, soft-regulation* arba *softregulation* ir turi tą pačią reikšmę)? Vertimuose į lietuvių kalbą *soft-regulation* (ir/arba *Soft Law*) taip ir verčiamas pažodžiui: minkštasis arba švelnusis reguliavimas (ar teisė), tačiau visiškai pamirštama, kad žodis *soft* anglų kalboje turi daug daugiau reikšmių negu lietuvių kalboje, kurioje žodžiai minkštas ir/arba švelnus daugiau vartotini pojūčiams, būviui arba daikto savybei apibūdinti. Toliau analizuojama keletas angliškų žodžių ar jų junginių su žodžiu *soft*.

---

[86] <A>Reader on Regulation; Edited by Robert Baldwin, Colin Scott and Christopher Hood: Oxford University Press, 1998. P. 2.

[3] Kagan, R. A. Regulatory Justice: Implementing a Wage-Price Freeze. New York: Russell Sage Foundation, 1978.

Soft skills; psichologijos terminas, reiškiantis vidines asmens savybes, gebėjimus bendrauti. Nors šis terminas neretai verčiamas paprastu ir nelabai suprantamu vertiniu - minkštieji įgūdžiai, neretai vartojamas suprantamesnis: žmogiškieji įgūdžiai, vidinės savybės ir kt.;

Software verčiamas į lietuvių kalbą kaip programinė įranga, bet nėra verčiamas kaip minkštoji arba švelnioji įranga, nes nei minkštumo, nei švelnumo tokioje įrangoje nėra ir negali būti.

Europos Parlamento dokumentų vertimuose (http://www.europarl.europa.eu/) soft law verčiama kaip „negriežtoji teisė". Toks terminas yra geresnis negu minėtieji, tačiau pats *Soft Law* reguliavimas gali būti gana griežtas ir padariniai gali būti numatyti griežti (pavyzdžiui, už etikos kodekso nevykdymą ir pan.), o valstybės sukurtos teisės normos gali būti dispozityvios ir numatytos pozityviosios sankcijos[87], todėl gali būti visiškai negriežtos. Griežtumas yra vertinamasis požymis, nes nėra aiškiai apibrėžta, kas yra griežta, o kas ne, todėl, manytina, buitinėje kalboje galima kalbėti apie griežtas arba negriežtas priemones, o teisei tokia terminija neturėtų būti taikoma, tuo labiau, kad tokia terminija gali klaidinti neva nurodydama, kad valstybinis teisinis reguliavimas yra griežtas (nustatytas griežtas reguliavimo režimas, o tai daugiau asocijuojasi ne su demokratinės valstybės teisiniu reguliavimu, o su totalitariniu – primestiniu valdymu), o plečiant negriežtosios teisės taikymą reguliavimas taptų negriežtu.

Kitas aspektas, į kurį būtina atkreipti dėmesį, kad *Soft Law* verčiama kaip „minkštoji/švelnioji/negriežtoji" teisė, tačiau, vadovaujantis dr. S. Lastauskienės nuomone, net valstybės sukurtos normos (reguliavimas), o dar ne visada turinčios visus teisės normos elementus (būtent sankciją)[88], negali būti vadinamas „teise". Tokiai nuomonei pritarčiau ir manyčiau, kad aptariamas reiškinys vadintinas reguliavimu, o ne teise.

Atsižvelgiant į minėtas aplinkybes vertinys į lietuvių kalbą „minkštoji" „švelnioji" arba „negriežtoji" teisė vartojamas ydingai ir teisės moksle nevartotinas.

Koks terminas vartojamas kitose kalbose?

Atsižvelgiant į termino *soft-regulation* naujumą ir tyrimų trūkumą daugelis kalbų perima tiesioginį vertinį (pvz.: lenkiškai *miękkie prawo*) arba jo visiškai neverčia, o vartoja kaip specifinį terminą. Nors prancūzai atskiruose straipsniuose vartoja terminą *Droit mou*, kuris, kaip ir anglų kalboje, turi gerokai platesnę reikšmę (internetinis žodynas http://www.wordreference.com/fren/mou pateikia 16 žodžio *mou* reikšmių, tokių kaip suglebęs, netvirtas, minkštas, sudribęs, silpnas, lankstus ir kt.) negu lietuviškas vertinys „minkštoji teisė", prancūzai kartais *soft law* verčia kaip neišbaigtąją teisę.

Vietoj aptarto angliško *soft law* arba *soft regulation* siūlytina vartoti terminą *solidarusis reguliavimas*. Kietąjį reguliavimą (angl. *hard law* arba *hard regulation*) siūlytina vadin-

[87] Vaišvila, A. *Teisės teorija.* Vilnius: Justitia. 2004. P. 271.

[88] Apie teisės normos struktūrą ir pabrėžtinai sankcijas plačiau: Vaišvila, A. *Teisės teorija.* Vilnius, 2004, p. 270 bei Lastauskienės G. disertacijoje „Teisinės sankcijos kaip teksto elementai ir teisinių imperatyvų garantas". LTU, 2002.

ti, kaip įprasta teisės teorijoje, pozityviuoju teisiniu reguliavimu arba tiesiog teisiniu reguliavimu.

Toliau apžvelgiama solidariojo reguliavimo ir teisinio reguliavimo specifika, panašumai ir skirtumai.

Pozityvusis teisinis reguliavimas (*hard law*) yra privaloma taisyklė, kuri nustato minimalius reikalavimus.

Solidarusis reguliavimas (*soft law*) - neprivaloma taisyklė ar neprivalomas mechanizmas, kuris gali būti panaudotas:

- įstatymo papildymui;
- įstatymo patikslinimui;
- įstatymo spragoms užpildyti;
- išplėsti įstatymo galiojimą;
- įstatymui pakeisti.

Solidarusis reguliavimas iš dalies ar visiškai vykdomas privačių ar iš dalies privačių institucijų. Tai jau tolesnis žingsnis nuo tradicinio, politiškai dominuojančių valstybinių institucijų link netiesioginės valdymo formos (Latzer, Just, Saurwein, & Slominski, 2003).

Yra du solidariojo reguliavimo mechanizmų analizės aspektai:

- institucinis aspektas, parodantis, kas reguliuoja ir kaip (procesai) yra reguliuojama;

- realaus reguliavimo aspektas, kuriuo nagrinėjama, kas yra reguliuojama (pavyzdžiui: priėjimas prie paslaugų, kainos ir pan.).

Reguliavimo institucijų pagal valstybės įsitraukimo laipsnį parametrais laikytini institucijų įkūrimo modeliai, veikimo sritis pagal apimtį, suinteresuotų asmenų įsitraukimo laipsnis, priežiūros procesai, tikslui pasiekti naudojamos priemonės.

Solidarusis reguliavimas suprantamas kaip kolektyviniai tyčiniai suvaržymai ar pramonės elgesys norint pasiekti viešuosius (ekonominius ar socialinius) tikslus.

Reguliavimą nuo teisinio iki solidariojo reguliavimo pagal valstybės įsitraukimą galima skirti į penkias grupes:

1. Valstybinis teisinis reguliavimas siaurąja prasme, apimantis teisės normų ir teisės principų atsiradimo ir taikymo aspektus.

2. Valstybinis reguliavimas plačiąja prasme, t. y. uždaviniai, priskirti valstybinei aukščiausiajai valdžiai, tačiau realiai esantys vykdomosios valdžios rankose.

3. Koreguliavimas, veikiantis aiškiais vienašališkais teisiniais pagrindais, tačiau neapimantis valstybinės aukščiausiosios valdžios.

4. Privatus, tačiau valstybės remiamas savireguliavimas plačiąja prasme.

5. Savireguliavimas siaurąja prasme be aiškaus valstybės įsikišimo.

Valstybė įsitraukti į reguliavimo institucijas gali ir įvairiais kitais būdais, pavyzdžiui, teisiniais pagrindais (akreditavimu, ratifikavimu, priežiūros formomis ir mechanizmais), žmogiškaisiais ir finansiniais ištekliais.

Aptariant solidariojo reguliavimo modelius galima išskirti du sąlyginai savarankiškus solidariojo reguliavimo būdus:

1. Savireguliacija;

2. Koreguliavimas.

Pagrindinis savireguliacijos ir koreguliacijos skirtumas yra koreguliavimo specifika, nes šiam reguliavimo būdui būdingas dalinis valstybės dalyvavimas. Ji nustato dalį reguliavimo taisyklių ir priemonių, kurias leidžia įgyvendinti rinkos dalyviams.

Savireguliacija grindžiama privačia iniciatyva. Kaip savireguliacijos pavyzdžius galima pateikti elgesio kodeksus, kuriuos kuria atskiri subjektai ar juos vienijančios organizacijos. Tokie elgesio kodeksai ar panašūs dokumentai nėra visuotinai privalomi, tačiau elgesio kodeksuose numatyta tvarka atskiri subjektai (pavyzdžiui, suinteresuoti savo reputacija, kokybiškų paslaugų teikimu ir pan.) gali laikytis kodekso normų ir reikalavimų.

Savireguliacijos dalyviai kuria sau privalomas socialines normas (pvz.: garbės ar elgesio kodeksus, susitarimus ir pan.), tačiau tai nėra teisės normos, nes neatitinka tam tikrų teisės normų požymių (pvz.: formalaus apibrėžtumo, visuotinio privalomumo), todėl tokio socialinio reguliavimo negalima vadinti teisiniu, nes teisinis reguliavimas – tai tokia socialinio reguliavimo rūšis arba forma, kai teisinis poveikis žmonių elgesiui daromas teisės normomis[89].

Kiti solidariojo reguliavimo normų pavyzdžiai:

- geros praktikos elgesio kodeksai;
- korporatyviniai (vidiniai) elgesio kodeksai;
- vartotojų įstatai (angl. *charters*);
- kolektyviniai paslaugų teikėjų ir vartotojų organizacijų susitarimai;
- vidiniai ir išoriniai vartotojų ginčų sprendimo mechanizmai;
- standartai.

Socialinės normos dažnai tampa teisės normomis, kai valstybei šios normos tampa tiek svarbiomis, kad joms reguliuoti pradeda reikėti valstybės įsikišimo arba atskiro sureguliavimo. Tačiau gali būti ir atvirkštinis procesas ypač tose srityse, kur valstybė labai aktyviai teisiškai reguliavo daug klausimų, ir vėliau nustatoma, kad toks išsamus teisinis reguliavimas nėra būtinas. Tokia situacija susiklostė elektroninėse komunikacijose, tačiau ši sritis yra paradoksali tuo, kad aprašyti procesai vyksta dinamiškai abiem kryptimis (pavyzdžiui, anksčiau nesureguliuoti santykiai išleidus normą tampa teisiškai sureguliuotais, o kiti panaikinus atitinkamą normą tampa nebereguliuojami), todėl šiuo darbu norima apsibrėžti, kada ir kokie santykiai turėtų nebereguliuojami teisės normomis, o kada šiuos santykius reikia reguliuoti.

Elektroninė erdvė, elektroninės komunikacijos žmonijai pasiūlo naujų reiškinių ir kartu socialinių santykių (pavyzdžiui, elektroninėje erdvėje atsiradęs dokumentas, kurio negalima pačiupinėti, rankomis patikrinti, ar jis tikras, gal net nėra jo originalo, nes visi skaitmeniniai failai (bylos) tarpusavyje yra identiški ir pan.). Suprantama, kad kilusi problema vienomis ar kitomis priemonėmis yra sprendžiama, o elektroninėse komunikacijo-

[89] Vaišvila, A. *Teisės teorija.* Vilnius, 2000, p. 153.

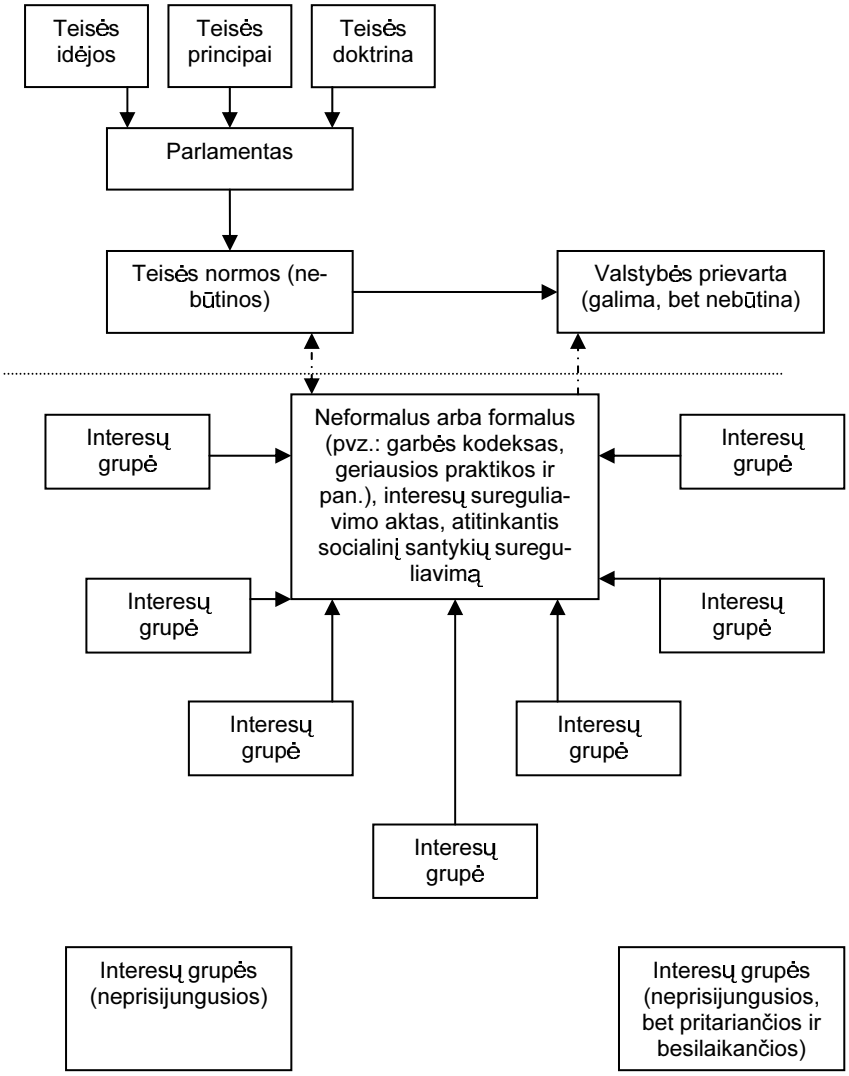
se dauguma kylančių problemų sprendžiamos techninėmis priemonėmis, pavyzdžiui, minėta elektroninio dokumento problema visų pirma buvo sprendžiama paprastomis priemonėmis įrašant duomenis į laikmenas ir jas atitinkamai saugant; vėliau atsirado elektroninių dokumentų kodavimai, slaptažodžiai ir elektroniniai parašai. Galima sakyti, kad elektroninis parašas yra tam tikra elektroninės visuomenės techninė savireguliacijos forma, kai kilusi problema išsprendžiama techninėmis priemonėmis. Tačiau toks techninis sprendimas veikia socialinius santykius, todėl reikalingas socialinis reguliavimas. Santykiai elektroninėje erdvėje labai sparčiai plinta (pvz.: elektroninės sutartys, elektroniniai atsiskaitymai, elektroninė prekyba ir pan.), todėl šie santykiai tampa svarbiais visuomenės ir valstybės mastu ir pradedami reguliuoti teisės normomis. Tokių normų atsiradimas, be abejo, turėjo teigiamos įtakos, nes nustatė tokio dokumento ir parašo galiojimo principų ir sąlygų, pagal galią elektroninį parašą prilygino tradiciniam rašytiniam parašui ir visa tai labai paskatino saugiu elektroniniu parašu pasirašytų dokumentų plitimą (tiesa, gal ne tokį spartų, kaip tikėtasi priimant pirmąsias teisės normas). Iš pateikto pavyzdžio ir jo raidos galima nustatyti, kad nuo problemos atsiradimo (1962 m. pirmas elektroninių duomenų perdavimo tarp kompiuterių, juos skaidant į standartines dalis – „paketus" - protokolas: *Packet-switching*, sukurtas pirmasis elektroninis dokumentas, apsikeista pirmaisiais duomenimis) iki jos pirmųjų teisinio sprendimo žingsnių (pirmasis norminis aktas) praėjo keli dešimtmečiai, o tai rodo, kad teisinis reguliavimas labai atsilieka nuo socialinių santykių elektroninėse komunikacijose. Tiesa, to negalima suabsoliutinti, nes valstybės ar jų grupės deda daug pastangų, kad minėtas socialinių santykių atsiradimas ir teisinio reguliavimo atsilikimas būtų kuo mažesnis.

Kalbant apie interneto turinį ir nagrinėjant neteisėto ir/arba žalingo turinio plitimo problemas, kurios išskiriamos kaip vienos aktualiausių šių dienų turinio problemų, svarbiausia laku aptikti tokį turinį, jį įvertinti (tikrai žalingas, o gal tik neteisėtas) ir riboti jo sklaidą.

Tiek savireguliavimas, tiek koreguliavimas gali sėkmingai tai užtikrinti. Vienas iš pagrindiniu sėkmingo rezultato aspektų yra tokio turinio aptikimas laiku ir profesionalus įvertinimas, nes netinkamai įvertinus turinį gali būti apribota teisėto turinio apyvarta ir taip pažeistos asmenų teisės, netgi tokios fundamentalios kaip žodžio laisvė ir kt. Esant savireguliavimui, o ypač koreguliavimui, aktyvios ir profesionalios organizacijos parinkimas yra esminis klausimas siekiant efektyvumo reguliuojant neteisėto ir/arba žalingo turinio sklaidą.

3.1.1. Savireguliavimo modelis

17 schema

Savireguliacijos privalumai:

1. Operatyvesnis už teisinį reguliavimo būdas. Savireguliacija nėra tokia formalizuota, normų keitimas gali būti daug operatyvesnis už valstybės leidžiamų norminių aktų keitimą. Greičiau prisitaikoma prie globalizacijos, konvergencijos, technologijų ir rinkos pokyčių.

2. Lengviau taikyti tarptautiniame versle (toks yra elektroninės komunikacijos). Nacionalines teisės normas stipriai riboja valstybės normų galiojimo ribos teritorijos atžvilgiu. Savireguliacijoje nėra formalių teritorinių apribojimų, todėl tai leidžia formuluoti vienodas normas ir kurti vienodą praktiką skirtingose valstybėse.

3. Leidžia taikyti paprotines normas. Savireguliacija dažnai vadovaujasi geriausiais veikiančios rinkos papročiais juos susistemindama.

4. Gali paveikti nors ir teisėtą, bet nepriimtiną elgesį. Paplitęs savireguliacijos normų sąvadų pavadinimas (Etikos kodeksai) nurodo, kad daugelis normų reguliuoja etikos lygmens santykius, o ne teisės normų pažeidimus.

5. Pigesnis realizavimas. Daugelis elgesio/etikos kodeksų numato ir įgyvendinimo mechanizmus, kurie dažnai pagrįsti ne teisminiais ginčų sprendimo būdais.

6. Savireguliacija skatina bendradarbiavimą, kuris yra būtina savireguliacijos sąlyga.

7. Galimybė ginčus spręsti be valstybių prievartos.

8. Savanoriškos iniciatyvos gali būti lankstus, finansiškai efektyvus būdas užčiuopiant problemines sritis. Savireguliacija realizuoja dalyvaujančių savireguliacijoje norą išskirti juos iš tų, kurių standartas yra žemesnis. Verslas laimi, kai vartotojai ieško subjektų, kurie laikosi savireguliacijos reikalavimų, kad rinkoje toks poreikis yra, galima suprasti iš toliau šiame darbe pateiktos interneto vartotojų apklausos.

9. Savireguliacija gali ne tik uždrausti netinkamą praktiką, ji taip pat gali formuoti geriausią praktiką keldama aukštesnius reikalavimus.

10. Atskiros srities savireguliaciniai procesai leidžia atsižvelgti į tos srities reguliavimo specifiką naudojant atitinkamos srities patirtį.

11. Savireguliaciją greičiau ir pigiau įgyvendinti praktikoje ir pritaikyti prie kintančių poreikių, nei tokias galimybes suteikia įstatymų leidyba.

12. Gali paprasčiau spręsti subjektyvaus teisių gynimo reikalus, tokius, kaip padorumo klausimus.

13. Gali kreiptis į įvairias sritis, ypač kur bendromis vertybėmis ir prielaidomis dalijamasi, nepritraukiant teisinio reguliavimo trūkumų komplekso.

14. Satisfakcija (plačiausia prasme apimanti ne tik nuostolių atlyginimą) gali būti pasiekta greičiau ir pigiau nei teisinėmis priemonėmis teismo procesu.

15. Savireguliacijos kūrimo išlaidos lieka savireguliacijos santykio kūrėjams ir dalyviams (tai vis labiau tinka ir įstatymų paskirtai reguliavimo institucijai).

16. Didelė įvairovė sankcijų, galimų už savireguliacijos nuostatų pažeidimą. Dažniausios sankcijos yra pažeidimo pašalinimas ar bauda (retai pasitaikanti), nors galimos kitos ne mažiau veiksmingos priemonės: moralinis pasmerkimas, atribojimas nuo prestižinės organizacijos, viešas pasmerkimas ir kt., kurie konkurencingoje rinkoje yra labai veiksmingi.

Savireguliacijos trūkumai:

1. Teisėtumą nustato nekompetentingi asmenys. Esant savireguliacijai nėra kvalifikacinių reikalavimų, todėl galimi atvejai, kada savireguliacijos normos ir jų taikymas nu-

tols nuo visuotinai priimtinų normų dėl netinkamos normas kuriančių ar taikančių asmenų kompetencijos.

2. Nėra visuotinumo (taikoma tik savanoriškai prisijungusiems). Savireguliacija negalioja tiems asmenims, kurie nėra įsitraukę į atitinkamą reguliavimo modelį. Ir dažnai tie, kurie nėra įsitraukę į modelį, sukelia daugiausia problemų vartotojams.

3. Nėra veiksmingo „prievartos" mechanizmo.

4. Nėra vienodo sąvokų ir normų interpretavimo principų ir galimybių.

5. Gali pažeisti asmenų teises ir laisves (saviraiškos ir kt.). Atsižvelgiant į pirmąjį ir ketvirtąjį šiame sąraše pateiktus savireguliacijos trūkumus bei kitas aplinkybes, galimi dideli žmogaus teisių suvaržymai (pavyzdžiui: vienam interneto vartotojui ar paslaugos teikėjui konkretus turinys gali atrodyti žalingas ir jis sieks tokį turinį apriboti, tačiau kitam asmeniui šis turinys gali neatrodyti žalingas ir jis laikys tokio turinio ribojimą jo teisių ribojimu).

6. Savireguliacijos normas ir jų taikymą gali paveikti komerciniai interesai. Elektroninės komunikacijos yra verslas, kuriam įtaką daro dideli komerciniai interesai, tuo labiau kad ir elektroninių komunikacijų rinka nėra vienalytė yra stambūs rinkos dalyviai ir smulkūs paslaugų teikėjai, todėl nemažą dalį normų gali lemti ne visuomenės interesų paisymas, o komerciniai interesai.

7. Kai savireguliacijoje stipriai atstovaujama tik atitinkamo verslo interesų grupėms, galimi konkurenciją ribojantys susitarimai (pavyzdžiui: išlaikyti aukštas kainas ir pan.), todėl riba tarp savireguliacijos ir viešą interesą ribojančios praktikos yra labai siaura, tai rodo įvairių sričių pavyzdžiai.

8. Atsižvelgiant į visuotinio savireguliacijos normų privalomumo nebuvimą galimas rinkos iškraipymas. Neesantys savireguliacijos modelio nariai neturi vadovautis normomis, todėl gali eiti į rinką su žemesniais standartais.

9. Dažnai poveikio priemonės apsiriboja moraliniu poveikiu, todėl dalyvaujantys paslaugų teikėjai gali griežtai nesivadovauti savireguliacijos reikalavimais.

10. Elgesio kodeksų nepasiekiamumas arba ribotas pasiekiamumas sukelia sunkumų šviečiant ir lavinant paslaugų teikėjus, vartotojus ir jų patarėjus, konsultantus apie jų pareigas ir teises.

11. Gali trūkti viešo pasitikėjimo: galimas skepticizmas dėl verslo interesų įvykdymo/įsipareigojimų dėl nuostatų turinio ir jų griežtinimo. Stambios interesų grupės imituoja savireguliavimą (pavyzdžiui, steigdamos sau pavaldžias asociacijas ir kitokias organizacijas) ir taip kompromituoja savireguliacijos principus.

12. Interesų derinimas savireguliacinėse organizacijose retai leidžia tinkamai išreikšti silpniausių interesų grupių interesus.

13. Netinkama savireguliacija gali veikti kaip barjeras tinkamai teisėkūrai.

Vienas pagrindinių savireguliacijos trūkumų yra valstybinės prievartos nebuvimas, nors kai kuriuose santykiuose geros reputacijos išlaikymo ar kiti siekiai daugiau motyvuoja sąžiningai vykdyti kodekso normas negu prievartos baimė.

Aptarus savireguliacijos trūkumus ir privalumus galima teigti, kad savireguliacija nėra idealus ir vienintelis reguliavimo modelis elektroninėms komunikacijoms, ir nėra visiškas valstybinio teisinio reguliavimo substitutas, nes daugeliui reguliuojamų sričių tinkamai įgyvendinti reikalinga valstybės prievarta.

Savireguliaciją galima tyrinėti analizuojant reguliavimo mechanizmus: institucinė dimensija, kuri rodo „kas“ (veikėjai, angl. *actors*) ir kaip (procesas, angl. *processes*) yra atliekamas reguliavimas, ir (*substantive*) esmės dimensija, kuri klausia, kas yra reguliuojama (pvz.: kainos).

Apibendrintai galima teigti, kad nei valstybinis reguliavimas, nei savireguliavimas neduoda tinkamo rezultato. Atsižvelgiant į šią aplinkybę galima ieškoti abiejų šių modelių geriausių savybių sintezės. Daugumą abiejų reguliavimo modelių (valstybinio reguliavimo ir savireguliavimo) teigiamų savybių vienija koreguliavimas.

Plėtojantis privatizacijos, globalizacijos, liberalizacijos ir konvergencijos procesams augo ir pasitikėjimas solidariojo reguliavimo būdais ir kartu privačiu (ne valstybiniu) reguliavimu.

Vadovaujantis ekspertų apklausa galima teigti, kad solidariojo reguliavimo būdai nėra taikomi kilus aštriems interesų konfliktams (pvz.: dominuojančios padėties kontrolei) ir kai valstybinis reguliuotojas intensyviai reguliuoja sritį (pvz.: didelę įtaką turinčio operatoriaus dominavimo ribojimas). Solidarusis reguliavimas dažniausiai taikomas, kai interesai industrijoje labiau homogeniški, savireguliacija galima vartotojų apsaugos santykiuose, pvz.: plečiant vartotojų teises daugiau, negu numato įstatymai, plėtojant konkurenciją gerinant rinkos plėtros sąlygas (pvz.: informacijos saugumas).

Valstybinio reguliuotojo konkurencija su savireguliacinėmis institucijomis jaučiama interneto sektoriuje (pvz.: *eCommerce seals*), tačiau galima teigti esant ir reguliuotojų konvergenciją.

Empirinis tyrimas iš dalies patvirtina asumpciją, kad solidariajame reguliavime yra nesuderintas suinteresuotų asmenų ir jų grupių (angl. *stakeholders*) atstovavimas. Koreguliacinės institucijos yra atviresnės ir pasiekiamos, o savireguliacinės institucijos siaurąja prasme ribotai atstovaujamos ir dažnai uždaros kitiems asmenims.

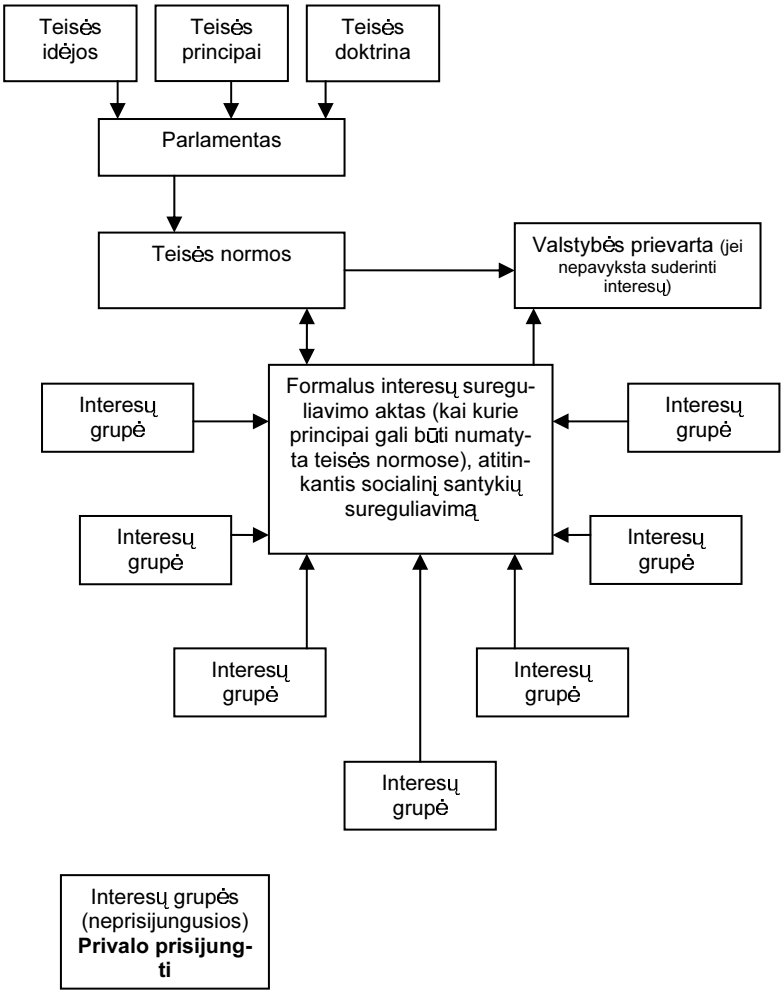
Tyrimo, atlikto šiame darbe, ekspertai vertina, kad savireguliacija yra tinkama tarptautiniams santykiams reguliuoti taip eliminuojant jurisdikcijos priskyrimo problemas, tačiau šios savireguliacijos savybės nereikėtų suabsoliutinti, jei savireguliavimas nėra plačiai atstovaujamas. Savireguliacija, peržengusi nacionalines sienas, gali patirti tas pačias nesėkmes kaip ir kitos reguliavimo formos. Tai gali atsitikti todėl, kad sėkmingai savireguliacijai būtinas atitinkamos savireguliacinės organizacijos didelis autoritetas ir pasitikėjimas ja, nes tai yra sėkmingos savireguliacijos garantas (savireguliacijos nariai turi gerbti savireguliacijos principus ir prisiimtus įsipareigojimus). Analizuodami savireguliavimą mokslininkai aptaria visavertį atstovavimą kiek įmanoma daugiau interesų, tada galimas tinkamas interesų derinimas. Neretai ši nuostata suprantama savaip kai tą pačia problemą sprendžia daug savireguliacinių organizacijų, nesugebančių arba nenorinčių susijungti ir

priimti visas interesų grupes tenkinančių sprendimų, todėl interesams atstovaujama fragmentiškai ir vėliau vis vien prireikia teisinio reguliavimo.

3.1.2. Koreguliavimo modelis

Kaip aptarta analizuojant solidarųjį reguliavimą ir savireguliavimą, koreguliavimas pasižymi daugeliu pozityvių savireguliavimo savybių, nes yra sąlyginai nebrangus, t. y. nemaža dalis interesų derinimo naštos perkeliama koreguliavimo santykio dalyviams, tačiau yra teisės sankcionuotas ir nepavykus susitarti gali būti naudojama teisinė prievarta. Koreguliavimas yra pozityvus ir tuo, kad valstybės dalyvavimas leidžia kontroliuoti, jog santykiai stipriai nenutoltų nuo teisės principų.

18 schema

Koreguliacijos privalumai:

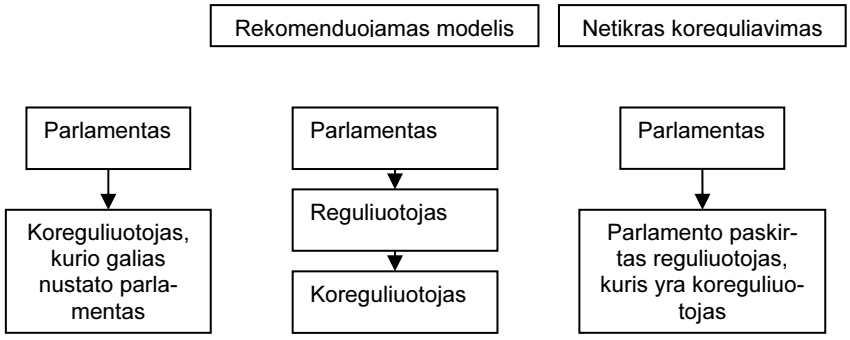
1. Operatyvesnis ir pigesnis už valstybinį teisinį reguliavimo būdą. Koreguliacija nėra tokia formalizuota, normų keitimas gali būti daug operatyvesnis už valstybės leidžiamų norminių aktų keitimą. Greičiau prisitaikoma prie konvergencijos, globalizacijos, technologijų ir rinkos pokyčių.
2. Leidžia taikyti paprotines normas. Koreguliacija (kaip ir savireguliacija) dažnai vadovaujasi geriausiais veikiančios rinkos papročiais ir juos susistemina.
3. Gali paveikti nors ir teisėtą, bet nepriimtiną elgesį. Gali paprasčiau spręsti subjektyvaus teisių gynimo reikalus, tokius kaip padorumo klausimus.
4. Pigiau įgyvendinti.
5. Koreguliacija skatina bendradarbiavimą.
6. Galimybė panaudoti valstybės prievartą.
7. Koreguliaciją greičiau ir pigiau įgyvendinti praktikoje ir pritaikyti prie kintančių poreikių, nei tokias galimybes suteikia teisė.

Koreguliacijos trūkumai:

1. Pagrindinis trūkumas - efektyvios koreguliacijos sistemos sukūrimas, kuris dėl netinkamo modelio įgyvendinimo gali neskatinti šalių noro susitarti.
2. Esant itin didelei koreguliavime dalyvaujančių interesų grupių interesų disproporcijai, atskiros interesų grupės gali iškraipyti koreguliavimo procesą ir daryti įtaką koreguliuotojui.

19 schema

Koreguliavimo modelių tipai pagal prof. Michele Ledger

Koreguliavimo klasifikacijų yra ir daugiau, nes valstybės ir suinteresuotų asmenų įsitraukimo variantų yra daugybė. Reikėtų pabrėžti, kad Lietuvos Respublikos ryšių reguliavimo tarnyba skatina koreguliavimo apraiškas Lietuvos elektroniniuose ryšiuose, tačiau

tokio koreguliavimo negalima vadinti tikruoju, nes dažnai reguliuotojas sutampa su koreguliuotoju.

Atskirai išskirtinas reguliavimo modelis, kai savireguliacinė institucija yra patariamasis organas valstybės institucijoms kuriant teisinį reguliavimą, t. y. bendrų valstybės ir jos aktyvios savireguliacinės institucijos padeda tobulinti teisinį reguliavimą. Tokį reguliavimo modelį vargu ar galima išskirti kaip savireguliaciją arba net koreguliaciją, tačiau tai yra savireguliavimo iniciatyvų naudojimas teisėkūros procese.

3.2. Solidarusis reguliavimas Europos Sąjungoje ir Lietuvoje

Aptariant solidariojo reguliavimo paplitimą Europos Sąjungoje reikia atsižvelgti, kad šiuo požiūriu Europos Sąjunga yra itin nehomogeniška, nes yra valstybių (pavyzdžiui, Didžioji Britanija), kuriose koreguliavimas ir savireguliavimas taikomi labai plačiai ir turi senas tradicijas ir yra daug valstybių, kurios tokios tradicijos neturi (pavyzdžiui: Baltijos valstybės, buvusio socialistinio bloko valstybės ir kt.).

Europos Parlamento Teisės reikalų komitetas 2007 m. pateikė pranešimą „Dėl negriežtųjų teisinių priemonių panaudojimo institucinės ir teisinės reikšmės“ (pranešėjas: Manuel Medina Ortega). Šis pranešimas apėmė solidariojo reguliavimo Europos Sąjungoje situacijos analizę. Pranešime aiškios Europos Sąjungos institucijų dvejonės dėl solidariojo reguliavimo normų taikymo. Jame teigiama: solidarusis reguliavimas, arba „elgesio taisyklės, išdėstytos priemonėse, kurios iš esmės neturi teisinės privalomumo galios, vis dėlto gali turėti tam tikrų netiesioginių teisinių padarinių, kuriomis siekiama ir kurios gali sukelti praktinius padarinius[90]“, istoriškai buvo taikomos užpildyti oficialios teisėkūros kompetencijos spragas[91] ir/arba papildyti įgyvendinimo būdus ir iš esmės yra tarptautinės viešosios teisės požymis. ES lygmeniu solidarusis reguliavimas apima Žaliąją ir Baltąją knygas, Tarybos sprendimus, bendras deklaracijas, Tarybos rezoliucijas, elgesio kodeksus, gaires, komunikatus ir reiškinius, žinomus kaip „bendrasis reglamentavimas“. Ji apima ir procedūras, pavyzdžiui, „atvirtąjį koordinavimo metodą“ arba AKM.

2001 m. Komisijos komunikate „Mokesčių politika Europos Sąjungoje: prioritetai ateinantiems metams“ pareikšta, kad „neteisinių prieigų arba solidariojo reguliavimo naudojimas gali būti papildoma priemonė darant pažangą mokesčių srityje“. 2003 m. gruodžio 16 d. po 2001 m. Baltosios knygos dėl Europos valdymo ir 2002 m. Veiksmų plano dėl reguliavimo aplinkos supaprastinimo ir tobulinimo Parlamentas, Taryba ir Komisija pasiekė tarpinstitucinį susitarimą dėl geresnės teisėkūros. Šiame susitarime pirmą kartą išdėstyti solidariojo reglamentavimo metodų taikymo, t. y. bendrojo reglamentavimo ir savireglamentavimo mechanizmų Europos Sąjungos aplinkoje, bendrieji pagrindai ir sąlygos.

---

[90] Senden, L. *Soft Law, Self-Regulation and Co-Regulation in European Law*: *Where do they meet*?, EJCL,Vol. 9, 1/01/2005.

[91] Peters, A.; Pagotto, I. *Soft Law as a New Mode of Governance*: *A Legal Perspective.* Basel, 2006.

Savireguliavimo ir koreguliavimo patirtis Lietuvoje nėra labai didelė, ypač kalbant apie griežtai iki šiol reguliuojamas elektronines komunikacijas, tačiau analizuojant esamą geriausią praktiką reikėtų pastebėti, kad yra kita sritis, kuri tampa konverguojančių elektroninių ryšių dalimi, tai žiniasklaida, turi savo savireguliavimo tradicijas ir atitinkamą patirtį. Kaip koreguliavimo pavyzdį, manytina, galima vertinti žiniasklaidos etikos klausimų sprendimą, kur vadovaujantis Lietuvos Respublikos Visuomenės informavimo įstatymu (2006 m. liepos 11 d.) žurnalistų ir leidėjų atstovų susirinkimas priima etikos kodeksą, kuriam turi paklusti žurnalistai bei leidėjai, bei numato kontroliuojančią instituciją: Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybą. Įstatymas nustato jos statusą bei teises (įskaitant teisę Administracinių teisės pažeidimų kodekso nustatytais atvejais surašyti administracinių teisės pažeidimų protokolus ir Administracinių teisės pažeidimų kodekso nustatytais atvejais nagrinėti administracinių teisės pažeidimų bylas, skirti administracines nuobaudas ir kt.).

Ar yra Lietuvoje veikiančių grynojo savireguliavimo pavyzdžių internete? Taip, yra, bet nedaug. Kaip, vieną iš jų galima paminėti stambiausių interneto paslaugų teikėjų (TEO LT, AB, UAB „Omintel“, UAB „Bitė Lietuva“) ir autorių teises ginančių organizacijų (Lietuvos autorių teisių gynimo asociacijos agentūra (LATGA-A), Lietuvos gretutinių teisių asociacija (AGATA) ir kitos) daugiašalį susitarimą, kuris yra atviras kitoms suinteresuotoms šalims prisijungti. Šio darbo autorius tiesiogiai dalyvavo kuriant šį savireguliavimo mechanizmą. Susitarimo esmė - nustatyti bendrą interneto paslaugų teikėjų ir autorių teises ginančių organizacijų kovą su neteisėtu turiniu internete, nustatant sutartyje tikslesnes atsakomybes ribas ir konkrečius veiksmus, kaip neteisėtas turinys nustatomas ir šalinamas iš interneto. Ar šis susitarimas veikia? Iš dalies. Pagrindinės savireguliavimo projektų bėdos, kad šalys nenori prisiimti daugiau įsipareigojimų, negu joms yra naudinga, ir lėšų trūkumas. Pagrindinis ir atsakingiausias darbas yra nustatyti, kuris konkrečiai turinys yra nelegalus, nes čia nepakanka vertinimo patinka ar nepatinka, čia turi būti gilesnės žinios ir ekspertizė, nes nustatant neteisėtumą ir asmens kaltumą valstybė yra sukūrusi didelę sistemą, kurioje numatyta ir pasitaikančių klaidų šalinimo ir kontrolės mechanizmai. Būtent čia atsiranda interesų konfliktai, kai viena šalis teigia, kad turinys akivaizdžiai neteisėtas, o kita šalis tikisi tam pagrindimo, kad galėtų šalinti šį turinį nerizikuodama gauti pretenzijų ar ieškinių, nes pašalinus teisėtą vaizdo failą, pavyzdžiui, šeimos vieno ar kito įvykio vaizdo įrašą, paslaugos vartotojas gali likti nepatenkintas paslauga, taip pat asmenys gali pareikšti, kad ribojamos jų teisės keistis informacija ir pan. Spręsdamos šią problemą šalys susitarė, kad autorius ginančios organizacijos bendromis pastangomis ras ir finansuos ekspertą, kuris nuolat tikrins interneto puslapius bei savo atsakomybe informuos interneto paslaugų teikėjus apie neteisėtą turinį, o interneto paslaugų teikėjas, gavęs tokią informaciją, šalins nurodytą turinį, informuos klientą ar imsis kitų adekvačių priemonių.

Viena iš sutarties sąlygų, kuri buvo sklandžiai įvykdyta, tai visuomenės švietimas platinant atitinkamą informaciją autorių teisių apsaugos klausimais, taip pat savo interneto paslaugų teikimo sutartyse numatymas nuostatų, draudžiančių platinti nelegalų turinį ir poveikio priemonių už tokią veiką numatymas. Atžvelgiant į tai, kad autorių teises ginan-

čios organizacijos tuoj po sutarties pasirašymo buvo pakankamai aktyvios ir nemažai paslaugų gavėjų buvo įspėti apie netinkamą elgesį internete, išryškėjo vienas netikėtas faktas: daugeliu atvejų (statistika nebuvo vedama, todėl ekspertiniu vertinimu 8 iš 10) neteisėto turinio platinimo prevencijai pakakdavo įspėti vartotoją ir asmuo nutraukdavo neteisėtą veiklą. Tai rodo, kad internete svarbu kurti ne tik griežtas bausmes ir jų įgyvendinimo mechanizmus, bet ir pateikti išsamią informaciją, nes vartotojai ne visada suvokia, kad jų daromi veiksmai internete yra netinkami ar net pažeidžiantys teisės normas, arba jei ir suvokia, kad veiksmai nėra tinkami, tikisi, kad niekas to nekontroliuoja.

Kita gera iniciatyva siekiant sumažinti žalingo turinio poveikį vaikams: Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija kartu su Lietuvos vaikų teisių gynimo organizacija „Gelbėkit vaikus" jau kelerius metus iš eilės gegužę skelbia akciją „Gegužė – mėnuo be smurto prieš vaikus". 2007 m. akcijos tikslas – informuoti vaikus, jų tėvus ir plačiąją visuomenę apie grėsmes vaikų saugumui, kurios gali kilti naudojantis informacinėmis technologijomis: mobiliaisiais telefonais, internetu, žaidžiant kompiuterinius žaidimus.

Keletas didžiausių Europos Sąjungos mobiliojo ryšio paslaugų kompanijų paskelbė sudariusios sutartį, pagal kurią sieks apsaugoti mobiliuosius telefonus turinčius vaikus nuo pornografinio, smurtinio ar kitokio žalingo turinio.

„Deutsche Telekom", „Vodafone", „Orange", „Telecom Italia" ir kitos kompanijos padės kontroliuoti suaugusiesiems skirtą turinį, rengs informacines kampanijas ir bendradarbiaus su teisėsaugos pareigūnais siekdamos uždrausti platinti neteisėtą turinį. Pasak Europos Sąjungos informacinės visuomenės ir žiniasklaidos komisarės Viviane Reding, padėjusios sudaryti šią sutartį, tai didelis žingsnis užtikrinant vaikų saugumą. Pranešime spaudai ji teigė, kad tokios sutarties sudarymas rodo, kad savireguliavimo principai gali veikti visos Europos mastu.

Šis susitarimas – tai Europos Sąjungos masto akcijos „Saugesnio interneto dienos" dalis. Pagal sudarytą sutartį 23 operatoriai, turinio teikėjai ir organizacijos nusprendė sukurti savireguliavimo taisykles savo šalyse. Europos Komisijos atstovų teigimu, savireguliacijos principai leis neatsilikti nuo sparčiai plintančio mobiliųjų telefonų naudojimo ir technologijų kaitos, taigi ir efektyviau apsaugoti vaikus, nei tai daro įprasti bendrųjų taisyklių rinkiniai. Dažniausiai tokie taisyklių rinkiniai sudaromi gana lėtai ir pasensta dar jų nespėjus patvirtinti.

Tokiose šalyse kaip Vokietija, Italija ar Lenkija daugiau nei 90 proc. paauglių naudojasi mobiliaisiais telefonais. Kai kuriose šalyse, pavyzdžiui, Latvijoje, Lietuvoje ar Graikijoje, daugiau vaikų turi mobiliuosius telefonus, negu gali naudotis interneto ryšiu. Anot Komisijos narių, šie skaičiai patvirtina naujų grėsmių vaikams tendencijas. Didžiojoje Britanijoje apie 14 proc. vaikų sulaukė patyčių ar grasinimų telefonu, o 10 proc. yra gavę nemalonių savo paties nuotraukų, padarytų mobiliaisiais telefonais.

Operatoriai sutiko padėti vaikų tėvams suderinti savo vaikų telefonus ir apriboti netinkamą, jų nuomone, turinį. Jie taip pat pažadėjo pateikti saugumo informaciją ir skatinti tėvus pasikalbėti su savo vaikais apie galimus pavojus. Kartu žadama pradėti klasifikuoti mobiliojo ryšio tinklų turinį į tinkamą vaikams ir netinkamą.

Atsižvelgiant į apžvelgtą geriausią praktiką ir ištirtą ekspertų nuomonę galima teigti, kad elektroninėse komunikacijose galimi abu solidariojo reguliavimo modeliai tiek supaprastintai leidimų sistemai diegti, kai ribotus resursus suinteresuoti asmenys pasidalina vadovaujantis koreguliacijos arba net savireguliacijos principais, tiek paslaugų aukštesnių standartų diegimui. Solidarusis reguliavimas ypač tinka turinio paslaugų lygmeniui, tačiau pritaikomas ir infrastruktūros lygmeniui.

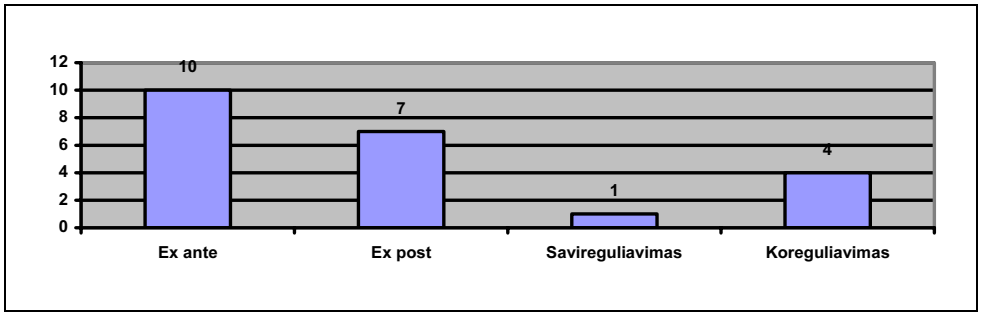
3.3. Elektroninių komunikacijų teisinio ir kitokio galimo socialinio reguliavimo modelių ekspertinis tyrimas

Atrinktiems devyniems ekspertams elektronine forma buvo užduoti keturių grupių klausimai: pirmos grupės: dvylika klausimų siekiant išsiaiškinti išskirtų keturių reguliavimo modelių (*ex ante*, *ex post*, savireguliavimo ir koreguliavimo) savybes, antra grupe klausimų (6 klausimai) siekta išsiaiškinti, kokiais reguliavimo modeliais šiuo metu siekiama elektrinių komunikacijų tikslų, trečia grupe klausimų (6 klausimai) siekta nustatyti, kokiais modeliais būtų galima siekti elektroninių komunikacijų tikslų (darant prielaidą, kad elektroninių komunikacijų reguliavimo tikslai ateityje išliks nepakitę[92]) ateityje (po 5-7 metų), ketvirtoje klausimų grupėje buvo užduota keturiolika papildomų klausimų, susijusių su elektroninių komunikacijų reguliavimu, solidariojo reguliavimo būdais ir reguliavimo gerinimu. Kaip minėta, aprašant metodus ekspertams buvo pateikta neakivaizdinė individuali formalizuotos apklausos elektroninė anketa, sudaryta galimybe pateikti savo papildomus paaiškinimus ir komentarus.

Ekspertinės apklausos rezultatai

1. Elektroninių komunikacijų reguliavimo modeliui taikyti reikalingi valstybės ištekliai (vertinant kiekvieną reguliavimą atskirai nuo 0 iki 10 balų, kai 0 - visiškai nereikalingi, o 10 reiškia labai daug išteklių).

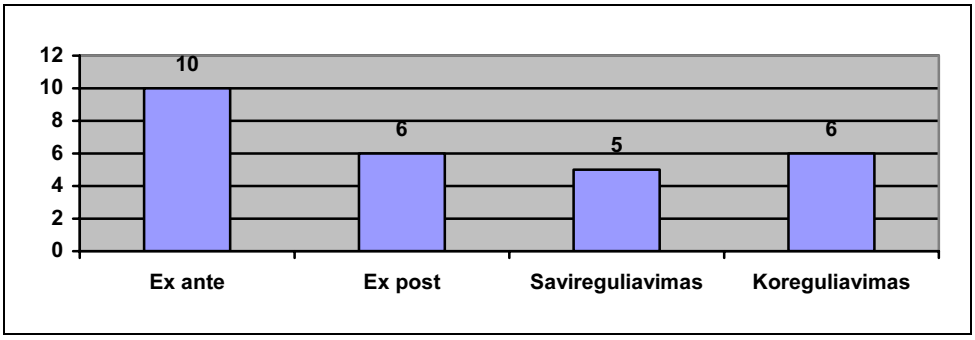
20 schema

[92] Autorius abejoja, kad dabartiniai Europos Sąjungos elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo tikslai išliks nepakitę 5-7 metų perspektyvoje.

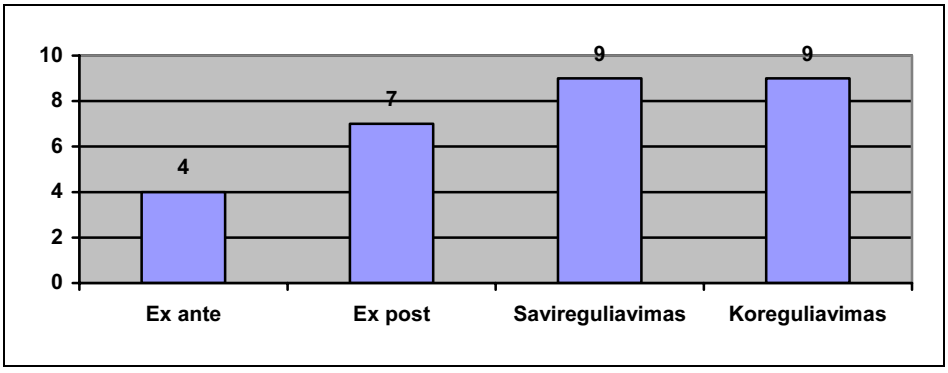
2. Elektroninių komunikacijų reguliavimo modelio sudėtingumas (dalyviams) (vertinant kiekvieną reguliavimą atskirai nuo 0 iki 10 balų, kai 0 - visiškai nesudėtingas, o 10 -labai sudėtingas).

21 schema

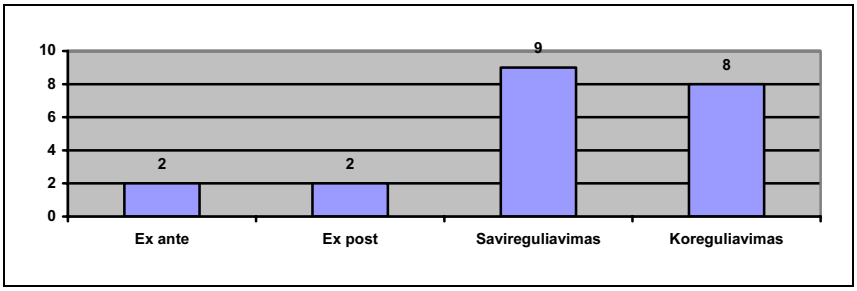
3. Toleravimas (priešinimosi nebuvimas) elektroninių komunikacijų reguliavimo modeliu vykdomam reguliavimui (vertinant kiekvieną reguliavimą atskirai nuo 0 iki 10 balų, kai 0 - visiškai netoleruojamas, o 10 - visiškas toleravimas).

22 schema

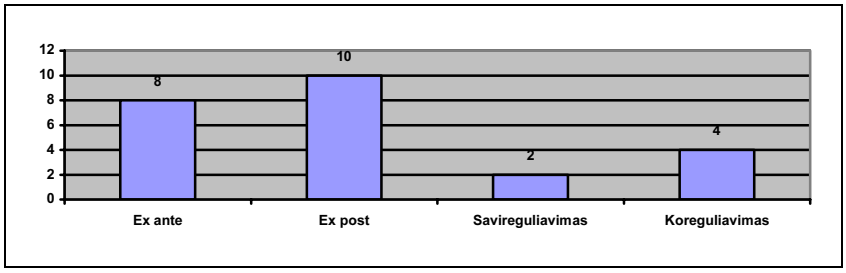
4. Galimybė pasiekti socialinį kompromisą (socialinio dialogo buvimas, bendradarbiavimas) elektroninių komunikacijų reguliavimo modeliu (vertinant kiekvieną reguliavimą atskirai nuo 0 iki 10 balų, kai 0 – visiškai nepasiekiamas socialinis kompromisas, o 10 – lengvai pasiekiamas socialinis kompromisas).

23 schema

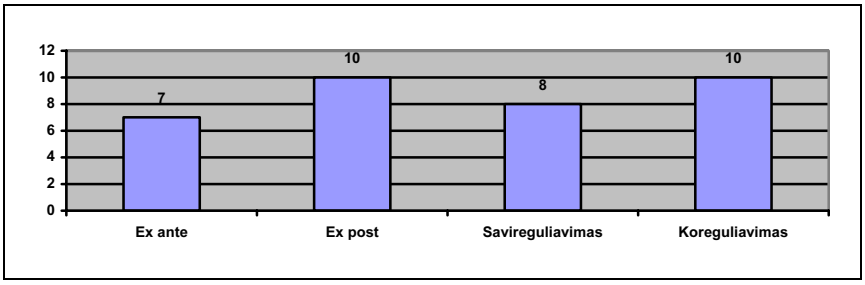
5. Galimybė elektroninį komunikacijų reguliavimo modelį taikyti aštriems konfliktams (kurie kyla dėl esminių žmogaus teisių ar valstybės interesų pažeidimo) (vertinant kiekvieną reguliavimą atskirai nuo 0 iki 10 balų, kai 0 - visiškai negalima taikyti, o 10 - labai taikytinas).

24 schema

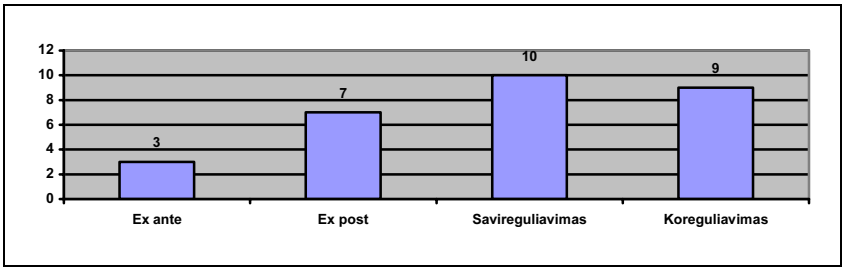
6. Galimybė (neatsižvelgiant į tai ar šiuo metu taikoma) elektroninį komunikacijų reguliavimo modelį taikyti elektroninių komunikacijų reguliavimui Lietuvoje (atsižvelgiant į dabartinę padėtį ir patirtį) (vertinant kiekvieną reguliavimą atskirai nuo 0 iki 10 balų, kai 0 - visiškai netaikytinas, o 10 - labai taikytinas).

25 schema

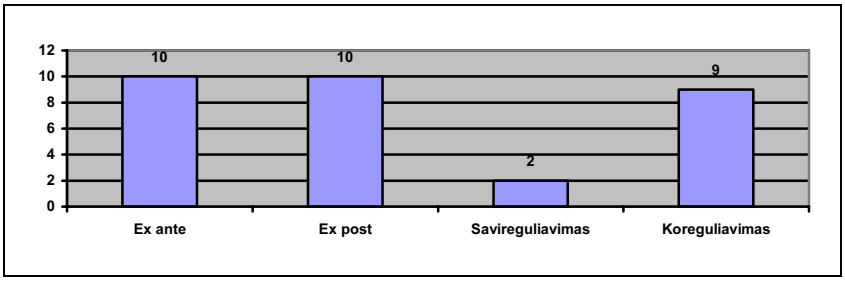
7. Elektroninių komunikacijų reguliavimo modelio gebėjimas sureguliuoti kintančius ir konverguojančius santykius (apjungti skirtingus reguliavimus ir neatsilikti nuo socialinių santykių) (vertinant kiekvieną reguliavimą atskirai nuo 0 iki 10 balų, kai 0 - visiškai negali sureguliuoti, o 10 - labai tinkamas).

26 schema

8. Elektroninių komunikacijų reguliavimo modelio visuotinis privalomumas (vertinant kiekvieną reguliavimą atskirai nuo 0 iki 10 balų, kai 0 - visuotinai neprivalomas, o 10 - visuotinai privalomas).

27 schema

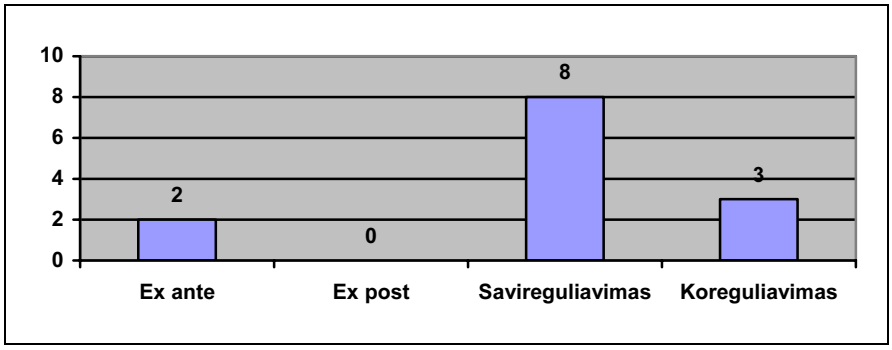
9. Galimybė neigiamai paveikti elektroninį komunikacijų reguliavimo modelį (pavyzdžiui, stipresnėms interesų grupėms pakreipti reguliavimą sau naudinga linkme) (vertinant kiekvieną reguliavimą atskirai nuo 0 iki 10 balų, kai 0 - visiškai neįmanoma neigiamai paveikti, o 10 - labai nesudėtinga neigimai paveikti reguliavimą).

28 schema

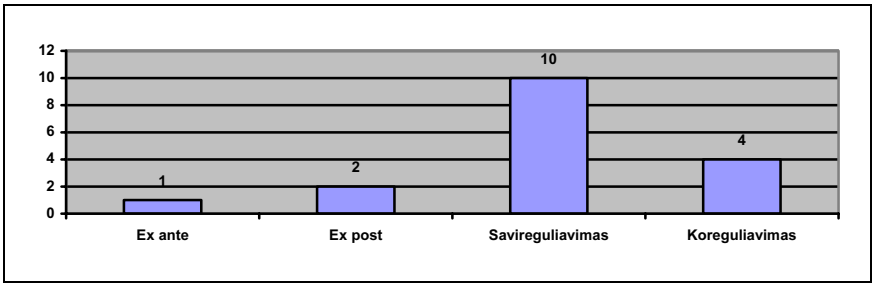
10. Galimybė taikant elektroninių komunikacijų reguliavimo modelį nutolti nuo teisės principų (vertinant kiekvieną reguliavimą atskirai nuo 0 iki 10 balų, kai 0 – visiškai neįmanoma, o 10 –labai realu).

29 schema

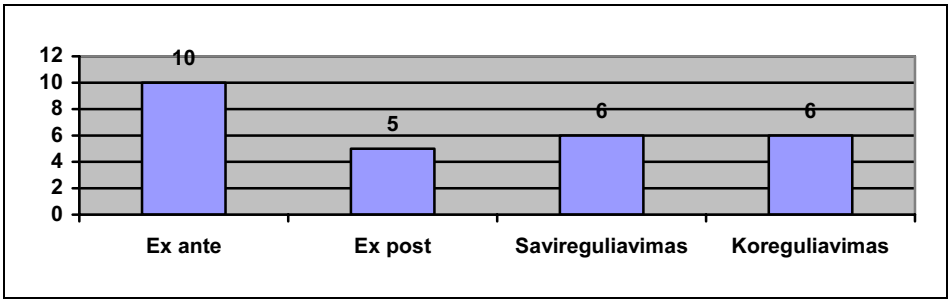
11. Galimybė taikyti elektroninių komunikacijų reguliavimo modelį tarptautinio pobūdžio santykiams reguliuoti (vertinant kiekvieną reguliavimą atskirai nuo 0 iki 10 balų, kai 0 – visiškai nenaudotinas, o 10 – reikia labai naudotinas).

30 schema

12. Elektroninių komunikacijų reguliavimo modelio prevencinis pobūdis (vertinant kiekvieną reguliavimą atskirai nuo 0 iki 10 balų, kai 0 – visiškai nepreventyvus, o 10 – labai preventyvus).

31 schema

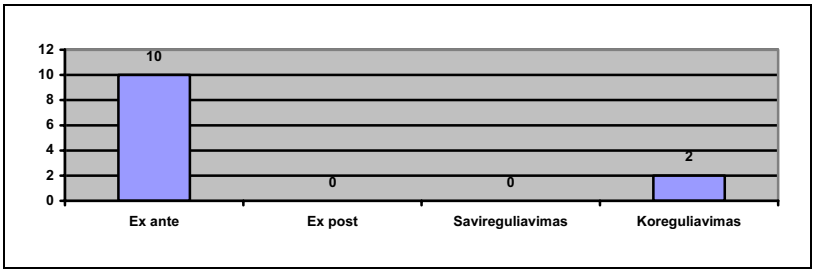
Toliau pateikti profesoriaus Philippe'o Defraigne išskirti Europos Sąjungos tikslai, ekspertai vertino keturių galimų elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo modelių taikymą šiuo metu ir galimybę tuos pačius reguliavimo modelius taikyti ateityje (po 5-7 metų).

Elektroninių komunikacijų modelių taikymas siekiant elektroninių komunikacijų deklaruojamų tikslų.

Šiuo metu *(vertinama dabartinė situacija balais nuo 0 iki 10, kai 0 šiuo metu visiškai netaikoma, 10 taikoma labai plačiai):*

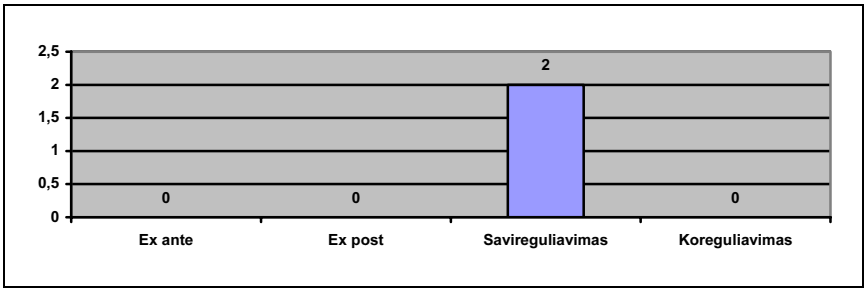
32 schema

1. *Konkurencijai skatinti*

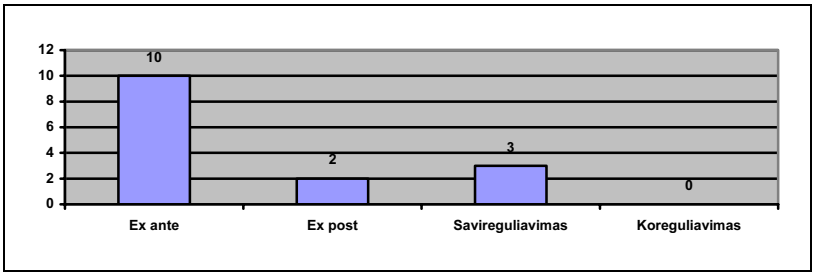
33 schema

2. *Siekti efektyvių investicijų*

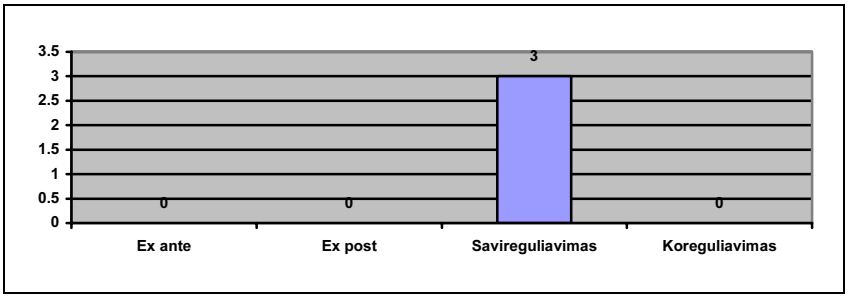
34 schema

3. *Siekti maksimalios naudos vartotojams (terminai, kaina, kokybė)*

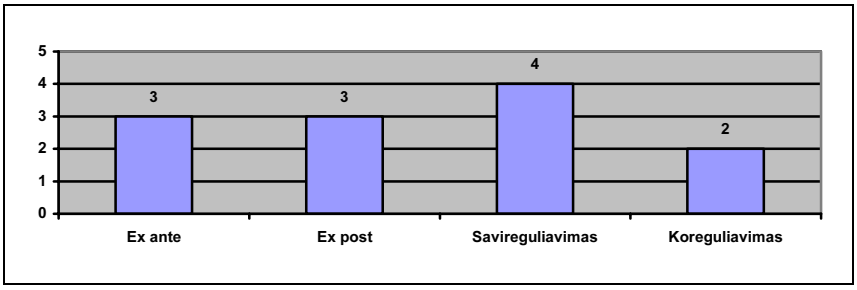
35 schema

4. Siekti inovacijų

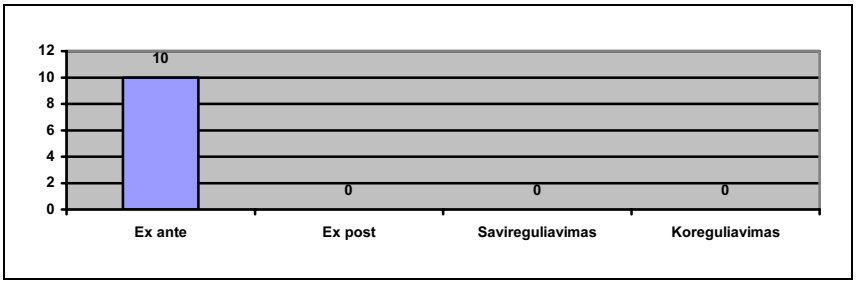
36 schema

5. Siekti paneuropinio paslaugų funkcinio suderinamumo

37 schema

6. Universaliosioms paslaugoms reguliuoti

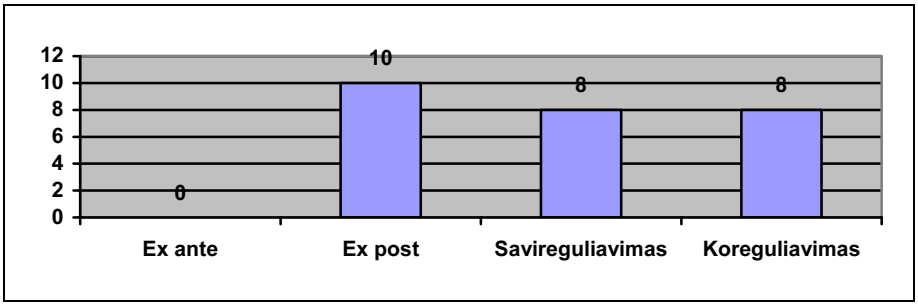

Galimas elektroninių komunikacijų modelių taikymas deklaruojamiems tikslams pasiekti ateityje (5-7 metų perspektyvoje):

(vertinama galimybė taikyti konkrečiuos modelius ateityje efektyviai siekiant nurodytų tikslų balais nuo 0 iki 10, kai 0 visiškai netaikytinas, 10 taikytinas labai plačiai):

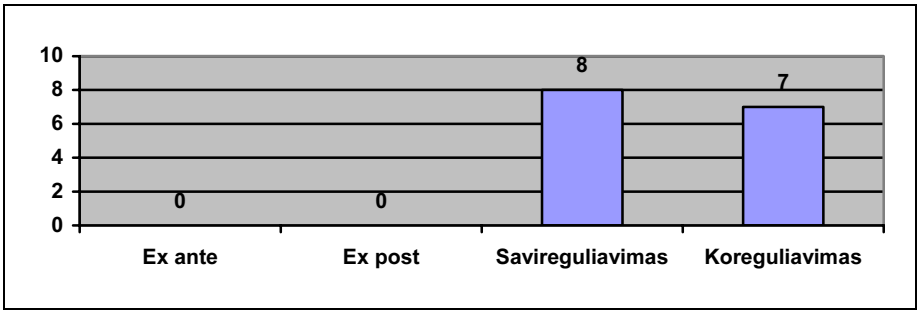
38 schema

1. Konkurencijai skatinti

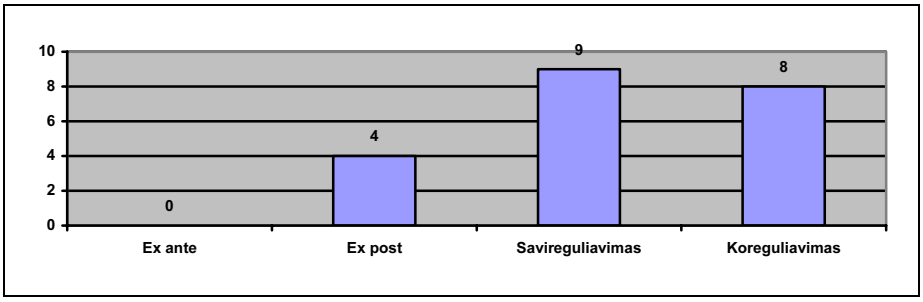
39 schema

2. Siekti efektyvių investicijų

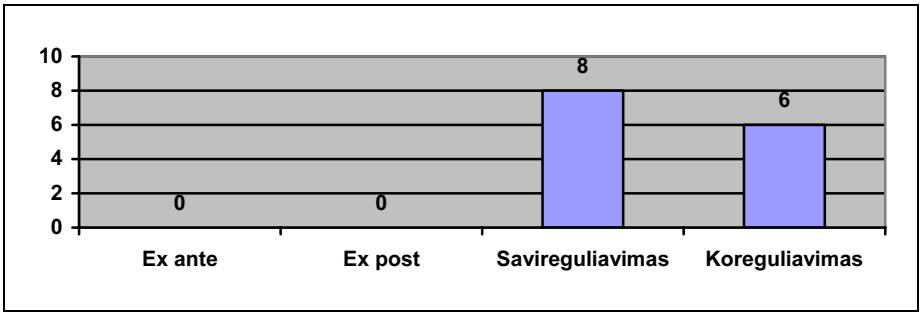
40 schema

3. Siekti maksimalios naudos vartotojams (terminai, kaina, kokybė)

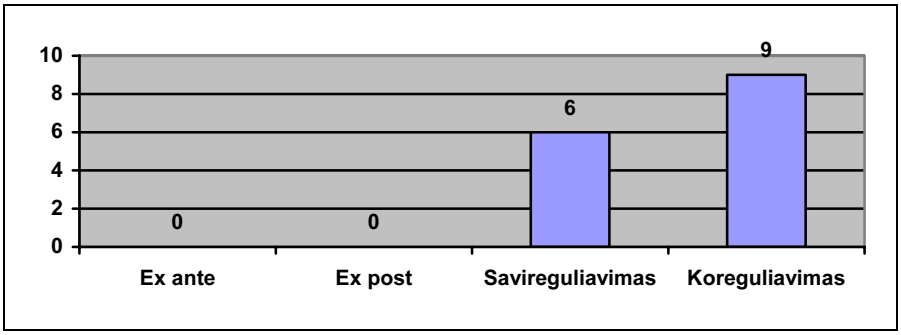
41 schema

4. Siekti inovacijų

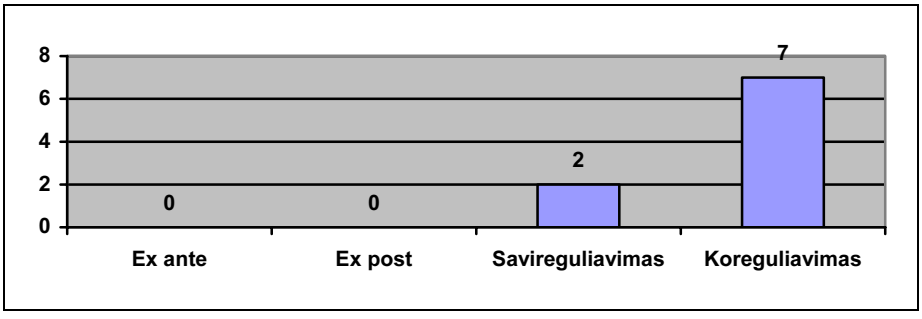
42 schema

5. Siekti paneuropinio paslaugų funkcinio suderinamumo

43 schema

6. Reguliuoti universaliąsias paslaugas

1. Kokie, Jūsų nuomone, pagrindiniai elektroninių ryšių teisinio reguliavimo tikslai?

Ekspertai pateikė gana skirtingus atsakymus, kokie yra pagrindiniai elektroninių ryšių reguliavimo tikslai:

- skatinti konkurenciją, mažinti kainas galutiniams vartotojams, technologijų pažanga;
- užtikrinti, kad ištekliai bus optimaliai naudojami garantuoti lygiateisį prieinamumą;
- užtikrinti skaidrią konkurenciją ir vartotojų apsaugą;
- sukurti naudą vartotojui (pagrindinis elektroninių ryšių reguliavimo tikslas). Aišku, tam keliami tarpiniai tikslai - konkurencijos skatinimas, vartotoju teisių apsauga ir pan.;
- sukurti elektroninių ryšių sektoriuje konkurenciją administracinėmis priemonėmis nustatant tam tikrus įpareigojimus istorinę monopoliją turėjusiems operatoriams;
- užtikrinti efektyvią telekomunikacijos rinkos dalyvių konkurenciją, siekiant optimaliai patenkinti (kylančius) vartotojų poreikius telekomunikacijų paslaugoms.

2. Ar dabartinis elektroninių ryšių teisinis reguliavimas veiksmingai (efektyviai) pasiekia pagrindinius tikslus?

Ekspertai gana vieningai pasisakė, kad reguliavimo poveikis yra pozityvus. Gana įdomaus komentaro sulaukė interesų derinimas: *„Paskutiniu metu reguliavimo režimas griežtėja ginant vartotojo teises, prarandant būtiną balansą tarp vartotojų interesų bei inovacijų paslaugų srityje, tokiu būdu mažinant paslaugų teikėjų motyvaciją investuoti ar siūlyti naujas paslaugas.“*

Kiti ekspertų pateikti komentarai:

- „ne visus tikslus pasiekia vienodai veiksmingai. Atskiriems tikslams suteikiama skirtinga svarba“;
- „dabartinis reguliavimas dar nėra pasiekęs keliamų tikslų, bet teisinė bazė yra gana lanksti“;
- „prielaidos konkurencijai atsirasti sudaromos pakankamai veiksmingai, tačiau negalėčiau pasakyti, kad šios prielaidos yra pagrindinis konkurencijos veiksnys“;
- „iš dalies taip (mobiliojo ryšio rinkoje)“.

3. Kokius tikslus dabartinis teisinis reguliavimas, Jūsų nuomone, pasiekia veiksmingai (efektyviai)?

Lietuvoje elektroninių ryšių paslaugų mažmeninės kainos yra vienos žemiausių Europoje, todėl, ekspertų nuomone, galima teigti, kad ir konkurencija turėtų būti didelė. Viena iš prielaidų, kodėl tai yra pasiekta, to veiksmingai veikiančių rinkos tyrimo ir įpareigojimų nustatymo sistemos, kuri sudaro prielaidas konkurencijai atsirasti.

Be to, ekspertai išvardijo tikslus, kuriuos dabartinis reguliavimas pasiekia veiksmingai: skaidriai paskirsto elektroninių ryšių išteklius; reikalavimai paslaugų teikimo pradžiai

labai liberalūs, konkurenciją, paslaugų kainų pagrįstumą sąnaudomis, vartotojų nediskriminavimą, vartotojų apsaugą, technologijų sklaidą.

Vienas ekspertas nurodė, kad, jo nuomone, dabartiniu teisiniu reguliavimu nepasiekiamas konkurencijos atsiradimas.

4. Ar dabartinis teisinis reguliavimas skatina konkurenciją?

Penki iš devynių ekspertų į šį klausimą atsakė nedviprasmiškai ir tvirtai: dabartinis reguliavimas skatina konkurenciją. Trys ekspertai nurodė, kad iš esmės taip, bet ne visuose sektoriuose vienodai. Vienas ekspertas šį klausimą paanalizavo plačiau, įvertino ne tik dabartinį reguliavimą kaip potencialų konkurencijos stiprėjimo veiksnį; jo nuomone: „Sunku pasakyti ar dabartinis teisinis reguliavimas skatina konkurenciją, nes nėra tiesioginių įrodymų, kad konkurencija rinkoje atsirado dėl teisinio reguliavimo. Kai kurios reguliavimo priemonės sudaro sąlygas konkurencijai ir skatina ją, tačiau negalėčiau pasakyti, kad tai yra lemiamas veiksnys." Iš ekspertų atsakymų taip pat galima daryti išvadą, kad ne tik reguliavimas yra pagrindinis konkurencijos veiksnys, nes konkurencija stipri ten, kur yra patraukliausia ir auganti rinka, o santykinai maža konkurencija ten, kur taikomos nebeperspektyvios technologijos (pvz.: fiksuota balso telefonija). Tai ekonomiškai pagrindžiama aplinkybė, nes teisinis reguliavimas sunkiai gali priversti investuoti ir konkuruoti neperspektyviose rinkose.

5. Ar konkurencija elektroniniuose ryšiuose šiuo metu apskritai (neanalizuojant atskirų paslaugų) yra didelė ar maža?

Septyni ekspertai iš devynių atsakė, kad konkurencija yra arba didelė arba gana didelė, arba labai didelė, vienas ekspertas argumentavo, kad: „Sprendžiant iš rinkos dalyvių kiekio, teikiamų paslaugų bei jų kainų konkurencija yra labai didelė." Ekspertas, turintis didelės patirties ir kitose infrastruktūros industrijose nurodė, kad „elektroninėse komunikacijose konkurencija didelė net lyginat su konkurencija kitose infrastruktūros industrijose".

Vienintelis ekspertas, atsakęs, kad konkurencija nėra didelė savo nuomonę grindė tuo, kad ryškiai dominuoja keli ūkio subjektai daugelyje sričių, bet pripažino, kad konkurencija didelė judriojo ryšio rinkoje.

6. Koks, Jūsų nuomone, yra dabartinis teisinis elektroninių ryšių reguliavimas pagal intensyvumą (sureguliuotų santykių, galiojančių normų kiekį, reguliuotojo intervencijas) per didelis, per mažas ar normalus?

Keturi ekspertai atsakė, kad intensyvumas normalus, bet vienas iš jų patikslino, kad taip, yra, išskyrus teisės normų kiekį ir kokybę (kiekis per didelis, o kokybės lieka tikėtis geresnės).

Vienas ekspertas nurodė, kad reguliavimas tikrai nėra per didelis. Iš tikrųjų, Lietuvoje daug kas reguliuojama liberaliau negu kitose Europos Sąjungos šalyse. Jis pateikė konkrečių pavyzdžių, pagrindžiančių patvirtinančių jo nuomonę.

Keturi ekspertai atsakė, kad reguliavimas yra per didelis, o vienas iš jų papildomai argumentavo, kad reguliavimas paprastai yra paremtas tik prielaidomis ir galimais operatorių veiksmais ateityje.

7. Jūsų nuomone, elektroninių ryšių teisinis reguliavimas didėja (intensyvėja) ar mažėja?

Keturi ekspertai atsakė, kad reguliavimas didėja (intensyvėja), vienas iš jų patikslino, kad plečiasi naujų paslaugų ir technologijų link.

Vienas ekspertas mano, kad stabilizuojasi.

Vienas ekspertas mano, kad ribotų išteklių srityje didėja.

Vieno eksperto nuomone, keletą pastarųjų metų reguliavimo intensyvumas nei augo, nei mažėjo, t. y. buvo maždaug to paties lygmens. Pastaruoju metu galima teigti esant nežymų reguliavimo intensyvėjimą nauja kryptimi (tinklų ir paslaugų saugumas, privatumo apsauga, turinio reguliavimas ir pan.).

Du ekspertai mano, kad reguliavimas pamažu optimizuojamas. Silpnėja ten, kur jo nereikia, stiprėja ten, kur jo reikia.

8. Ar savo kasdienėje veikloje atliekate daug rutininių darbų (gal galite pateikti pavyzdžių, pvz.: ataskaitų, susirašinėjimo, kt. dokumentų kiekis ar pan.), reikalingų tik dabartinio teisinio reguliavimo reikalavimams tenkinti? Ar daug tokių rutininių darbų atlieka įmonė/įstaiga/organizacija, kurioje Jūs dirbate?

Šeši ekspertai atsakė manantys, kad reguliavimo sukeliamų rutininių darbų yra daug, vienas jų patikslina, kad per metus įmonė reguliuojančiai institucijai pateikia kelis šimtus raštų, susijusių su įvairių ataskaitų, paaiškinimų ir prašomos informacijos pateikimu.

Du ekspertai įvertino situacija kaip vidutinišką.

Vienas ekspertas nurodė, kad rutininių darbų nei daugiau, nei mažiau negu kitose įmonėse, veikiančiose reguliuojamose rinkose. Jo nuomone, rutininių darbų kiekis neperžengia protingumo ribų.

9. Ar dabartinis teisinis reguliavimas didina, ar mažina paslaugų kainą vartotojams?

Ekspertų atsakymai nenurodė, kad reguliavimas labai padidintų kainas arba net atvirkščiai, kainas mažina. Ekspertų komentarai buvo tokie:

Toks sudėtingas teisinis reguliavimas turėtų didinti paslaugų kainas vartotojams, nes atitikties reguliavimui užtikrinimas reikalauja tam tikrų išteklių, tačiau to įtaka pernelyg mažareikšmiška, kad būtų galima teigti, jog tai gali didinti arba mažinti paslaugų kainas.

Reguliavimas nėra esminė sudedamoji paslaugų kaštų dalis, o galutinei kainai vartotojui - juo labiau.

Įmonės sąnaudų prasme santykiams su reguliavimo institucija skiriami ištekliai didina įmonės sąnaudas. Įmonės sąnaudų padidėjimas dėl situacijos rinkoje ne visada gali lemti kainų padidėjimą. Pavieniais atvejais, vykdant reguliuojančios institucijos įpareigojimus, įmonė paslaugų kainas padidino, nors dažniausiai reguliavimo įpareigojimai mažina paslaugų kainas vartotojams.

Du ekspertai atsakė, kad turėtų ne didinti, o mažinti efektyvios konkurencijos sąskaita.

Keturi ekspertai nurodė, kad reguliavimas turėtų mažinti kainas galutiniams vartotojams, tačiau tokie tyrimai nėra atlikti.

10. Ar solidariojo (savireguliavimas ir koreguliavimas) reguliavimo platesnis taikymas, Jūsų nuomone, galėtų kokybiškai pagerinti elektroninių ryšių reguliavimą?

Ekspertai atsakė taip:

Penki ekspertai atsakė, kad solidarųjį reguliavimą reikėtų taikyti plačiau.

Kiti ekspertai komentavo:

- šiandien – taip. Kai jau yra pasiektas pakankamai didelis konkurencingumo lygis liberalizavus rinką, iš esmės rinka jau pati daugelį santykių ir reguliuoja, kartais net sunku būtų atskirti, ar konkurencijos veiksmingumas vienoje ar kitoje srityje nulemtas veiksmingo reguliavimo, ar savireguliacijos. Solidariojo reguliavimo taikymas šiuo metu tik dar labiau paspartintų konkurencijos didėjimą ir inovacijas;

- nebent selektyvus, iš esmės ne, dėl subjektų, turinčių didelę galią rinkoje;

- savireguliacijos priemones nėra draudžiamos ir netgi tam tikrais atvejais skatinamos, tačiau vien tik jos negali užtikrinti, kad bus pasiekti pirmiau minėti tikslai, nes elektroninių ryšių sektoriuje yra gana didelė koncentracija;

- jei kalbama apie tokį pat reguliavimo lygį ir apimtį, tai ne, nes skiriasi rinkos dalyvių interesai ir susitarti dėl tam tikrų taisyklių būtų labai sudėtinga. Jei reguliavimas būtų suprantamas kaip geros verslo praktikos kūrimas, tokios reguliavimo formos gali būti ir efektyvesnės.

11. Ar solidarųjį (savireguliavimą ir koreguliavimą) reguliavimą, Jūsų nuomone, galima taikyti elektroninėse komunikacijose?

Septyni ekspertai atsakė, kad abi solidariojo reguliavimo rūšys gali būti taikomos elektroninėms komunikacijoms reguliuoti.

Vienas atsakė, kad, jo nuomone, savireguliavimas negali būti taikomas, nes negarantuotų mažesniųjų operatorių teisių apsaugos, o koreguliavimas būtų labai sveikintinas.

Vienas atsakė, kad valstybės privalo skatinti koreguliavimo santykius ir taip mažinti savo naštą.

12. Kokios kitos priemonės galėtų padėti efektyviau reguliuoti elektroninius ryšius?

Ekspertai pateikė tokius pasiūlymus:

Jei tikslas – reguliavimas, tai monopolis. Jei tikslas – konkurencija ir plėtra, tai savireguliacija yra geriausias iki šiol atrastas metodas.

Kitų nežinau, tik derinant su teisinio reguliavimo ir solidariojo reguliavimo santykį.

Paslaugų rinkų derinimas, glaudesnis paslaugų teikėjų ir reguliuotojų bendradarbiavimas.

Viena iš geresnių priemonių būtų didelę galią turinčių operatorių pasižadėjimas nesinaudoti savo rinkos galia, pavyzdžiui, nenaudoti paslėpto kainų spaudimo, nediskriminuoti konkurentų ir pan.

Kodėl reikia reguliuoti? Geriau reikia kelti klausimą, kaip efektyviau pasiekti tam tikrus tikslus. Reguliavimas neturėtų būti laikomas tikslu, t. y. negalimas reguliavimas tik dėl reguliavimo. Atskiri tikslai gali būti pasiekti ir nesant reguliavimo.

Papildomų reguliavimo priemonių gal nereikia, bet reikia vizijų ir išankstinės diskusijos, kaip tai gali būti realizuojama, ir kokia reguliavimo bazė galėtų būti taikoma siekiant geriausio rezultato.

13. Ar *ex ante* reguliavimas šiuo metu yra veiksmingas atsižvelgiant į reguliavimo sąnaudas (žmogiškieji, finansiniai ir kt. ištekliai normų kūrimui, taikymui, tyrimams ir kt.) lyginant su pasiekiamais tikslais?

Keturi ekspertai pasisakė, kad neabejotinai valstybės dedamos pastangos sureguliuoti elektroninius ryšius yra neadekvačios pasiekiamam tikslui.

Du ekspertai teigė, kad nėra galimybės vertinti veiksmingumo, nes konkurencija kuria ilgalaikes vertybes, o sąnaudos patiriamos dabar, sukūrus konkurencingą rinką šios sąnaudos „atsipirks".

Du ekspertai atsakė, kad dabartinis reguliavimas yra pakankamai veiksmingas.

Vienas ekspertas atsakė, kad, jo nuomone, reguliavimas galėtų būti veiksmingesnis, jei visos šio reguliavimo priemonės būtų išnaudojamos.

14. Ar solidarusis (savireguliavimas ir koreguliavimas) reguliavimas, Jūsų nuomone, yra pakankamai taikomas elektroninių komunikacijų reguliavimui Lietuvoje? Gal galite pateikti konkrečių savireguliavimo ir koreguliavimo pavyzdžių elektroninėse komunikacijose?

Ekspertai nurodė, kad savireguliavimo apraiškų galima aptikti Lietuvos Respublikos ryšių reguliavimo tarnybos veikloje, jos ginčų komisijose ir kituose siūlymuose šalims susitarti. Du ekspertai paminėjo turinio reguliavimo susitarimus, kuriuose savireguliavimo pagrindu pagrindiniai operatoriai ir autorių teises ginančios organizacijos susitarė bendradarbiauti saugant autorių teises. Daugiau pavyzdžių ekspertai negalėjo pateikti.

Autoriaus pastaba: Lietuvos Respublikos ryšių reguliavimo tarnybos atliekamo reguliavimo negalima priskirti savireguliavimo santykiams, tai gali būti vadinama daliniu koreguliavimu.

Ekspertinės apklausos rezultatai naudojami visame tiriamajame darbe. Apibendrintai galima pasakyti, kad ekspertai mano, jog:

1. Daugiausia valstybės išteklių reikia panaudoti taikant *ex ante* teisinio reguliavimo modelį, mažiau išteklių reikalauja *ex post* teisinis reguliavimas, dar mažiau - koreguliavimas, o savireguliavimas įvertintas kaip mažiausiai valstybės išteklių reikalaujantis reguliavimo modelis.

2. Vertinant reguliavimo modelio sudėtingumą dalyviams buvo išskirtas *ex ante* modelis, kuris laikomas sudėtingiausiu, visi kiti trys modeliai buvo vertinami gana panašiai. Tai galima paaiškinti tuo, kad solidarųjį reguliavimą (savireguliavimą ir koreguliavimą) būtina patiems dalyviams susikurti ir jį nuolat tobulinti, todėl jis nėra vertinamas kaip sudėtingas, bet ir nėra paprastas dalyviams.

3. Reguliuojamieji labiausiai toleruoja solidariojo reguliavimo modelius (koreguliavimą ir savireguliavimą), o *ex ante* toleruojamas prasčiausiai.

4. Socialinį kompromisą geriausiai galima pasiekti taikant solidariojo reguliavimo modelius, o teisinio reguliavimo modeliais (*ex ante* ir *ex post*) tai pasiekti sudėtingiausia.

5. Savireguliavimas nėra tinkamas spręsti aštriems konfliktams, prastai vertinamos galimybės tokius konfliktus spręsti ir koreguliavimo modeliu. Geriausiai tam tinka teisinio reguliavimo modeliai.

6. Visi keturi vertinami modeliai galimi Lietuvoje, ypač *ex post* ir koreguliavimas.

7. Kintantiems ir konverguojantiems socialiniams santykiams reguliuoti labiausiai tinka savireguliavimas ir koreguliavimas, mažiausiai - *ex ante* teisinio reguliavimo modelis.

8. Visuotinai privalomi yra teisinio reguliavimo modeliai ir koreguliavimo modelis, o savireguliavimas nėra visiems privalomas.

9. Sunkiausia neigiami įtakoti linkę *ex post* ir koreguliavimą, o lengviausia neigiamai paveikti savireguliavimą.

10. *Ex post* teisinio reguliavimo modelis užtikrina neatitrūkimą nuo teisės principų, visi kiti reguliavimo modeliai, ypač savireguliavimas gali lemti nutolimą nuo teisės principų. Galima manyti, kad taip ekspertai vertino, todėl, kad koreguliavime, ypač savireguliavime, didelę įtaką turi patys solidariojo reguliavimo dalyviai, kurie gali būti nepakankamai profesionalūs ir neišmanyti teisės.

11. Teisinio reguliavimo modeliais sudėtinga sureguliuoti tarptautinio pobūdžio santykius, o koreguliavimas, ypač savireguliavimas, tai leidžia padaryti.

12. *Ex post*, koreguliavimo ir savireguliavimo modelių prevencinis pobūdis įvertintas vidutiniškai, o *ex ante* įvertintas kaip labai preventyvus modelis.

Vertindami dabartinio teisinio reguliavimo taikymą deklaruojamiems teisinio reguliavimo tikslams pasiekti ekspertai nurodė, kad:

1. Konkurencijai skatinti taikomas *ex ante* teisinio reguliavimo modelis ir truputį koreguliavimas, o kiti nėra taikomi.

2. Efektyvioms investicijoms siekti pasitelkiamas tik savireguliavimas, o tai reiškia, kad dabartinis teisinis reguliavimas, nors ir deklaruojama, kad skatina efektyvias investicijas, ekspertų manymu, tokio tikslo realiai nesiekia arba nepasiekia.

3. *Ex ante* modelis taikomas siekiant maksimalios naudos vartotojams.

4. *Inovacijų* padeda siekti tik savireguliavimas, bet ne kiti šiuo metu taikomi arba galimi taikyti reguliavimo modeliai.

5. Paneuropinio paslaugų funkcinio suderinamumo padeda siekti visi reguliavimo modeliai.

6. Universaliųjų paslaugų sureguliavimo padeda siekti *ex ante* modelis.

Uždavus ekspertams klausimus, kaip tų pačių tikslų turėtų būti siekiama ateityje (po 5-7 metų) nustatyta akivaizdi tendencija, kad *ex ante* reguliavimo neturi likti nė vienam tikslui siekti. *Ex post* reguliavimas turėtų būti taikomas tik itin svarbiems socialiniams santykiams reguliuoti, būtent konkurencijai skatinti ir siekti maksimalios naudos vartotojams. Visus kitus tikslus galima efektyviai pasiekti naudojant solidariojo reguliavimo priemones. Ekspertų nuomone, savireguliavimas tik šiek tiek tinkamesnis už koreguliavimą siekiant efektyvių investicijų, maksimalios naudos vartotojams ir inovacijų, o koreguliavimas – siekiant paneuropinio paslaugų funkcinio suderinamumo ir universaliųjų paslaugų reguliavimo.

Kitoje klausimų grupėje ekspertams leista pateikti savo komentarus. Jais remiantis teigtina, kad:

1. Ekspertai elektroninių ryšių teisinio reguliavimo tikslais įvardijo nors ir panašius, bet skirtingus tikslus, o tai rodo, kad net ekspertams sudėtinga išskirti teisinio reguliavimo tikslus.

2. Galiojančio elektroninių ryšių teisinio reguliavimo efektyvumą ekspertai vertino pozityviai.

3. Aptardami, kokius tikslus dabartinis teisinis reguliavimas pasiekia veiksmingai, ekspertai mano, kad sudaromos prielaidos konkurencijai atsirasti, o tai patvirtina ir kai kurių paslaugų mažiausios Europoje kainos.

4. Dauguma ekspertų mano, kad dabartinis teisinis reguliavimas skatina konkurenciją.

5. Dauguma ekspertų (aštuoni iš devynių) mano, kad konkurencija elektroniniuose ryšiuose yra pakankamai didelė, didelė arba labai didelė.

6. Atsakydami į klausimą dėl dabartinio teisinio reguliavimo intensyvumo ekspertai pasidalijo į dvi beveik lygias dalis: keturi mano, kad intensyvumas yra normalus, vienas - kad tikrai nėra per didelis, o keturi - kad per didelis.

7. Vertindami, ar teisinis reguliavimas didėja (intensyvėja), ar mažėja, keturi ekspertai mano, kad didėja, o kiti mano, kad stabilizuojasi arba optimizuojasi.

8. Vertindami rutininių darbų, būtinų tik dabartinio teisinio reguliavimo reikalavimams tenkinti, kiekį dauguma ekspertų mano, kad jų yra daug.

9. Ekspertai nemano, kad teisinis reguliavimas didina paslaugų kainas vartotojams.

10. Solidariojo reguliavimo platesnį taikymą kaip prielaidą gerinti elektroninių ryšių reguliavimą pozityviai vertina dauguma ekspertų, tačiau kaip rizikos faktorius tokiems modeliams sėkmingai taikyti keli ekspertai nurodė didelę galią turinčius subjektus ir didelę koncentraciją.

11. Dėl solidariojo reguliavimo galimumo taikyti elektroninių komunikacijų srityje ekspertai sutarė, kad tokie reguliavimo modeliai šioje srityje galimi.

12. Ekspertai svarstydami, kokios kitos priemonės galėtų padėti efektyviau reguliuoti elektroninius ryšius, skirtingais žodžiais, bet gana panašiai nurodė, kad efektyviam elektroninių ryšių reguliavimui būtinos solidariojo reguliavimo priemonės ir teisinis reguliavimas. Kitų originalių reguliavimo priemonių ekspertai nepateikė.

13. Vertindami *ex ante* teisinio reguliavimo veiksmingumą daugiau (keturi) ekspertų mano, kad šis modelis nėra veiksmingas, nors du mano, kad šis modelis yra pakankamai veiksmingas.

14. Lietuvoje taikomo solidariojo reguliavimo pavyzdžių ekspertai negalėjo pateikti daug. Kaip koreguliavimo pavyzdžiai pateiktos Lietuvos Respublikos ryšių reguliavimo tarnybos iniciatyvos, o savireguliacijos turinio - reguliavimo savireguliacinės iniciatyvos.

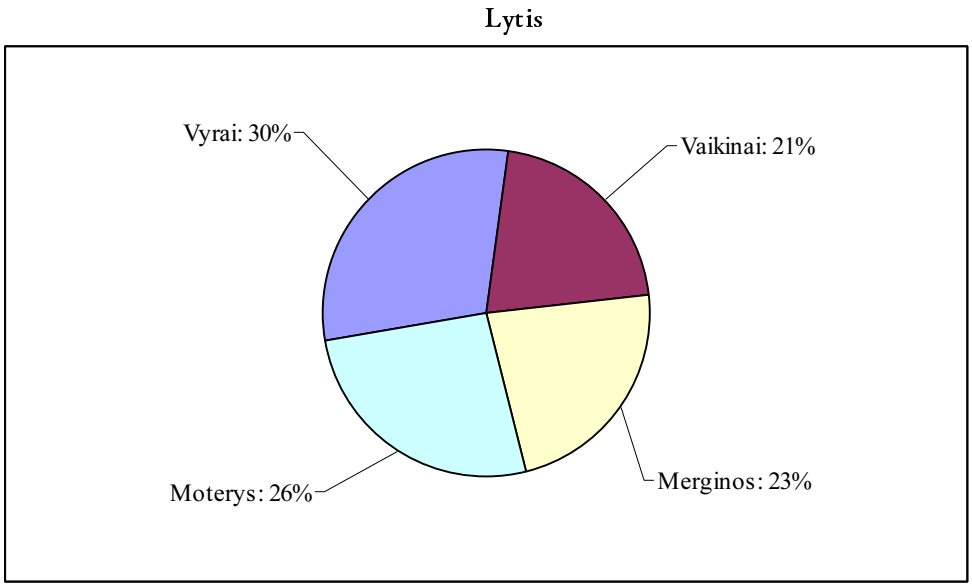
3.4. Elektroninių komunikacijų teisinio ir kitokio galimo socialinio reguliavimo anketinis tyrimas

Aptariant teisinio reguliavimo poreikio problematiką elektroninių komunikacijų srityje labai svarbu prisiminti, kad teisinio reguliavimo objektas yra socialinis žmonių elgesys, kuriam daromas poveikis teisės normomis. Siekiant nustatyti visuomenės dalies, besinaudojančios internetu, požiūrį į santykių, kylančių elektroninėse komunikacijose, sureguliavimo teisinėmis ir kitokiomis galimomis socialinio reguliavimo priemonėmis poreikį, atliktas anketinis tyrimas.

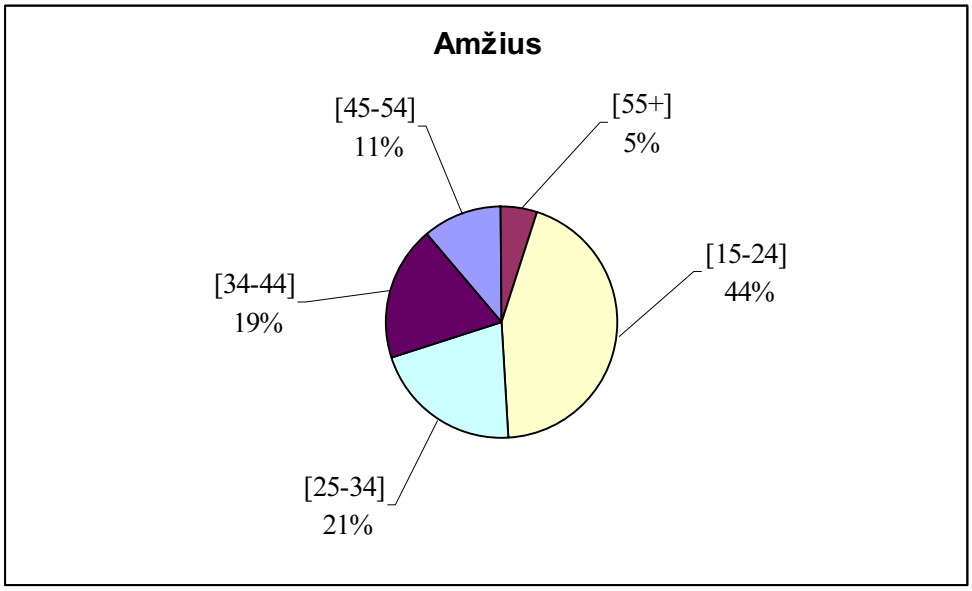
Šis tyrimas atliktas siekiant sužinoti Lietuvos interneto vartotojų požiūrį į dabartinį teisinį reguliavimą, taikomą elektroninėms komunikacijoms; ištirti interneto vartotojų požiūrį į savireguliaciją ir koreguliaciją; išsiaiškinti, ar interneto vartotojai žino, kad yra organizacijos (pvz., savireguliacinės arba koreguliacinės), kurios atstovautų jų interesams; išsiaiškinti, kokia dalimi valstybė turėtų reguliuoti santykius kylančius elektroninių komunikacijų srityje; išsiaiškinti, ar valstybės vykdomas teisinis reguliavimas tobulėja pakankamai sparčiai, kad galėtų veiksmingai sureguliuoti sparčiai besiplėtojančius santykius elektroninių komunikacijų srityje; išsiaiškinti, kaip interneto vartotojai vertina galimybes elektronines komunikacijas reguliuoti vien valstybės priemonėmis, vien ne valstybinėmis priemonėmis bei bendromis pastangomis; išsiaiškinti, ar valstybė yra kompetentinga ir pakankamai „lanksti“ reguliuoti elektronines komunikacijas; ar pakankamai elektroninėse komunikacijose atstovaujami atskirų interesų grupių interesai; kokios paslaugų teikėjų savybės svarbiausios interneto vartotojams.

Sociademografiniai portalo www.zebra.lt lankytojų duomenys[93]:

44 schema

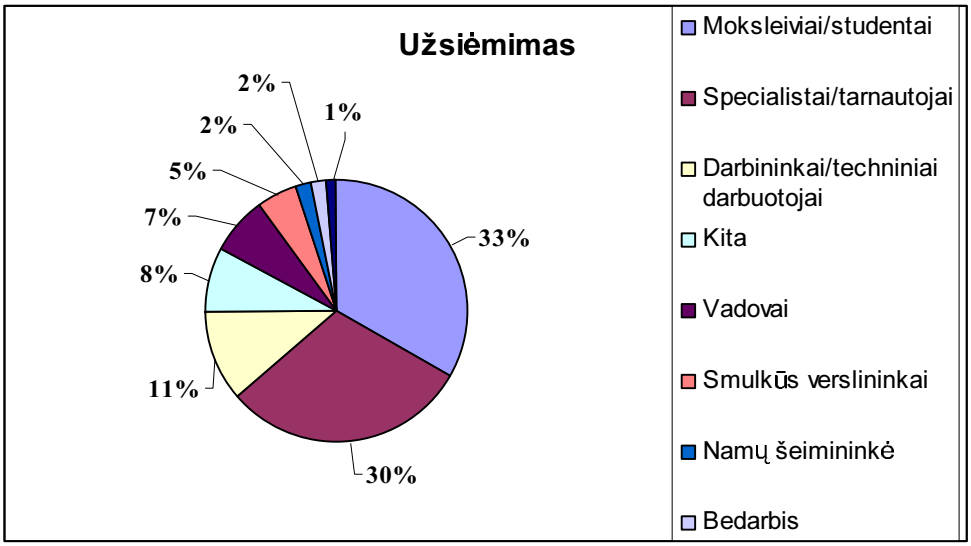

45 schema

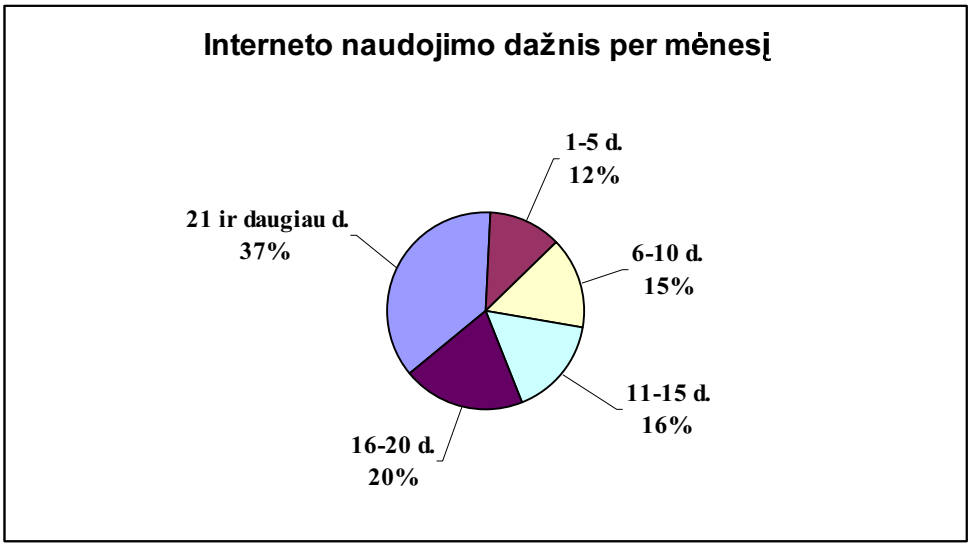

[93] Vadovaujantis portalo www.zebra.lt patektais duomenimis.

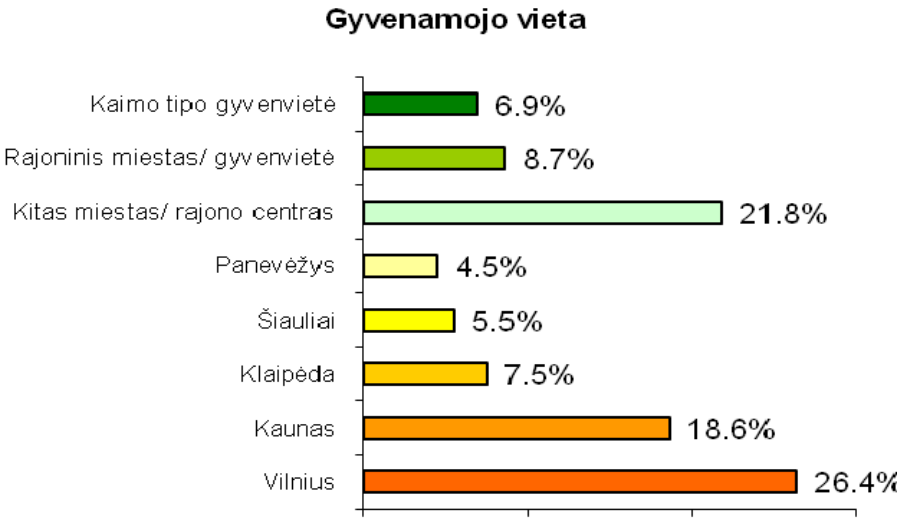
46 schema

47 schema

48 schema

Respondentams pateikti klausimai/teiginiai:

1. Lietuvos elektroninėse komunikacijose yra didelė konkurencija.

2. Elektroninių komunikacijų paslaugų kainos yra sąlyginai mažos ir man tinkamos.

3. Mano interesai (pvz.: kaip vartotojo ar kt.) elektroninėse komunikacijose gerai atstovaujami ir apsaugoti.

4. Elektroninės komunikacijos tobulėtų greičiau, jei valstybė mažiau kištųsi į jų reguliavimą.

5. Aš jausčiausi geriau, jei valstybės institucijos atidžiau kontroliuotų elektroninių paslaugų teikėjus.

6. Elektroninės komunikacijos tobulėja sparčiau, negu valstybė spėja jas teisiškai sureguliuoti.

7. Valstybė nėra pajėgi tinkamai teisiškai sureguliuoti santykių elektroninėse komunikacijose.

8. Valstybė nėra pakankamai kompetentinga ir „lanksti“ spręsti elektroninių komunikacijų klausimus.

9. Dabartinis elektroninių komunikacijų teisinis reguliavimas yra netinkamas ir atsilieka nuo visuomenės ir technologijų raidos.

10. Elektroninių komunikacijų teisinis reguliavimas kuria barjerus, tačiau neišsprendžia esminių problemų.

11. Elektronines komunikacijas geriausiai gali sureguliuoti tik kartu veikdamos stiprios vartotojų gynimo organizacijos, elektroninių paslaugų teikėjai ir valstybė; atskirai veikdami jie gerų rezultatų pasiekti negali.

12. Valstybė klausimus elektroninių komunikacijų srityje turi spręsti kartu su kitomis socialinėmis (interesų grupėmis), kad tikslai būtų pasiekti.

13. Elektroninių komunikacijų srityje nepakankamai atstovaujamos ir ginamos įvairios interesų grupės ir jų teisės (pvz., vartotojų teisių apsauga ir kt.).

14. Aš žinau patikimas organizacijas, kurios gali padėti tinkamai ginti ir atstovauti mano interesams palaikant santykius su elektroninių paslaugų teikėjais.

15. Rinkdamasis elektroninių paslaugų teikėją aš labiausiai kreipiu dėmesį į teikėjo:

- Reputaciją
- Paslaugą/prekę/turinį/
- Teikėjo dalyvavimą asociacijose ar kitose organizacijose, kurios nariams kelia aukštus atsakomybės prieš klientui reikalavimus
- Pasitikiu atsitiktinumu

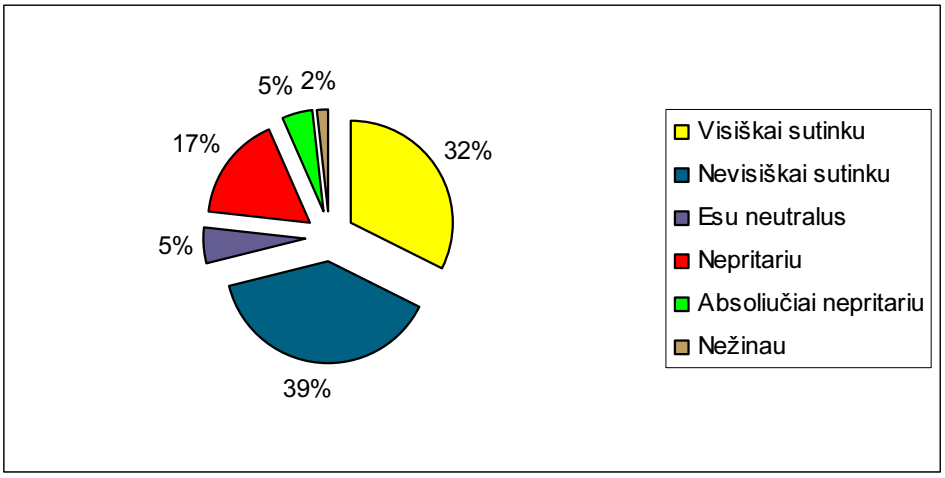
Atsakymams į 1-14 klausimus pateikti galimi šie atsakymai:

- Visiškai sutinku
- Nevisiškai sutinku
- Esu neutralus
- Nepritariu
- Absoliučiai nepritariu
- Nežinau

Atsakymui į 15 klausimą reikėjo pasirinkti vieną arba kelis atsakymus iš prie klausimo pateiktų variantų.

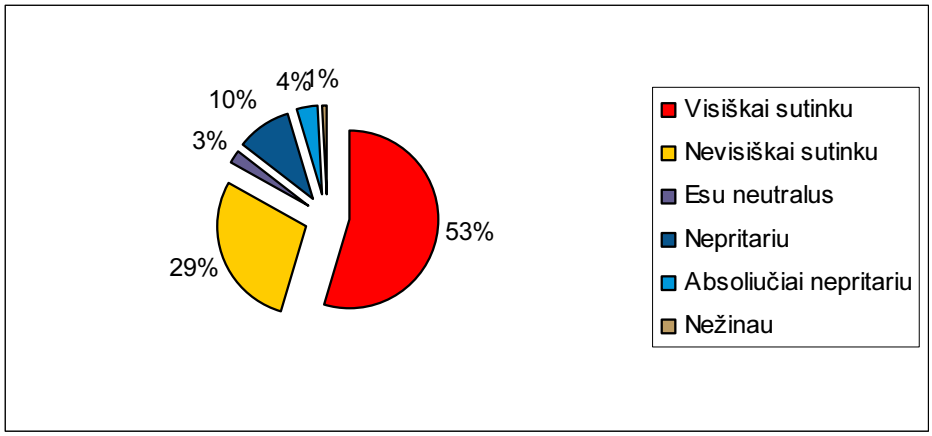
Tikslinė grupė buvo interneto vartotojai, besinaudojantys vieno iš populiariausių interneto portalų - www.zebra.lt - paslaugomis.

1. Lietuvos elektroninėse komunikacijose yra didelė konkurencija.

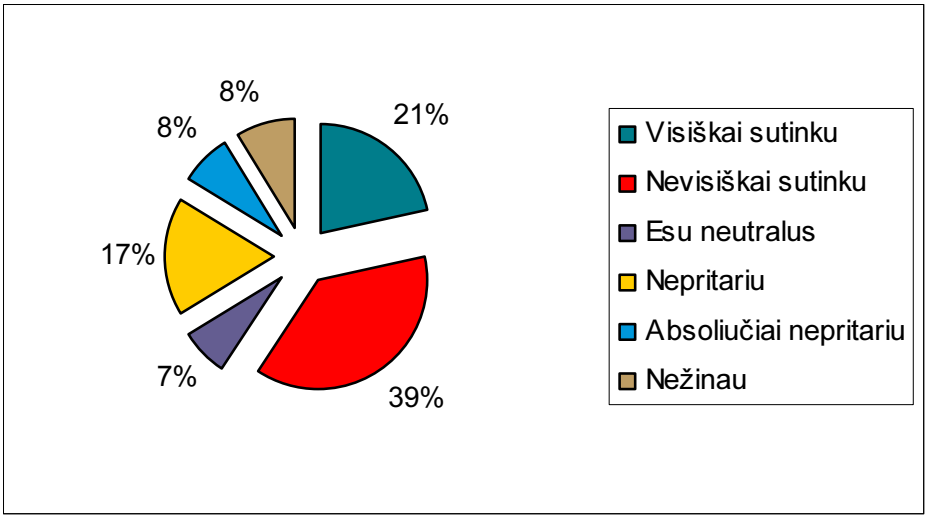
Visiškai sutinku	143
Nevisiškai sutinku	171
Esu neutralus	24
Nepritariu	73
Absoliučiai nepritariu	23
Nežinau	7
VISO:	441

2. Elektroninių komunikacijų paslaugų kainos yra sąlyginai mažos ir man tinkamos.

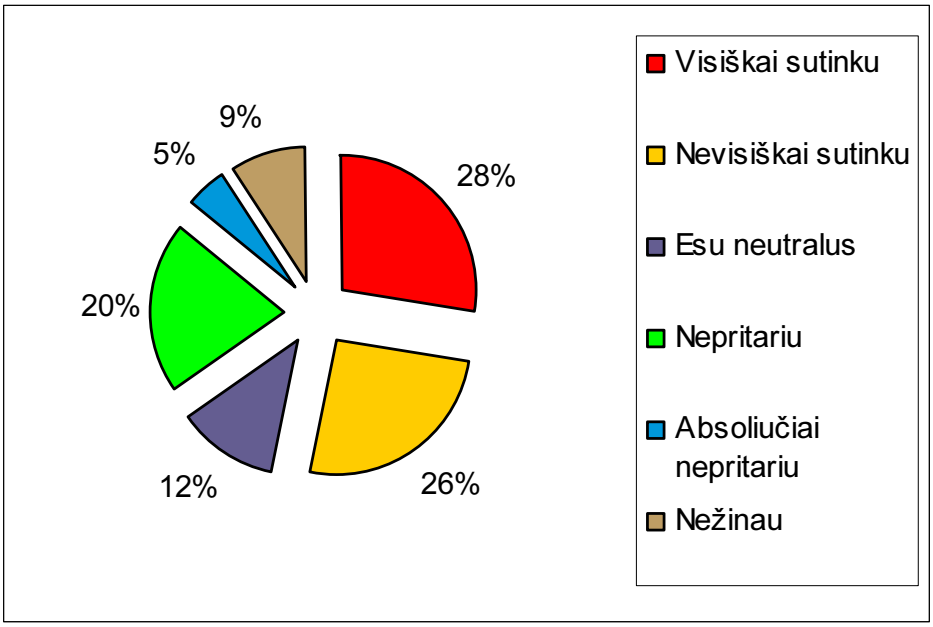
Visiškai sutinku	242
Nevisiškai sutinku	127
Esu neutralus	12
Nepritariu	44
Absoliučiai nepritariu	16
Nežinau	4
VISO:	445

3. Mano interesams (pvz.: kaip vartotojo ar kt.) elektroninėse komunikacijose gerai atstovaujama, jie yra apsaugoti.

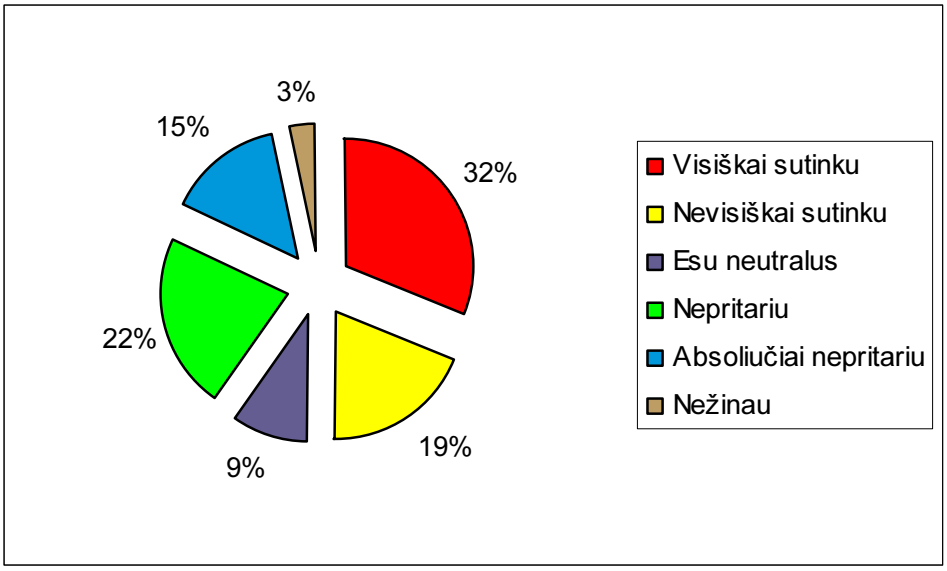
Visiškai sutinku	96
Nevisiškai sutinku	169
Esu neutralus	33
Nepritariu	78
Absoliučiai nepritariu	34
Nežinau	38
VISO:	448

4. Elektroninės komunikacijos tobulėtų greičiau, jei valstybė mažiau kištųsi į jų reguliavimą.

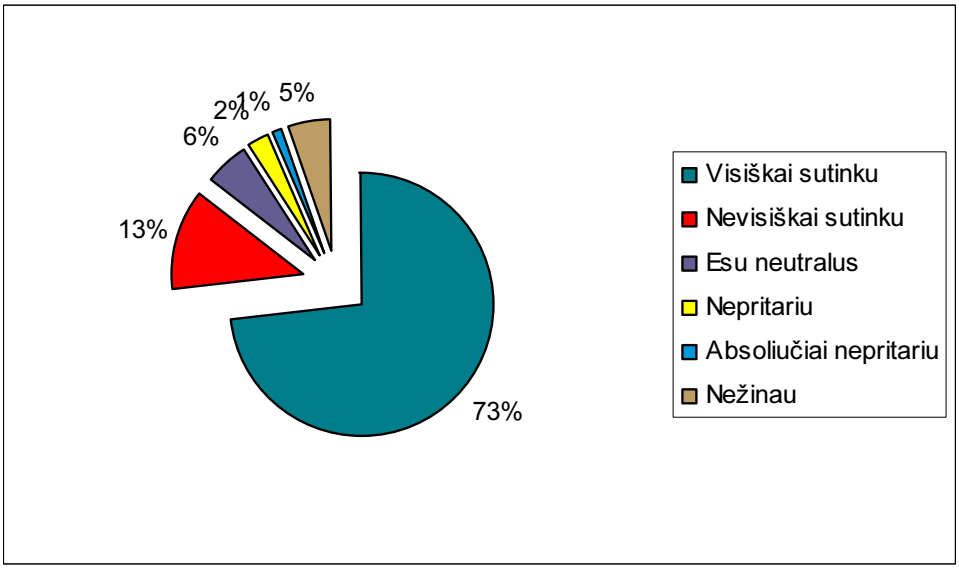
Visiškai sutinku	122
Nevisiškai sutinku	114
Esu neutralus	55
Nepritariu	91
Absoliučiai nepritariu	22
Nežinau	41
VISO:	445

5. Aš jausčiausi geriau, jei valstybės institucijos atidžiau kontroliuotų elektroninių paslaugų teikėjus.

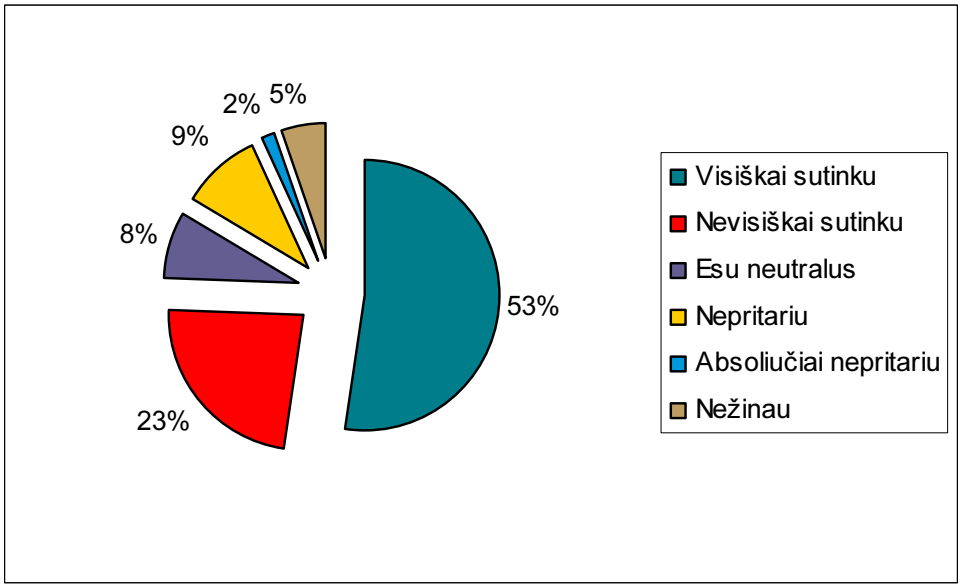
Visiškai sutinku	138
Nevisiškai sutinku	85
Esu neutralus	42
Nepritariu	100
Absoliučiai nepritariu	65
Nežinau	15
VISO:	445

6. Elektroninės komunikacijos tobulėja sparčiau, negu valstybė spėja jas teisiškai sureguliuoti.

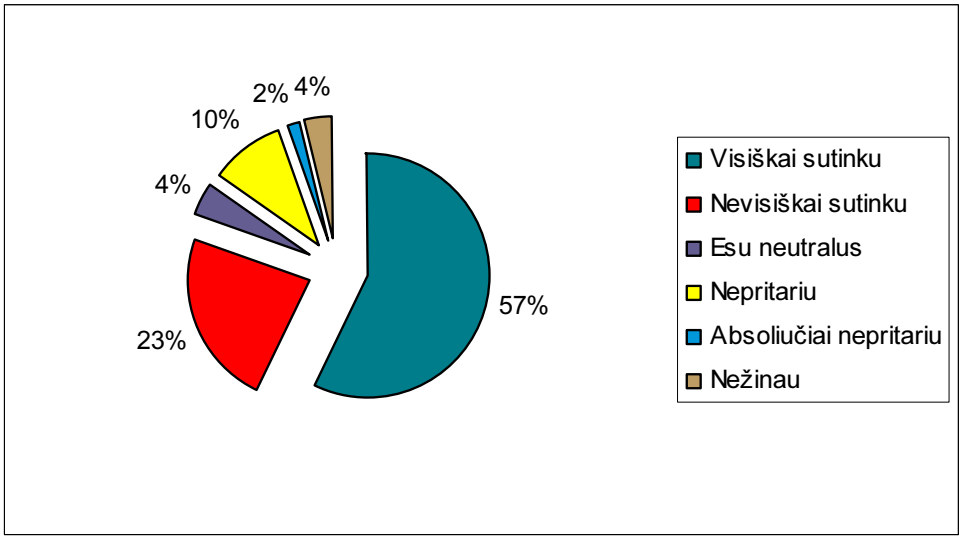
Visiškai sutinku	325
Nevisiškai sutinku	56
Esu neutralus	25
Nepritariu	11
Absoliučiai nepritariu	5
Nežinau	23
VISO:	445

7. Valstybė nėra pajėgi tinkamai teisiškai sureguliuoti santykių elektroninėse komunikacijose.

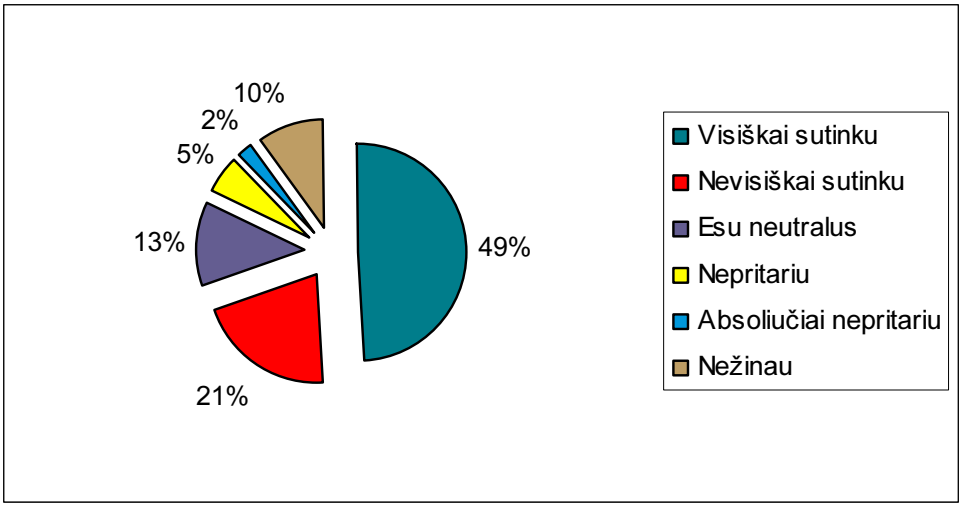
Visiškai sutinku	233
Nevisiškai sutinku	103
Esu neutralus	36
Nepritariu	42
Absoliučiai nepritariu	8
Nežinau	23
VISO:	445

8. Valstybė nėra pakankamai kompetentinga ir „lanksti“ spręsti elektroninių komunikacijų klausimus.

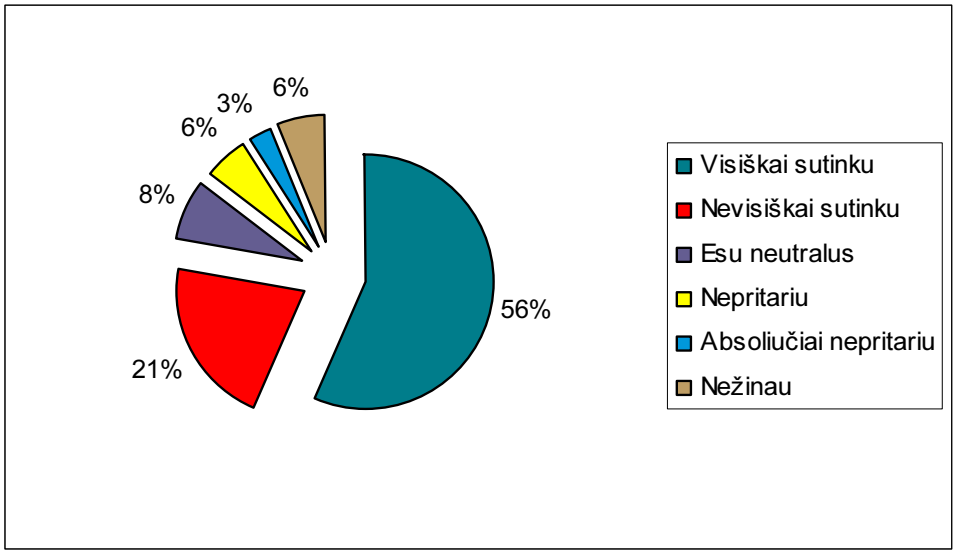
Visiškai sutinku	253
Nevisiškai sutinku	104
Esu neutralus	20
Nepritariu	45
Absoliučiai nepritariu	7
Nežinau	16
VISO:	445

9. Dabartinis elektroninių komunikacijų teisinis reguliavimas yra netinkamas ir atsilieka nuo visuomenės ir technologijų raidos.

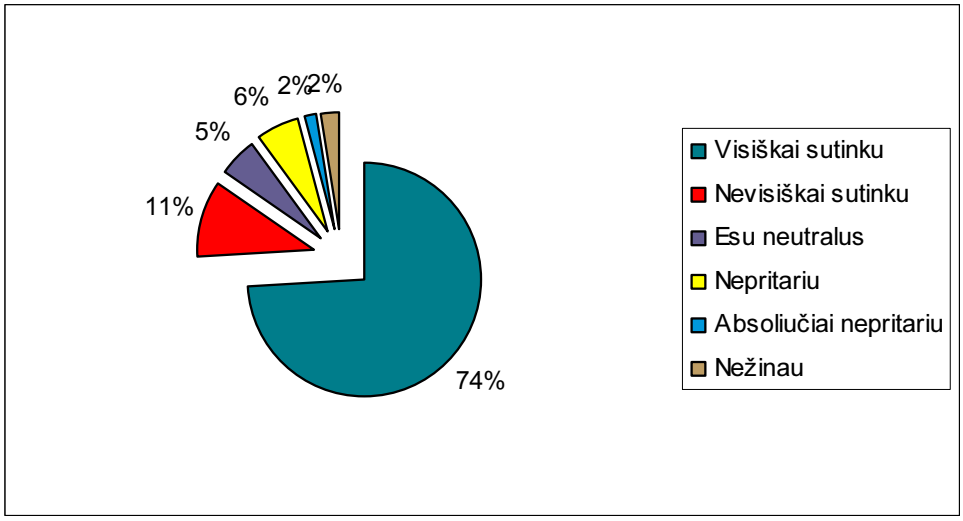
Visiškai sutinku	217
Nevisiškai sutinku	92
Esu neutralus	57
Nepritariu	24
Absoliučiai nepritariu	10
Nežinau	45
VISO:	445

10. Elektroninių komunikacijų teisinis reguliavimas kuria barjerus ir neišsprendžia esminių problemų.

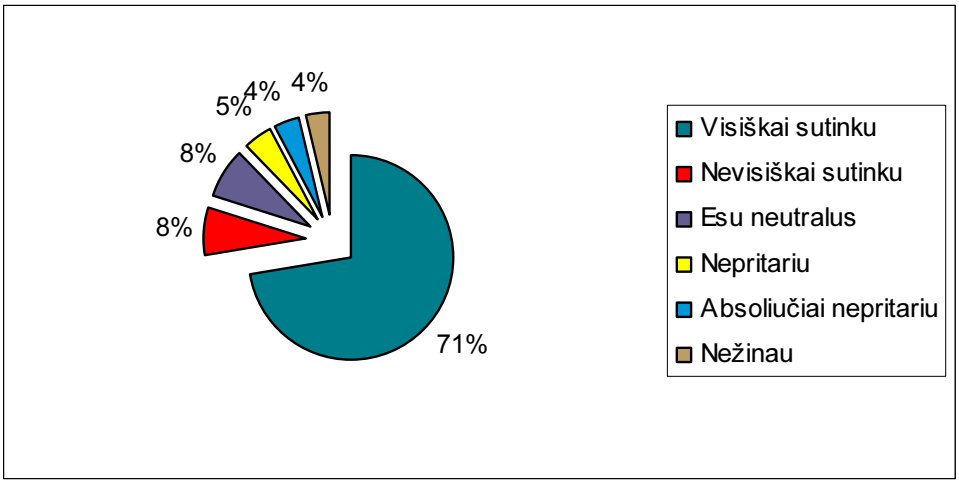
Visiškai sutinku	251
Nevisiškai sutinku	95
Esu neutralus	35
Nepritariu	25
Absoliučiai nepritariu	12
Nežinau	27
VISO:	445

11. Elektronines komunikacijas geriausiai gali sureguliuoti tik kartu veikdamos stiprios vartotojų gynimo organizacijos, elektroninių paslaugų teikėjai ir valstybė; atskirai veikdami jie gerų rezultatų pasiekti negali.

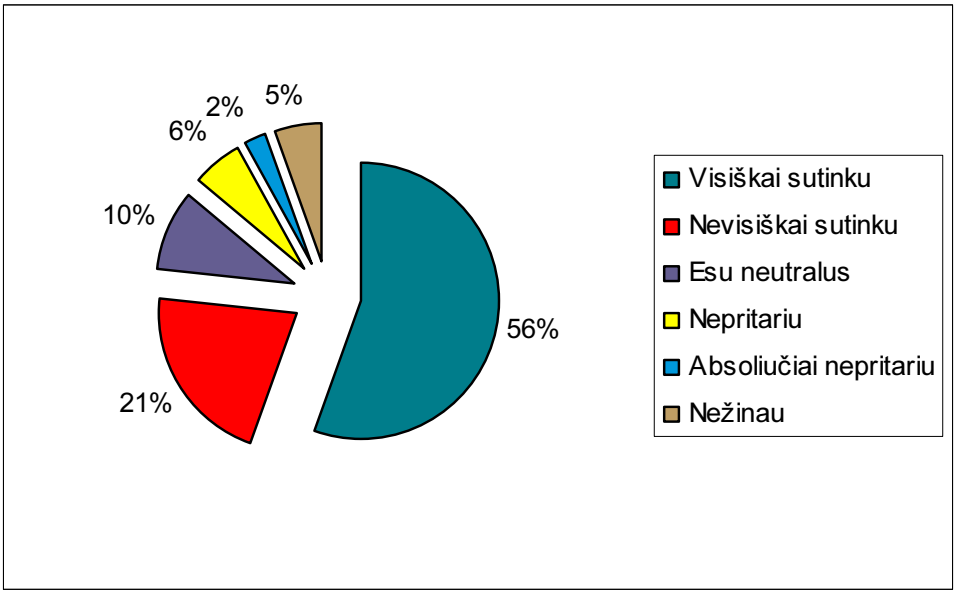
Visiškai sutinku	330
Nevisiškai sutinku	47
Esu neutralus	24
Nepritariu	26
Absoliučiai nepritariu	7
Nežinau	11
VISO:	445

12. Valstybė klausimus elektroninių komunikacijų srityje turi spręsti kartu su kitomis socialinėmis (interesų grupėmis), kad tikslai būtų pasiekti.

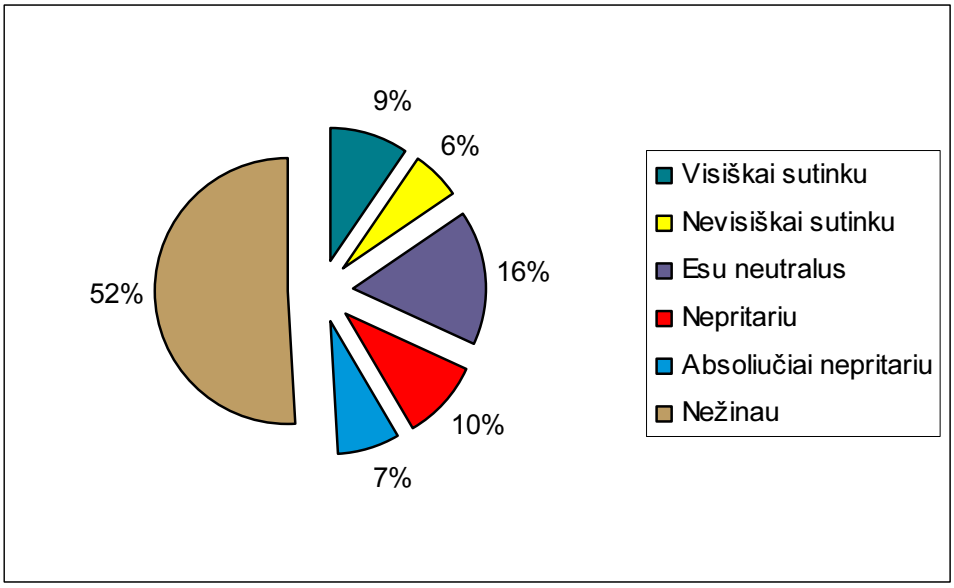
Visiškai sutinku	322
Nevisiškai sutinku	34
Esu neutralus	34
Nepritariu	21
Absoliučiai nepritariu	18
Nežinau	16
VISO:	445

13. Elektroninių komunikacijų srityje nepakankamai atstovaujamos ir ginamos įvairios interesų grupės ir jų teisės (pvz., vartotojų teisių apsauga ir kt.).

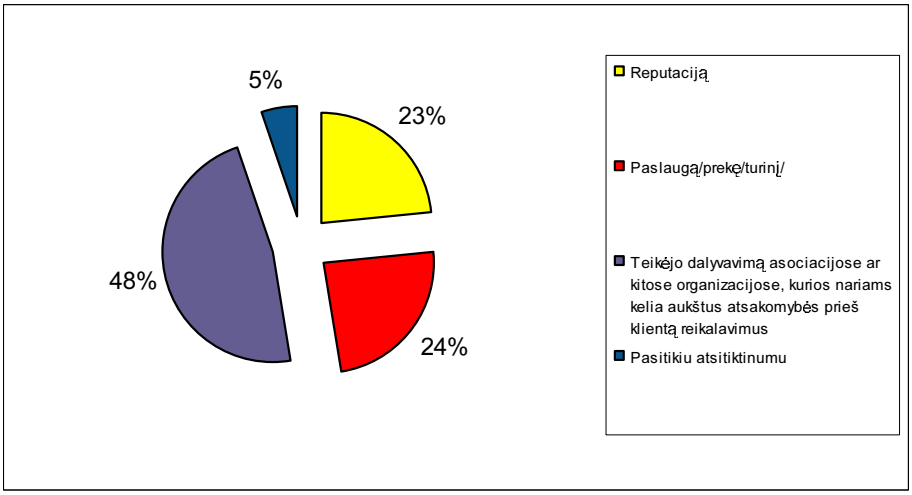
Visiškai sutinku	245
Nevisiškai sutinku	93
Esu neutralus	42
Nepritariu	26
Absoliučiai nepritariu	11
Nežinau	24
VISO:	441

14. Aš žinau patikimas organizacijas, kurios gali padėti tinkamai ginti ir atstovauti mano interesams santykiuose su elektroninių paslaugų teikėjais.

Visiškai sutinku	42
Nevisiškai sutinku	27
Esu neutralus	72
Nepritariu	45
Absoliučiai nepritariu	33
Nežinau	226
VISO:	445

15. Rinkdamasis elektroninių paslaugų teikėją aš labiausiai kreipiu dėmesį į teikėjo:

Reputaciją	234
Paslaugą/prekę/turinį/	243
Teikėjo dalyvavimą asociacijose ar kitose organizacijose, kurios nariams kelia aukštus atsakomybės klientui reikalavimus	455
Pasitikiu atsitiktinumu	53
VISO:	985

Anketinio tyrimo apibendrinimas

Analizuojant anketinio tyrimo respondentų nuomonę apibendrinti rezultatai rodo, kad elektroninių paslaugų vartotojai realiai susiduria su nepakankamu atstovavimu jų interesams, o elektroninių komunikacijų reguliavimo klausimai yra jiems svarbūs.

Iš esmės džiugu tai, kad respondentų atsakymai patvirtina teorinį demokratišką socialinių santykių reguliavimo principą, jog teisė turi reguliuoti tik svarbiausius visuomeninius santykius, kurių negalima tinkamai išspręsti kitomis priemonėmis. Tokią nuomonę visiškai palaiko 53 proc. respondentų, o paskaičiavus atsakymus, kuriais respondentai iš dalies sutinka su tokiu modeliu, sutinkančių yra 82 procentai.

Tai, kad elektroninių paslaugų vartotojai nesijaučia saugūs arba nežino ar jų interesai gerai atstovaujami ir apsaugoti, rodo gana didelis atsakymų išsibarstymas: prie nežinančių arba taip nemanančių asmenų galima priskirti 40 proc. respondentų. Galima preziumuo-

ti, kad daugelis asmenų dėl savo vartojimo įgūdžių ir naudojimosi paslaugomis specifikos nesusiduria su itin sudėtingomis situacijomis, todėl nežino, ar yra apsaugoti.

Gana prieštaringos nuomones dėl valstybės kišimosi į elektroninių komunikacijų reguliavimą du vienas kitą papildantys klausimai „Aš jausčiausi geriau, jei valstybės institucijos atidžiau kontroliuotų elektroninių paslaugų teikėjus“ ir „Elektroninės komunikacijos tobulėtų greičiau, jei valstybė mažiau kištųsi į jų teisinį reguliavimą.“ Pusė respondentų jaustųsi geriau, jei valstybė daugiau kontroliuotų elektroninių komunikacijų paslaugų teikėjus, o kita pusė mano, kad toks kišimasis stabdo elektronines komunikacijas.

73 proc. respondentų absoliučiai sutinka su teiginiu, kad elektroninės komunikacijos tobulėja sparčiau, negu valstybė spėja jas sureguliuoti. Vartotojai mano, kad valstybė nėra pajėgi teisiškai sureguliuoti elektronines komunikacijas (visiškai sutinka 53 proc. respondentų, iš dalies – 23 proc.). Panaši respondentų nuomonė ir kitais dviem klausimais - „Valstybė nėra pakankamai kompetentinga ir „lanksti“ spręsti su elektroninėmis komunikacijomis susijusius klausimus“ ir „Dabartinis elektroninių komunikacijų teisinis reguliavimas yra netinkamas ir atsilieka nuo su visuomenės ir technikos raidos“.

Apklaustiems asmenims paslaugų teikėjo dalyvavimas savireguliacinėse organizacijose yra labai svarbus kriterijus renkantis paslaugų teikėją (48 proc.), o dar 23 proc. apklaustųjų mano, kad svarbi reputacija, todėl galima manyti, kad vartotojai atidžiai renkasi paslaugų teikėjus ir norėtų, kad jie būtų socialiai atsakingesni.

4. ELEKTRONINIŲ KOMUNIKACIJŲ REGULIAVIMO MODELIŲ TOBULINIMAS

4.1. Teisinio reguliavimo tobulinimas solidariojo reguliavimo būdais

Aptariant reguliavimo perspektyvą pritartina Yamano Akdenizo, Peterio Noorlanderio ir kitų autorių principinei pozicijai, kad reikia rasti griežtojo reguliavimo ir laisvės susitarti pusiausvyrą. Dinamiškos elektroninių komunikacijų raidos laikotarpiu reguliuojant elektronines komunikacijas svarbų vaidmenį privalo atlikti valstybinis teisinis reguliavimas, nes, kaip jau minėta analizuojant atskirų reguliavimo modelių privalumus ir trūkumus, teisinis reguliavimas normų kūrimo, priėmimo ir kontrolės mechanizmais yra didžiausias fundamentaliųjų žmogiškųjų vertybių ir konstitucinių teisių garantas. Todėl, net neatsižvelgiant į tai, kad teisinis reguliavimas stipriai atsilieka nuo sparčiai tobulėjančių visuomeninių santykių, elektroninių komunikacijų srityje valstybinis teisinis reguliavimas turi išlikti ir būti taikomas aštriausiems socialinių santykių konfliktams reguliuoti. Itin svarbios tarptautinės iniciatyvos, kurios nustatytų vienodus principus ir teisinio reguliavimo tikslus, leidžiančius suformuluoti aiškesnį požiūrį į šią globalią problemą. Tačiau vien valstybinio teisinio reguliavimo nepakanka. Kaip matyti iš šio darbo autoriaus atliktų tyrimų, tiek ekspertai, veikiantys elektroninių komunikacijų srityje, tiek paslaugų vartotojai, t. y. asmenys, kurių interesais turėtų būti atliekamas reguliavimas, mano, kad visuomenė per savo atstovus yra pajėgi daugumą klausimų pati susireguliuoti be valstybės įsikišimo, o valstybė turi įsikišti tik ypatingais atvejais, kai kitos priemonės neįmanomos arba neveikia.

Kalbant apie elektroninių komunikacijų teisinį reguliavimą labai svarbi yra prof. L. Lessigo išvada. Jis teigia, kad teisinis reguliavimas yra tik reguliavimo dalis. L. Lessigo įsitikinęs, kad rinka – tai didelės jėgos, galinčios reguliuoti elektronines komunikacijas (rinka, ekonominės, psichologinės paskatos ir kt.). Anot L. Lessigo, negalima rinktis vieno iš kraštutinumų, pavyzdžiui, kad valdytų tik rinka, kuri būtų laisva nuo „vyriausybinio blogio“, arba tik „sausą teisinį“ reguliavimą. Jis teigia: „iššūkis mūsų kartai yra suderinti dvi šias jėgas“[94].

Elektroninių komunikacijų solidariojo reguliavimo būdai turi privalumų, kurie suteikia galimybę juos taikyti būtent elektroninėms komunikacijoms, pavyzdžiui, iš anksto įveikdami globalizacijos ir jurisdikcijos taikymo problemą savireguliacijos subjektai gali laisvai susitarti, kurios valstybės teisės normas taikys nepavykus sėkmingai derinti interesų.

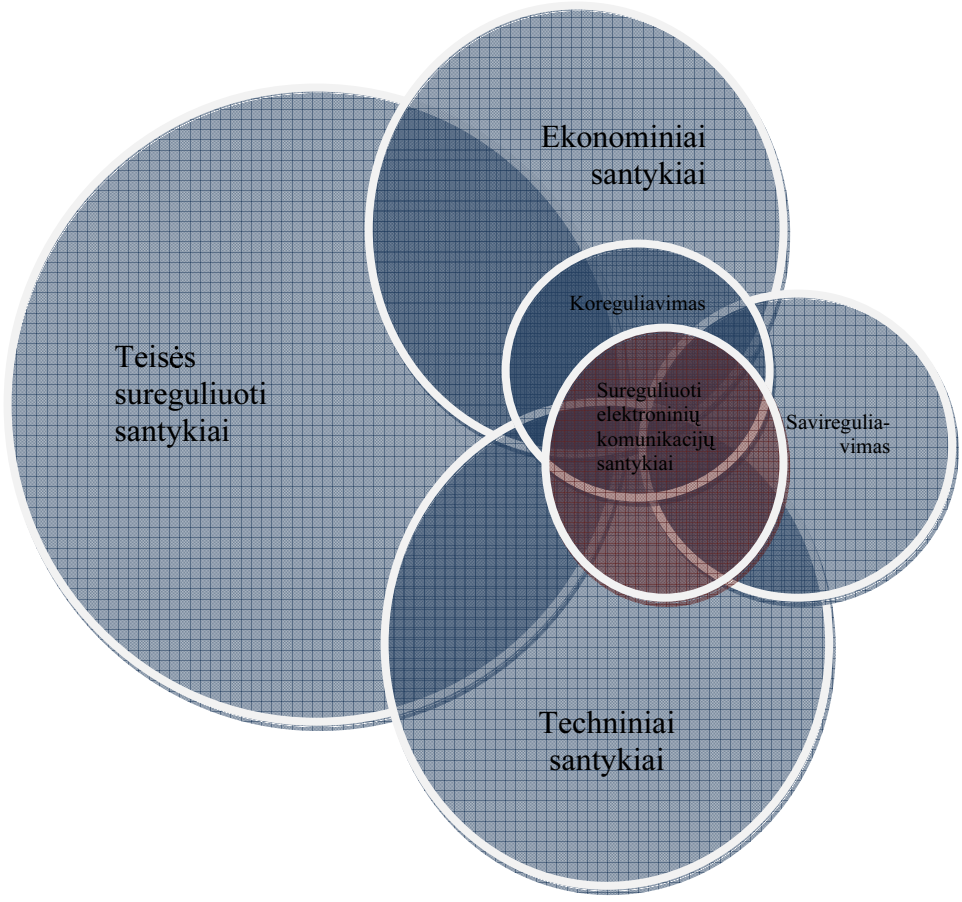
[94] Plačiau: Lessing, L. Code version 2.0. A Member of the Perseus Books Group. New York, 2006.

Vadovaujantis autoriaus atliktomis apklausomis, savireguliacija ir koreguliacija yra labai priimtinos reguliavimo formos ir nesukelia arba sukelia mažą pasipriešinimą tokiam reguliavimui, o tai skatina socialinį kompromisą.

Atsižvelgęs į išvardytas aplinkybes autorius siūlo mažinti (tiksliau, naikinti) *ex ante* reguliavimą didėjant konkurencijai, o *ex post* palikti aštriems konfliktams reguliuoti. Be to, siūloma dabartinį reguliavimo santykį keisti didinant koreguliavimo ir savireguliavimo dalį elektroninių komunikacijų srityje. Atsižvelgiant į tai siūlomas toks prognostinis modelis.

4.2. Prognostinis elektroninių komunikacijų reguliavimo modelis

64 schema

Pateiktą prognostinį modelį ir jo pokyčius reikia vertinti santykyje su šio darbo 11 schemoje pateiktu dabarties modeliu.

Solidarieji elektroninių komunikacijų reguliavimo būdai turi neigiamų savybių, pavyzdžiui, savireguliacija nėra užtikrinta valstybės prievarta (tačiau esant brandiems socialiniams santykiams ir nusistovėjusiems papročiams ją gali pakeisti sutartinės priemonės), savireguliaciją inicijuoja ir kontroliuoja ne valstybė, todėl yra didelė tikimybė nukrypti nuo pagrindinių teisės principų ir pan. Šiuo požiūriu pažangesnis koreguliavimas, kai valstybė nustato principus ir leidžia asmenims susitarti dėl įgyvendinimo.

Solidariojo elektroninių komunikacijų reguliavimo būdai nepakeičia teisinio reguliavimo, nes solidariojo reguliavimo būdų negalima taikyti, kai interesų konfliktas yra itin aštrus (pvz.: konkurencijos principų pažeidimas), tačiau modelis, kuriuo suderinamas *ex post* teisinis reguliavimas (aštriausiems interesų konfliktams, kurie negali būti nereguliuojami) ir visiems kitiems visuomeniniams santykiams reguliuoti valstybės inicijuojama koreguliacija ir skatinama savireguliacija, yra tinkamiausias elektroninėms komunikacijoms.

IŠVADOS

Šiame darbe teisinio ir kitokio taikytino socialinio reguliavimo modeliai analizuoti elektroninių komunikacijų požiūriu, todėl visi apibendrinimai taikomi elektroninių komunikacijų teisiniam ir kitam galimam socialiniam reguliavimui, tačiau dalis apibendrinimų tinka ir kitų socialinių santykių reguliavimui. Kiekvienu atveju dera atsižvelgti į visuomeninių santykių specifiką.

Modeliavimu ir kitais tyrimo metodais ištyrus iškeltą problemą, išanalizavus anksčiau atliktus tyrimus ir atlikus vienas kitą papildančių mokslinių tyrimų, darytinos tokios išvados:

1. Dėl elektroninių komunikacijų genezės specifikos beveik visų pasaulio šalių elektroninės komunikacijos priklausė valstybėms ir tai nulėmė natūralias monopolijas, kurios tik praėjusio šimtmečio pabaigoje buvo privatizuotos, o rinkos liberalizuotos. Tokia situacija paskatino rinkoje atsirasti privačias monopolijas. Siekiant jas teisiškai sureguliuoti būtinos griežtos teisinės priemonės, todėl specifinis teisinis *ex ante* reguliavimas pereinamuoju laikotarpiu, kol susikurs visavertė konkurencija, elektroninių komunikacijų srityje yra nors sudėtinga, bet svarbi ir taikytina teisinio reguliavimo priemonė.

2. Europos Sąjungos elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo tikslai nėra aiškiai deklaruoti (nėra aiškiai fiksuoti teisės norminiuose aktuose). Tai lemia ir elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo nepastovumą, nestabilumą ir nenuspėjamumą. Aiškiau suformuluoti tik trumpalaikiai tikslai (konkurencijos siekimas), o ilgalaikius tikslus galima tik išvesti iš visumos šaltinių. Be to, nėra aiškių tikslų prioritetų, o tai neleidžia įvertinti reguliuojamų teisės saugomų vertybių santykinės svarbos. Lietuvos teisės norminiuose aktuose nedviprasmiškai išskiriami tik trys elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo tikslai. Visi kiti tikslai turi būti nustatomi pagal Europos Sąjungos šio sektoriaus teisinio reguliavimo tikslus. Tai rodo, kad Lietuvoje elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo tikslų aiškaus sąrašo taip pat nėra. Dėl to, kad nėra aiškių tikslų, sunkiau kurti ir prognostinius modelius, nes nėra aišku, ko norima pasiekti teisiniu reguliavimu. Atsižvelgiant į tai galima prognozuoti, kad nenustačius aiškių teisinio reguliavimo tikslų Europos Sąjungos elektroninių komunikacijų teisinis reguliavimas ir toliau susidurs su dideliu nestabilumu, nes teisės normų kūrimas orientuojamas į momentinius pokyčius, bet ne į ilgalaikes vertybes ir tikslus, todėl galima nedviprasmiškai vertinti, kad toks teisinis reguliavimas neužtikrina efektyvaus socialinių santykių, atsirandančių elektroninių komunikacijų sektoriuje, teisinio sureguliavimo. Kitas svarbus aspektas tai, kad Lietuvos elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo tikslai nesutampa su Lietuvos nacionalinio reguliuotojo, kurio tikslų sąrašas yra aiškus ir baigtinis, tikslais.

3. Išskirtini du faktiškai taikomi elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo modeliai, t. y. *ex ante* ir *ex post*. Tiriant šiuos modelius atskleisti ir pabrėžti jų trūkumai ir

privalumai. *Ex post* modelis leidžia kovoti tik su jau kilusiomis neigiamomis pasekmėmis ir nėra labai preventyvus kalbant apie santykius, kai žala (vartotojams, rinkai, konkurentams, valstybei) atsiranda staiga ir labai didelė, tačiau šis modelis yra nuoseklesnis, nuspėjamesnis ir mažiau kainuoja valstybei. Dabar palčiai taikomas *ex ante* teisinio reguliavimo modelis yra labai sudėtingas. Norint jį taikyti reikia atidžiai ištirti atitinkamas rinkas ir jų dalyvius nežinant, ar jose yra dominuojančių asmenų, todėl jis, vadovaujantis deklaruojamu mažiausio būtino teisinio reguliavimo principu, laipsniškai turi būti keičiamas *ex post* teisiniu reguliavimu. *Ex ante* reguliavimo modelio trūkumas yra jo brangumas (plačiąją, išteklių (žmogiškųjų, finansinių, organizacinių ir kt.) panaudojimo prasme). Šis brangumas mažina modelio efektyvumą, nes tam pačiam tikslui pasiekti panaudojama daugiau išteklių. Neatsižvelgiant į kitus šio būdo trūkumus ir privalumus, *ex ante* modelio didelį išteklių poreikį galima mažinti vadybinėmis ir organizacinėmis priemonėmis, nes dauguma išteklių naudojama reikiamai informacijai rinkti ir analizuoti. Informacija renkama neefektyviais būdais - rinkos dalyvių prašoma pildyti dideles anketas, tačiau visiškai neišnaudojamos jau patikimai funkcionuojančios valstybės kaupiamos ir valdomos duomenų bazės (geras pavyzdys, kaip galima optimizuoti veiklą ir sutaupyti daug išteklių, yra Lietuvoje įdiegtas mokesčių deklaravimo procesas, kai Mokesčių inspekcija surenka duomenis iš jai prieinamų šaltinių ir deklaruojančiam asmeniui lieka tik patikslinti duomenis ir juos patvirtinti.) Toks informacijos rinkimo ir analizės modelis yra siekiamybė atliekant atitinkamų rinkų tyrimus.

4. Išskirtini mažai taikomi, tačiau galintys pagerinti socialinių santykių reguliavimą kiti teisiniai ir socialinio reguliavimo modeliai, būtent savireguliavimas ir koreguliavimas. Šie modeliai ištirti ir išskirti jų pagrindiniai trūkumai ir privalumai.
   4.1. Bendras savireguliavimo ir koreguliavimo privalumas, paaiškėjęs atliekant apklausas (tiek vartotojų, tiek ekspertų), yra geras tokio reguliavimo toleravimas, t. y. nesipriešinimas reguliavimui, ir taip pasiekiamas socialinis kompromisas.
   4.2. Savireguliavimas yra labai operatyvus, valstybei praktiškai nieko nekainuojantis, nacionaline teise neapribotas, skatinantis bendradarbiavimą, leidžiantis ginčus spręsti ir be valstybės prievartos modelis, tačiau jis turi ir trūkumų, nes reguliavimą gali vykdyti nekompetentingi ir suinteresuoti asmenys, taip galima nuklysti nuo teisės principų, nėra visuotinio privalomumo, nėra veiksmingo prievartos mechanizmo.
   4.3. Koreguliavimas elektroninių komunikacijų srityje leidžia lanksčiai sureguliuoti visuomeninius santykius atsisakant brangaus valstybės normų įgyvendinimo. Šis reguliavimas skatina asmenų sąveikavimą, socialinį dialogą, solidarumą. Pagrindines koreguliavimo gaires nustato valstybė, todėl taip sudaroma prielaida nenukrypti nuo pagrindinių teisės principų. Šiuo aspektu koreguliavimas yra pranašesnis už savireguliavimą.

4.4. Skatinant savireguliavimą ir koreguliavimą socialinių santykių reguliavime turi išlikti labai paprastas ir aiškus principas: toks reguliavimas negali prieštarauti imperatyvioms teisės normoms ir teisės principams.

4.5. Atsižvelgiant į tai, kad savireguliavimas ir iš dalies koreguliavimas gali būti taikomas neapsiribojant atskirų valstybių jurisdikcijomis, šios priemonės yra itin veiksmingos siekiant reguliuoti globalias elektronines komunikacijas.

4.6. Įvertinus visus savireguliavimo ir koreguliavimo privalumas ir trūkumus galima apibendrinti, kad savireguliavimas ir koreguliavimas negali būti taikomi santykiuose, kuriuose kyla aštrūs interesų konfliktai arba tiesiogiai paliečiami valstybės interesai. Tokiais atvejais turi vyrauti teisinis valstybės reguliavimas su aiškiai nustatyta valstybės reakcija į teisei priešingą asmens elgesį. Teisinis reguliavimas, savireguliacija ir koreguliavimas yra skirtingos, bet viena kitą papildančios socialinių santykių reguliavimo priemonės. Savireguliavimo ir koreguliavimo, kaip reguliavimo būdų, sėkmė priklauso nuo valstybės tradicijų šioje srityje, paprotinių normų ir visuomenės brandos, sugebėjimo konfliktus spręsti sąveikaujant.

4.7. Lietuvoje savireguliavimas ir koreguliavimas mažai paplitę ir tokio reguliavimo tradicijos menkos. Tačiau nereikėtų absoliutinti ir teigti, kad savireguliavimas ir koreguliavimas Lietuvoje neįmanomas dėl nacionalinės specifikos. Plėtojantis ir sudėtingėjant specifiniams socialiniams santykiams, ir vis didesnę įtaką asmenų bendravimui įgyjant vertybėms, kurios nėra susijusios su valstybės prievarta, t. y. gera reputacija, patikimumas, moralė ir kt., savireguliaciniai procesai turi stiprėti savaime, nes atsiras suinteresuotos grupės, siekiančios kurti aukštesnio lygio socialinius santykius, o tam reikės bendro visuomenės narių susitarimo, kuris nebus užtikrinamas tik minimaliais valstybės nustatytais reikalavimais.

5. Teisiniam reguliavimui gerinti sumodeliuotas prognostinis dinaminis reguliavimo modelis taikant taikytinus teisinius ir socialinius reguliavimo modelius. Šio prognostinio modelio esmė - kad teisinio reguliavimo reguliuojant elektronines komunikacijas turėtų mažėti, teisinis reguliavimas turėtų būto taikomas tik aštriems konfliktams (pvz.: konkurencijos teisės pažeidimams ir kt.) reguliuoti. *Ex ante* reguliavimas didėjant konkurencijai turi visiškai išnykti ir užleisti vietą *ex post* reguliavimui, o savireguliavimo ir koreguliavimo modeliai turėtų apimti vis daugiau elektroninių komunikacijų srityje kylančių santykių reguliavimą. Tokia *ex post* teisinio reguliavimo, pasižyminčio principinių konkurencijos klausimų sprendimu (vengiant labai išsamaus išankstinio *ex ante* reguliavimo) ir solidariojo reguliavimo, pasižyminčio lankstumu, sintezė leistų išvengti nuolatinės teisės norminių aktų kaitos, nebereikėtų „lenktyniauti“ su naujai atsirandančiomis technologijomis ir naujais socialiniais santykiais, o būtų galima operatyviai reaguoti į konverguojančių socialinių santykių reguliavimo problemas ir specifiką.

6. *Ex ante* ir *ex post* modelių išgryninimas ir ištyrimas leidžia toliau gilinti mokslines žinias elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo srityje, kurti doktriną, atlikti su modeliais tyrimus, kurių nėra įmanoma atlikti su reiškiniais.

Šiame darbe liko neišnagrinėta daug teisės problemų dėl nustatytos ribotos disertacinio darbo apimties. Atliktais tyrimais autorius nustatė ne tik šiame darbe išnagrinėtas, bet ir naujas problemas bei tirtinus problemų aspektus, kuriuos sieks nagrinėti ateityje.

REKOMENDACIJOS

1. Europos Sąjungos lygmeniu aiškiai nustatyti baigtinį sąrašą tikslų, kurių siekiama teisiniu elektroninių komunikacijų reguliavimu.

2. Rekomenduotina elektroninių komunikacijų tikslus formuluoti abstrakčiau, kad jie tiktų ilgesniam laikui. Pagrindiniu elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo tikslu laikytinas žmogaus teisės komunikuoti (plačiąja prasme) užtikrinimas elektroninių komunikacijų srityje. Išvestiniai tikslai skirstytini į trumpalaikius ir ilgalaikius. Trumpalaikiu elektroninių komunikacijų tikslu (2-3 metų) laikytinas konkurencijos kūrimas griežtomis teisinėmis priemonėmis (*ex ante*), vėliau šį teisinį reguliavimą naikinant ir keičiant jį įprastiniu konkurencijos teisiniu reguliavimu. Ilgalaikiu elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo tikslu turėtų būti elektroninių komunikacijų vystymo skatinimas, siekiant tikslo tenkinti žmonių poreikius. Sparčiai vystantis elektroninėms komunikacijoms dalis dabartinio teisinio reguliavimo natūraliai turėtų išnykti: pavyzdžiui, universaliųjų paslaugų reguliavimas, kuris kyla iš prastai išsivysčiusių tinklų ir paslaugų, todėl istoriškai buvo poreikis įpareigoti didelę galią turinčius operatorius atskiras itin svarbias paslaugas teikti tiems paslaugų gavėjams arba tokiu būdu kaip komerciškai nėra naudinga (pavyzdžiui įrengti ir išlaikyti minimalų privalomą taksofonų kiekį, kad žmonės galėtų patenkinti minimalius poreikius (išsikviesti pagalbą ir kt.), tačiau vystantis technologijoms, kai dauguma žmonių turi mobiliojo ryšio telefonus toks reikalavimas tampa pertekliniu).

3. Elektroninių komunikacijų srityje būtina išnaudoti koreguliavimo ir savireguliavimo modelių teikiamus privalumus. Itin skatintinas koreguliavimo modelio plėtojimas, kai valstybė nustato principus ir leidžia rinkos dalyviams susitarti, kaip juos pasiekti.

4. Dėl globalizacijos ir santykių elektroninėje erdvėje specifikos tradicinės teisinio poveikio priemonės nėra tokios veiksmingos, kokios gali būti apibrėžtoje teritorijoje padedant teisei ir plačiai taikant koreguliavimo ir savireguliavimo modelius, todėl socialiniams santykiams reguliuoti taikytini dažnai teisininkų gerokai primiršti, o kartais net ignoruojami ir todėl nelabai tiriami, solidariosios teisės modeliai. Solidariojo reguliavimo priemonės, kylančios iš įtakingų visuomenės interesų grupių tarpusavio susitarimų, bendrų veikų vertinimo susitarimų (savireguliavimo įrankių), yra skatintinas reiškinys, tačiau veiksmingai savireguliacijai būtinas visų socialinio santykio dalyvių, t.y. interesų grupių, lygiavertis interesų atstovavimas.

5. Labai veiksmingos yra bendros valstybės ir kitų subjektų ar interesų grupių, veikiančių elektroninių komunikacijų srityje, pastangos (koreguliavimas), ypač santykiams, kurių pažeidimai daro didelę žalą pažeistiems asmenų interesams, tačiau svarbiausiems visuomeniniams santykiams neabejotinai turi būti taikomos ir tradicinio teisinio reguliavimo priemonės.

6. Artimiausioje ateityje, didėjant konkurencijai konkurencijos skatinimas, vartotojų teisių apsauga ir kiti santykiai nebeturėtų būti reguliuojami *ex ante* principu Šių tikslų turėtų būti siekiama bendromis konkurencijos reguliavimo priemonėmis *ex post,* užtikri-

nant visų teisės saugomų gėrių (vertybių) apsaugą, kaip tai daroma kituose sektoriuose. Valstybė turi imtis priemonių skatinti inovacijas. Tai leistų atsirasti sveikai konkurencijai, gerėtų paslaugų kokybė, didėtų poreikis plėsti rinkas ir taip pasiekti vis daugiau klientų, t. y. mažesnėmis sąnaudomis būtų pasiekiami visi tie tikslai ir apsaugomi teisės saugomi gėriai (vertybės), kuriuos dabartinis teisinis reguliavimas pasiekia išankstinio vertinimo, kontrolės, įpareigojimų ir prievartos priemonėmis.

7. Nemažai santykių Lietuvoje dėl mažos rinkos ir nepakankamo interesų grupių (angl. *stakeholders*) dalyvavimo nėra pakankamai išsivystę ir konkurencingi, todėl artimiausioje ateityje brandžios savireguliacijos negalima tikėtis. Lietuvoje, kur savireguliacijos ir koreguliacijos tradicijos nėra labai gilios, valstybė turėtų imtis daugiau iniciatyvos plečiant koreguliavimo taikymo ribas.

MODELS OF LEGAL REGULATION OF ELECTRONIC COMMUNICATIONS

Summary

This study aims to draw attention to the characteristics of the legal regulation environment of electronic communications and the effective legal regulation models needed for this sector, including the possibilities to exploit all advantages of legal and other social regulation models.

Topicality and the scientific problem

Social relations associated with electronic communications incurred great changes during the last decades: new technologies that did not exist before emerged, and their appearance caused the rise of new social relations (such as Internet telephony, interactive TV, etc.). These relations globalise rapidly, and at present in many areas it's more difficult to analyse social relations that occur in the electronic communications field in the national context, than to analyse international and regional processes. Another very important issue: social relations that previously were considered different and were regulated by different legal norms (and even by different principles), are now being converged (merged) into the continuous (and sometimes new) relationships that are difficult to separate (e.g., previously different legal regulations was applied for data transmission (Internet, etc.) and television and radio; and currently both television and radio are also available online), which raises the question, how to find common legal regulatory models for such different relations. States have to adapt their legislative processes, which are very complicated and prolonged because of their democratic nature, to such rapid changes in social relations. The initial question to be answered by the state in order to standardize the social relations - what does the state endeavour by one or another legal regulation, how important one or another relationship is? Given the fact that individual states often resolve the same problems in similar yet diverse ways, regulatory differences occur, which are not always consistent in the context of global electronic communications, i.e., uniform understanding of what are the regulatory objectives, what social values in electronic communication is a value regulated by law, what model of legal regulation is effective for achievement of regulatory purposes, and what, unfortunately, is now widely used, but is expensive and does not meet the goals, or is even ineffective, is obviously missing. In order to analyze the regulatory models of electronic communications, the author studies in detail the regulatory objectives of electronic communications and social relations, subject to legal regulation of electronic communications, i.e. the volume of public relations to be regulated.

As social relations are rapidly changing, globalizing and converging, the legislative process of the states can no longer ensure timely regulatory changes. In current legislation and science, in order to justify one or another legal regulation of electronic communica-

tions, only economic sector regulation considerations are usually taken into account. Economic considerations are certainly very important in regulation of the sector of electronic communications, but it is difficult to improve legal regulation of the sector without a deep systemic analysis of regulatory models.

Having chosen and systematically legally analysed the regulatory models of electronic communications (having analysed their advantages an disadvantages), they can be used in predictive modelling, as a simplified reflection of reality, which allows to envisage necessary future regulatory changes not only by historical analysis (which is also important and should be systematically assessed), and to expect timely changes of legal regulation. The scientifically substantiated regulatory models of electronic communications can be modelled subject to a very detailed examination of specific social relations and their regulatory specifics. Having highlighted internal links and regularities of the models, new scientific theories can be created clarifying current events, enabling to predict them and to model new regulatory models, to develop practical recommendations.

Such scientific analysis of the issue and generalizations would reduce the continuous and costly process of updating legal regulations (e.g. a large number of normative acts related to the legal regulation of electronic communications are created in the European Union, but right after their acceptance market participants are interviewed, they express dissatisfaction and regulations are changed again). Inability to provide the regulatory models of electronic communications has a negative impact on markets and individuals whose activities are regulated, because unpredictability of the law is one of the biggest shortcomings preventing from planning activities, making long-term forecasts, and legal predictability is particularly valued in such a complex and expensive business, as electronic communication, where technological changes are difficult to foresee. Already in the last century, the European Union emphasised unambiguously the priority of electronic communications field in many of its documents, such as: "The information society is a priority of EU policy. Information and communication technologies are particularly important for economic competitiveness and, as an investment immobilizer; they will be essential to economic development"[95].

There is no doubt that social relations change, at the same time requiring appropriate regulatory changes, so all recommendations for regulation of electronic communications developed in this work have to be regularly and thoroughly re-assessed and improved. The created dynamic models may be used for this

Scientific novelty:

Broader scientific works in the field of legal regulation of electronic communications, particularly in Lithuanian language, discussing also the situation in Lithuania, are extremely rare and valuable in this modern area, which is dynamically changing and rapidly converging with other social relations and their regulation. Scientific analysis of a

[95] Council Resolution of 27 November1995 on the industrial aspects for the European Union in the development of the information society. [1995] 395Y1219 (03).

separate legal regulation model of the electronic communications sector is a new phenomenon in Lithuania, poorly studied also in the global science, however, a large number of targeted local economic studies, as well as studies analyzing separate issues of electronic communications are being performed, but converged communication, their legal regulation models with all new problems are being analyse for the first time in this paper.

In the legal science of western countries legal regulation is separated into hard law or hard regulation, and into soft law or soft regulation, for which both legal and other social regulation is characteristic. An analysis and systemising of soft regulation methods, distinguishing of their advantages and shortcomings, assessing their potential relationship with the classical, or strict, legal regulation and to exploration how such soft regulation can improve the existing legal regulation, may help to solve a number of legal problems (for instance: the issue of successful resolving of global electronic communications conflicts in different jurisdictions), and to reduce the amount of such problems in the future.

With consideration of the fact that the area analysed is very new, much more examined and developed in foreign countries, as well as the fact that many words of foreign languages (especially English) become generic and are taken forward into other languages without finding for them appropriate equivalents, the author in this work reasonably proposed the use of Lithuanian equivalent to the English term *soft law (soft regulation)*. Even if the terms suggested by the author were reasonably challenged, the author would consider this a positive development, because one of the objectives is to provoke a discussion within the proposed time limits and find the best term for replacement of the foreign one, rather than taking it over, understanding the risk that over time such term will become usual, generally acceptable (just like our language has taken over the terms "file", "SMS", etc.) and then replacing it with the equivalent would be very difficult.

The paper does not deal with the issues of disposition of limited resources (radio frequencies, telephone numbers), universal services, and legal regulation issues of data protection, because they are very specific and very narrow. The problems of legal regulation of these issues shall make the basis for new studies.

The object of the study

The regulatory environment (medium) of electronic communications.

The aim of the study:

To identify and assess legal and other applicable models of social regulation for the electronic communications sector.

The tasks of the study:

1. To investigate the genesis, characteristics, prerequisites of occurrence of the electronic communications sector, its legal regulation, and the need for such regulation and the legal regulation objectives of this sector.

2. To analyse the models of the existing legal regulation of electronic communications.

3. To analyse and to structure other applicable legal and other social regulation methods of electronic communications.

4. To model predictive models of legal regulation of electronic communications.

Defended propositions of the thesis:

1. Currently applied legal regulation models of electronic communications do not provide effective regulation for public relations occurring in the electronic communications sector.

2. Legal regulation of electronic communications can be made more effective by improving the existing legal regulation models of electronic communications and changing the balance of these models with other legal and social regulation models.

The sources of the study.

The sources of the world's scientific literature, laws and other legislation of foreign countries and Lithuanian were used for the research. The study used the decisions of national regulators of European countries, their files and documents related to their activities. The study used statistical information provided by various competent international organizations and national regulators. Missing information was gathered during surveys conducted.

Theoretical significance of the work

Thesis identifies and thoroughly examines the legal and other applicable social regulation models of electronic communications, their possible interaction, coordination and balance. Identified models are extremely valuable for studying of complex phenomena, such as regulation. Studied model allows highlighting and examining the relationships and regularities that are hidden in reality.

Refinement and investigation of legal and social regulation models is a significant element of scientific knowledge by itself, it makes possible not only to make instant summaries and conclusions. Development of the model of the phenomenon and its verification enables to analyse deeper the phenomenon that can be used for carrying out new studies. The models allow the creation and development of doctrine and theories, and the dynamic model allows the creation of predictive models enabling the development of the phenomenon, the model of which is studied.

Practical significance of the work

The problem analysed in the dissertation is topical both in the scientific and practical viewpoints. Having analysed legal regulation models and other social regulation models that are applicable or could be applied in the electronic communications field, having modelled relationship and balance between them, a practical predictive regulatory model can be developed, enabling development of appropriate regulation and specific

legal norms in the most efficient ways thus improving legal regulation of electronic communication in the European Union and Lithuania. A developed and implemented predictive would allow preventing frequent change of law and thus to reducing legal uncertainty both in a particular sector, and in all other spheres of human activity closely related to electronic communications. The more predictable and less changeable legal norms are, the more positive both legal (e.g. legal predictability) and economic (e.g. reduced costs of the state for legislation and implementation of new regulatory changes), and administrative (e.g. reduces administration of constant changes) are the effects.

It is necessary to emphasise the importance of models also in knowledge transfer, i.e. in pedagogical activities, where models are used to explain complex phenomena.

Approbation of the research results.

The work was discussed at the Department of Electronics Business, the Faculty of Social Informatics of Mykolas Romeris University.

METHODOLOGY OF THE WORK

The following theoretical methods were applied in the research:

The modelling method was used to isolate (to purify) the electronic communications regulatory models, to explore the advantages and disadvantages of these models, to model the most appropriate (effective) models, i.e. to develop dynamic predictive models.

The systemic analysis is recommended as one of the theoretical modelling phases in order to define the analysed phenomenon or object as a system. The author studied the legal regulation of electronic communications as a part of social regulatory system taking into account the place of legal regulation of this sector in the social regulation system, revealing the elements and their mutual relations. Systemic analysis also allows reviewing the place and importance of social relations arising in the field of electronic communications, as goodness (value) governed by the law, in the life of the state and society.

The historical comparative and genesis methods were applied in the research to uncover genesis, the evolutionary sequence, the evolution and development of events (in the legal regulation of electronic communications), as well as their causes. These methods allows to answer how and why the specific electronic communications regulation developed (what led to it), and whether such regulation is necessary. The study provides an overview of some of the most advanced and leading markets in the field of regulation of electronic communications, mainly the European Union and the United States of America.

In addition, the *comparative method* has been applied, i.e. different aspects of the same phenomena are compared, experience of different countries and regions in the studied issues, problems and solutions applied, different regulatory methods are also compa-

red. The models chosen are compared with each other, their similarities and differences, good and bad qualities are analysed. The comparative method helps the author to identify similarities and differences of the events investigated, to perform the analytical function, to purify individual events and trends.

The analytical - critical method helped to look at the limitations of legal regulation of electronic communications and disfunctionality of its implementation. Moreover, insights of shortcomings of normative acts and regulators are presented.

The following empirical methods were applied in the research:

The method of legal documents analysis was applied to investigate the laws of the Republic of Lithuania and foreign countries, and legislation of the EU institutions. The purpose of this method – to analyse the legal regulation that actually existed or exists, as expressed in the legal norms or in the documents.

The method of content analysis[96] was applied to analyse the regulations of the Republic of Lithuania in order to purify the regulatory objectives and priorities of the electronic communications legal regulation vaguely revealed in the regulatory acts.

The method of scientific literature analysis allowed revealing the conceptual provisions of electronic communications regulation. This method sought to justify theoretically the changes in legal regulation of electronic communications and scientific assessments related to the changes in legal regulation of electronic communications.

The secondary data analysis. The author, analyzing the problem and searching for possible answers to the questions relevant to the problem, actively used statistical and other studies carried out by foreign authors.

In order to establish the attitude of society, using the Internet, towards the need of legal regulation of the relationship occurring in the electronic communication, *the questionnaire survey* was carried out in the second most popular Internet portal in Lithuania www.zebra.lt, *aiming* to collect and verify the missing information for modelling. To achieve these objectives, the answers given by respondents were assessed in complex with other available information, allowing to make generalizations, what regulation the questioned Internet users, i.e. the people actually using electronic communications, want and what regulation is the most acceptable for the regulated in the social respect. This reduces social tension, promotes cooperation, allows understanding of mutual benefit and provides the basis for unity of subjective rights and obligations. 445 respondents, the real beneficiaries of electronic communications services, participated in the research and completed the questionnaires. While such online questioning method has its drawbacks and its results can not be interpreted separately from the general context and analysis of the results of other studies, but its advantage to be considered is that those who completed questionnaires felt completely anonymous and undisturbed, in their usual environ-

[96] Tidikis, R. *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003, p. 498 – 504.

ment, without time limitations, free to choose whether to answer the question or not, filled the questionnaires independently, therefore openly.

The expert survey method was used for the other study carried out by the author. The choice of this method was determined by the fact that the electronic communications regulatory issues that are quite specific are better understood by a relatively small number of experts, and their answers to the questions have significant benefits for the research. The *objectives* of this research: to clarify the advantages and disadvantages of the legal regulation models of electronic communications, the models used to achieve the goals of legal regulation of electronic communications and the possibilities for use of these models in the future (in 5-7 years perspective), whether competition in the electronic communications industry currently is large; whether the existing legal regulation is very intensive; whether such legal regulation imposes additional routine burdens on market participants; whether legal regulation in the electronic communications field is increasing or decreasing; whether the existing legal regulation does not increase the price to end users, etc. Having analysed the individual state legal regulation issues, the main objective was to determine whether other regulatory measures could qualitatively improve the current regulation, whether other regulatory measures are applied sufficiently at present, what other measures could help to effectively regulate electronic communications. 9 experts participated in the survey; they answered the questions directly related to the legal regulation of electronic communications. This target group of experts was carefully selected according to the character of their activities and experience in the field of electronic communications.

As a supporting tool to all these methods a one more empirical method has been applied: *the method of generalization of professional experience*. This method in the author's research work is further divided into the following three separate methods, according to the information summarised:

The first in this group of methods is *the method of generalisation of personal professional experience*, because the author already has twelve years of practical work experience related to the legal regulation of electronic communications.

The second important method is *the method of the best practice generalisation*. This method is very important for investigation of self-regulation and co-regulation application in regulation of electronic communications.

The third method, which is very important, and often intertwined with other methods (such as documentary analysis) is *the method of generalization of legal precedents*. It is applied for the analysis of national regulatory practices of separate states.

The *objective* of application of professional experience generalization methods is to analyse additionally qualitative elements of the models. These methods are auxiliary and very helpful, when necessary to assess individual quality parameters or to summarize analyses performed, or opinions of other authors. In order to evaluate the applicability of the methods for a specific research, the reliability of results, the specificity of the methods shall be taken into account.

The method of generalisation of personal professional experience *has significant drawbacks*, since it is based on one person's experience and observations, the possible subjectivity and beliefs. All methods of generalization of professional experience should be considered with caution, and conclusions and generalizations shall be made only after verification by other methods or in combination with other methods, because generalization of professional expertise is only of a probabilistic nature.

The paper does not rely exclusively on one or another research method, the existing research materials are being analysed, the missing information is collected by means of several complementary studies and so the set tasks and goals are achieved consistently.

The author applies also other theoretical research methods (abstraction, alternatives, analogy, generalization, deduction, extrapolation, induction, the fusion) for analysis of individual issues.

MAIN RESULTS AND CONCLUSIONS

In this paper, the models of legal and other applicable social regulation were analyzed in respect of electronic communications, therefore all the generalizations apply to legal and other possible social regulation of electronic communications, but some generalizations are also suitable for regulation of other social relations. In each case, the specific nature of social relations shall be taken into account.

The problem was investigated by modelling and other research methods, the previous studies were analysed, the complementary scientific research was performed, and on this basis the following conclusions can be drawn:

1. Due to the nature of genesis of electronic communications, the electronic communications belonged to the states in almost all countries in the world, and as a consequence natural monopolies formed, which were privatized only at the end of the last century, and the markets were liberalized. This situation led lead to occurrence of private monopolies in the market. In order to legally regulate them, stringent legal measures are necessary, and therefore specific legal ex-ante regulation is a difficult yet important and applicable instrument of legal regulation in the field of electronic communications during the transitional period until a complete competition is achieved.

2. The objectives of electronic communications legal regulation in the European Union are not explicitly declared (not explicitly captured in the regulations). This determines inconsistency, instability and unpredictability of the legal regulation of electronic communications. Only short-term objectives have been defined more clearly (pursuit of competition), and long-term objectives can only be derived from different sources. In addition, there are no clear priorities of objectives, and is impossible to assess the comparative importance of regulated values protected by law. Only three of the electronic communications legal regulation objectives are unambiguously identified in the Lithua-

nian legal regulations. All other objectives must be determined in accordance with the regulatory objectives of the European Union in this sector. This shows that a clear list of the objectives of the electronic communications legal regulation does not exist in Lithuania too. Due to the lack of clear objectives, it is more difficult to create the predictive models, because it is not clear what one wants to achieve by legal regulation. With consideration of this, it can be predicted that in the absence of clear legal regulation objectives the European Union's legal regulation of electronic communications will continue to face serious instability, as the law development focuses on of instant changes, but not the long-term values and goals, therefore an unambiguous conclusion can be drawn that such legal regulation does not ensure the effective legal settlement of social relations occurring in the electronic communications sector. Another important aspect is that the legal regulation objectives of the Lithuanian electronic communications do not comply with the objectives of the Lithuanian national regulator, whose list of objectives is clear and complete.

3. Two actually used models for legal regulation of the electronic communications have been distinguished, i.e. *ex-ante* and *ex post*. The advantages and disadvantages of these models were revealed during their examination. The *ex post* model allows to combat only negative consequences that have already occurred, and it is not very preventive, when large damage (to the customers, market, competitors, the state) is caused suddenly, but this model is more consistent, predictable, and less costly to the state. The currently applied *ex ante* model of legal regulation is very complicated. In order to apply it, relevant markets and their participants shall be carefully evaluated for presence of dominant individuals, therefore, in accordance with the declaration of the minimum required legal regulation principle, it shall be gradually replaced with *ex-post* legal regulation. The drawback of *ex ante* regulatory model is its high cost (in the wide sense of the resources (human, financial, organizational, etc.) application). This high cost reduces the effectiveness of the model, because more resources are used to achieve the same objective. Regardless of other advantages and disadvantages of this method, the high demand of resources by *ex ante* model can be reduced by managerial and organizational measures, as most of the resources are used to collect and analyze information. Information is collected in ineffective ways - market participants are asked to fill in large questionnaires, without making use of the reliably functioning state colleted and managed database (a good example of how to optimize performance and save a lot of resources in Lithuania is the tax declaration process, where the Tax Office collects data from the sources available to it and the person declaring has only to adjust the data and confirm it). Such information collection and analysis model is aspirational in the relevant markets researches.

4. Other legal and social regulation models, namely self-regulation and co-regulation, have been distinguished. They are seldom used, but can enhance the regula-

tion of social relations. These models have been explored, their advantages and disadvantages have been identified.

4.1. General advantage of self-regulation and co-regulation discovered during the surveys (both users and experts), is a good tolerance of such regulation, i.e. non-resistance to the regulation, and thus achievement of a social compromise.

4.2. Self-regulation is very operative model, practically does not cost anything to the state, is not limited by national law, encourages cooperation, allows disputes to be settled without the state coercion, but it has shortcomings, because regulation may be carried out by incompetent and interested persons, may stray from the principles of law, it is not totally binding, there is no effective mechanism of coercion.

4.3. Co-regulation in the field of electronic communications allows flexible adjustment of social relations eliminating costly implementation of state regulation. This regulation promotes interactivity between individuals, social dialogue and solidarity. Basic guidelines of co-regulation shall be set by the state, so as not to depart from the fundamental legal principles. In this respect, co-regulation is more advantageous than self-regulation.

4.4. Promoting co-regulation and self-regulation in the regulation of social relations, a very simple and clear principle shall be maintained: such regulation may not conflict with the imperative law and legal principles.

4.5. Given the fact that self-regulation and partly co-regulation can be applied beyond national jurisdictions, these measures are highly efficient in regulation of global electronic communications.

4.6. Taking account of all advantages and disadvantages self-regulation and co-regulation, the conclusion can be drawn that self-regulation and co-regulation can not be applied to relations with sharp conflicts of interest or directly affecting state interests. In such cases, legal framework of state regulation must predominate with clearly defined reaction of the state to the person's behaviour contradicting the laws. Legal regulation, self-regulation and co-regulation are different, but mutually supportive measures for regulation of social relations. The success of self-regulation and co-regulation, as regulatory methods, depends on national traditions in this area, customary norms and social maturity, the ability to solve conflicts in interaction.

4.7. Self-regulation and co-regulation are not widely spread in Lithuania and the traditions of such regulation are poor. However, it shall not be made absolute, and argued that self-regulation and co-regulation are impossible in Lithuania due to a national specificity. Along with increasing complexity and development of specific social relations, and increasing influence of values, which are not related to state coercion, on people's relations, i.e. good reputation, integrity, morality, etc., self-regulatory processes shall develop by themselves, creating interest groups (stakeholders), seeking to develop a higher level of

social relations, which will require general concord of the members of society, which will not be ensured just by the minimum requirements set by the state.

5. The predictive dynamic regulatory model was created for improvement of legal regulation, with the application of the existing legal and social regulation models. The essence of this predictive model is that the legal regulation shall decrease in regulation of electronic communications, leading to application of legal regulation only to resolving of acute conflicts (e.g. violations of competition law, etc.). *Ex ante* regulation with increasing competition should completely disappear and give way to *ex post* regulation, and the models of self-regulation and co-regulation should be used for an increasing scope of relations in the field of electronic communications. Such synthesis of *ex post* regulation, having the characteristics of principle resolving of competition issues (avoiding a very detailed prior *ex ante* regulation), and a soft regulation, which shows flexibility, would allow to avoid continuous change of regulations, there will be no need to "compete" with emerging new technologies and new social relations, and would enable to promptly respond to the problems and specifics of converging social relations regulation.

6. Refinement and analysis of *ex ante* and *ex post* models enables to further deepen the scientific understanding of the electronic communications regulatory field, to develop doctrine, to conduct studies with the models that can not be conducted directly with phenomena.

Due to the scope of this dissertation, many legal issues are left unanalysed. Investigations carried out by the author revealed not only the problems analysed in this work, but also new problems and aspects of the problems to be investigated, which the author will seek to examine in the future.

RECOMMENDATIONS

1. To clearly identify an exhaustive list of objectives pursued by the legal regulation of electronic communications on the level of the European Union.

2. It is recommended to formulate the objectives of the electronic communications more generally, so that they were suitable for a longer period. Protection of human right to communicate (in the broadest sense) in the field of electronic communications shall be considered the main objective of legal regulation of electronic communications. The derived objectives shall be distributed into short-term long-term objectives. The short-term objective (2-3 years) of electronic communications shall be considered competition development by stringent legal measures (*ex ante*), then elimination of this legal regulation and its substitution with normal legal regulation of competition. The long-term objective of legal regulation of electronic communications should be promotion the development of electronic communication, with an objective to meet people's needs. Part

of the current legal regulation should disappear naturally in the view of rapid development of electronic communications.

3. Due to globalization and specificity of the cyberspace, traditional legal sanctions are less effective, than would be within the limited territory, assisted by law and wide application of the models of co-regulation and self-regulation, therefore models of soft law, usually forgotten and even ignored by the lawyers, therefore not studied much, should be applied for regulation of social relations. Measures of soft regulations, arising from the arrangements between influential public stakeholders, the arrangements on the assessment of joint actions (self-regulatory tools), is the phenomenon to be encouraged, but equal representation of all participants of social relations, i.e. all stakeholders, is necessary for effective self-regulation.

4. In the near future, with growing competition, the promotion of competition, consumer protection and other relations should no longer be regulated by an *ex ante* Principe. These objectives should be achieved by general measures of competition regulation, *ex post*, ensuring protection of all values protected by law, as is the case in other sectors. The State should take measures to encourage innovation. This should result in healthy competition, improving quality of services, increase of the need to expand markets and reach more customers, i.e. all those goals and protection of values, which the current legal regulation achieves through preliminary assessment, monitoring, obligations and coercive measures, should be achieved at lower costs.

5. Because of the small market and a lack of stakeholders many relationships in Lithuania are not sufficiently developed and competitive, therefore a mature self-regulation can not be expected in the near future. In Lithuania, where self-regulation and co-regulation traditions are not very deep, the state should be more proactive in extending the limits for application of co-regulation.

LITERATŪRA

MONOGRAFIJOS IR KT.

1. Andreas Freytag. A.; Klaus Winkler, The Economics of Self-regulation in telecommunications under sunset legislation, Jenaer Schriften zur Wirtschaftswissenschaft 17/2004, Friedrich-Schiller-University of Jena, Wirtschaftswissenschaftliche Fakulty 2004.

2. Baggot, R. Regulatory Reform in Britan: the changing face of self-regulation. Public Administration. 67 (4), 1989.

3. Baker, A. Prime Ministers and the Rule Book. London: Politicos, 2000.

4. Bavasso, A. Communications in EU antitrust Law, Market Power and Public Interest. Hague, London, New York: Kluwer Law International, 2003.

5. Bell, SK R.; Ray, N. EU electronic communications law. UK: Richmond Law & Tax Ltd, 2004.

6. Besley, T.; Burgess, R.; Pratt, A. Mass Media and Political Accountability. CARR Discussion Paper No. 6, London: Centre for Analysis of Risk and Regulation, LSE, 2002.

7. Black, J. Critical Reffections on Regulation, CARR Discussion Paper 4, London: Centre for Analysis of Risk and Regulation, LSE, 2002.

8. Buckley, W. Sociology and Modern Systems Theory. New York, 1967.

9. Buigues, A. P.; Rey, P. The economics of Antitrust and regulation in telecommunications. Perspectives for the new European Regulatory Framework. UK; Northampton MA, USA: Cheltenham, 2004.

10. Butler, D.; Butler, G. British Political Facts. Basingstoke: Macmillan, 2001.

11. Cain, B.; Ferejohn, J.; Fiorina, M. The Personal Vote: Constituency Service and Electoral Independence. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1987.

12. Cairns, W. Europos Sąjungos teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 1999.

13. Cane, P. An Introduction to Administrative Law. Second edition. Oxford: Clarendon Press, 1992.

14. Civilka, M., Lamanauskas, T.; Sauliūnas, D. ir kt. Informacinių technologijų teisė. Vilnius: NVO Teisės institutas, 2004.

15. Cave M. Liberalisation and Deregulation of Telecommunications: Lessons from British Experience at EU Indonesia Telecoms Seminar. Paris, 2004.

16. David, J. T. Telecommunications in Transition: Unbundling, Reintegration, and Competition. 1 Mich. Tel. Tech. L. Rev. 4, 1995.

17. Drewey, G. The New Select Committees. Oxford: Clarendon Press, 1985.

18. Economic and Political Consequences of the 1996 Telecommunications Act. Regulation. Volume 23, No. 3.

19. Edwards L., Waelde Ch. Law and the Internet. Regulating Cyberspace. Oxford: Hart Publishing, 1998.

20. Eldersvelt, S. J. The Party "Stratarchy"', in D. Abbott and E. Rogowosky. Political Parties. Chicago: Rand McNally, 1978.

21. Ellig, J. A. Working Paper in Regulatory Studies. Costs and Consequences of Federal Telecommunications and Broadband Regulations. Mercatus Center. George Mason University, February 2005.

22. Finer, S. The Contemporary Concept of Representation in V. Bogdanor (ed.), Representatives of the People. London: European Centre for Political Studies, 1985.

23. Flegmann, V. Called to Account. Farnborough: Gower, 1980.

24. Fleming, J.; Holland I. Motivating Ministers to Morality. Dartmouth: Ashgate, 2001.

25. Galiojančių ES teisės aktų bei jų projektų ir Lietuvos teisės aktų telekomunikacijų sektoriuje studija. Informacinės visuomenės plėtros komitetas prie LRV (I etapas). Vilnius, 2001.

26. Geach, N The Regulatory Framework for Electronic Communications and Services: Pan European Benefits Disconnected by National Interests' Hertfordshire Law Journal Volume 5, Issue 1, 2007.

27. Geradin, D. Remedies in network industries: EC competition law vs. sector-specific regulation. Antwerp–Oxford: Intersentia, 2004.

28. Hausman, Jerry A.; Gregory J. Sidak; Timothy J. Tardiff - Are Regulators Forward-Looking? The Market Price of Copper Versus the Regulated Price of Mandatory Access to Unbundled Local Loops in Telecommunications Networks. *Federal Communications Law Journal,* Vol. 61, No. 2, March, 2009, p. 199-227.

29. Hennessey, P. The Hidden Wiring (2nd ed.). London: Indigo, 1996.

30. Hood, C.; Hood, C.; James, O.; Jones, G., Travers, T. Regulation Inside Government: Waste-watchers. Quality Police and Sleaze-Busters. Oxford: Clarendon Press, 1999.

31. Humphreys, P.; Simpson, S. Globalisation, Convergence and European Telecommunications regulation. UK; Northampton MA, USA: Cheltenham, 2005.

32. Internet Law and Society. Edited by Yaman Akdeniz, Clive Walker and David Wall. Pearson Education Limited, Essex, 2000.

33. Jarukaitis, I.; Lamanauskas, T.; Civilka, M. ir kt. Elektroninių ryšių teisė. Vilnius: Eugrimas, 2005.

34. Jarukaitis, I.; Civilka, M.; Lamanauskas, T.; Žukas, A. Atskirų valstybių telekomunikacijų įstatymų analizė (Suomija, Danija, Lenkija, Estija, Vokietija) ir naujojo Lietuvos Respublikos elektroninių komunikacijų įstatymo projekto komentarai. Informacinės visuomenės plėtros komitetas prie LRV. Vilnius, 2001.

35. Judge, D. Representation: theory and practice in Britain. London: Routledge, 1999.

36. Kagan, R. A. Regulatory Justice: Implementing a Wage-Price Freeze. New York: Russell Sage Foundation, 1978.

37. Kaye, R. Regulating Westminster: the House of Commons Select Committees on Members Interests and Standards and Privileges. Unpublished DPhil thesis. Oxford: Department of Politics and International Relations, 2002.

38. Kiškis, M., Petrauskas, R.; Rotomskis. I., Štitilis D. Teisės informatika ir informatikos teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006.

39. Leyland, P.; Woods, T. Administrative Law Facing the Future: Old Constrains and New Horizonts. London: Blackstone Press Limited, 1997.

40. Lenaerts, A.; Maselis. Procedural Law of the European Union. 2006.

41. Lenaerts, A.; Nuffel, V. Constitutional Law of the European Union. 2006.

42. Lessing, L. Code version 2.0. A Member of the Perseus Books Group. New York, 2006.

43. Lock, G. Statute Law and Case Law applicable to Parliament. In D. Oliver and G. Drewry (eds.). The Law and Parliament. London: Buttenvorths, 1998.

44. Loughlin, M.; Scott, C. The Regulatory State. In P. Dunleavy et all (eds.), Developments in British Politics 5. Basingstoke: Macmillan, 1997.

45. Low, S. The Governance of England. London: T. Fisher Unwin, 1904.

46. Mahwah, N. J.; Erlbaum, L.; Bauer, J. M. Globalization of telecommunications operators under conditions of asymmetric national regulation. In G. Pogorel (ed.). Global telecommunications strategies and technical change. Amsterdam: North-Holland, 1994.

47. Mancuso, M. The Ethical World of British MPs. Montreal: McGill-Queen's University Press, 1993.

48. Mancuso, M. The Ethical World of MPs. Montreal and London: MacGill-Queen's University Press, 1995.

49. Marshall, G. Constitutional Conventions. Oxford: Clarendon Press, 1984.

50. Maxwell, W., Electronic Communications: The New EU Framework. Oceana Publications, Inc., Dobbs Fery, New York, 2003.

51. Negroponte, N. Being Digital. Hodder and Stoughton, 1995.

52. Nielsen, E. Consumer and Public Interest Committee Standarts Council of Canada "Regulation, Co-regulation, or Self regulation. What is the best approach?" Presentation to Copolco Workshop. Prague, Czech Republic, May 17, 2004.

53. Nihoul, P.; Rodford, P. EU electronic communications law. Competition and regulation in the European Telecommunications market. Oxford, 2004.

54. Optner, St. L. Systems Anglysis for Business Management. Englewood Cliffs, 1968.

55. Peters, A.; Pagotto, I. Soft Law as a New Mode of Governance: A Legal Perspective. Basel, 2006.

56. Pitkin, H. The Concept of Representation. Berkeley: University of California Press, 1972.

57. Reader on Regulation. Edited by Robert Baldwin, Colin Scott and Christopher Hood. Oxford: Oxford University Press, 1998.

58. Regulating the Global Information Society. Edited by Christopher T. Marsden. London and New York, 2000.

59. Regulatory framework for electronic communications in the European Union. Situation in September 2003. Luxembourg: Office for Official publications of the European Communities, 2004.

60. Scharpf, F. Governing in Europe: Effective and Democratic? Oxford: Oxford University Press, 1999.

61. Shampine Allan, Handicapping Countries in the Race to Digital Switching, Review of Network Economics, Concept Economics, 2006. vol. 5(2), p. 229-248,

62. Selznick, P. Focusing organisational research on regulation' in R. Noll et all. Regulatory Policy and the Social Sciences. Berkeley: University of California Press, 1985.

63. Spulber F Daniel; Christopher S. Yoo – Rethinking Broadband Internet Access. *Harvard Journal of Law & Technology,* Volume 22, Number 1 Fall 2008, p. 1-74.

64. Sridhar, Kala Seetharan & Sridhar, Varadharajan, Telecommunications Infrastructure And Economic: Evidence From Developing Countries, Applied Econometrics and International Development, Euro-American Association of Economic Development, 2007. vol. 7(2), p. 37-56.

65. Streel, A. Remedies in the electronic communications sector // Remedies in network industries: EC competition law vs. sector-specific regulation. Editor D. Geradin. Antwerp, Oxford: Intersentia, 2004.

66. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius: Alma littera, 2001.

67. Tatham, A. Europos Sąjungos teisė. Vilnius: Eugrimas, 1999.

68. Teece, D. J. Telecommunications in Transition: Unbundling, Reintegration, and Competition. 1 Mich. Tel. Tech. L. Rev. 4, 1995.

69. Telecommunications Regulation Handbook. Module 1. Overview of Telecommunications Regulation. Edited by Hank Intven, McCarthy Tétrault. The World Bank, 2000.

70. The Internet Revolution. A Global Perspective. Edited by: Emanuele Giovannetti, Mitsuhiro Kagami, Masatsugu Tsuji. Cambridge University Press, 2003.

71. Tidikis, R. Socialinių mokslų tyrimų metodologija. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.

72. Vaišvila, A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2004.

73. Valcke, P.; Queck, R.; Lievens, E. EU Communications Law: Significant Market Power in the Mobile Sector. UK-USA: MPG Books Ltd, 2005.

74. Weijnen, M. P. C.; Bauer, J. M.; Chamoux, J. P.; Ehrenfeld, J.; Jones, D. N. (eds.). Walking a thin line in infrastructures: balancing short term goals and long term nature. Proceedings of the Third Annual Symposium of the Delft Interfaculty Research Center Design and Management of Infrastructures. Delft: Delft University Press, 2001.

75. Williams, S. Conflict of Interest: The Ethical Dilemma in Politics. Aldershot: Gower, 1985.

76. Zellick, G. Bribery of Members of Parliament and the Criminal Law. Public Law. 31, London: Sweet & Maxwell, 1979.

77. Вартофский, М. Модели. Репрезентация и научное понимание. Москва, 1988.

78. Моисеев, Н. Н. Математика в социальных науках // Математические методы в социологическом исследовании. Москва, 1981.

79. Плотинский, Ю. М. Модели социальных процессов: Учебное пособие для высших учебных заведений. Изд. 2-е, перераб. и доп. Москва: Логос, 2001.

STRAIPSNIAI PERIODINIUOSE LEIDINIUOSE, KONFERENCIJŲ MEDŽIAGA

1. Aghion, P.; Bloom, N.; Blundell, R. ir kt. Competition and innovation: an inverted relationship. The Institute for Fiscal Studies, 2002, p. 2.

2. Alleman, J.; Rappoport, P. Regulatory failure: time for a new policy paradigm // Communications & Strategies. The economic journal on telecom, IT and media. 2005, No. 60, p. 105–119.

3. Baake, P.; Kamecke, U.; Wey, Ch. A regulatory framework for new and emerging markets // Communications & Strategies. The economic journal on telecom, IT and media. 2005, No. 60, p. 123–136.

4. Baranes, E.; Bourreau, M. An economist's guide to Local Loop Unbundling // Communications & Strategies. 2005, No. 57, p. 13–31.

5. Baranes, E.; Bourreau, M. An economist's guide to Local Loop Unbundling // Communications & Strategies. The economic journal on telecom, IT and media. 2005, No. 57, p. 16–17.

6. Bauer, J. M. Market power, technical change and efficiency in telecommunications: Schumpeter reconsidered. Journal of Economic Issues. 1997, No. 31, p. 557-565.

7. Bauer, J. M. Regulation and state ownership: conflicts and complementarities in EU telecommunications. Annals of Public and Cooperative Economics. 2005, Vol. 76 (2), p. 151-177.

8. Bauer, J. M. The anatomy and regulatory repercussions of telecommunications globalization. In G. W. Brock (ed.). Towards competition in telecommunications policy. 1995, p. 179-202.

9. Bauer, J. M. The emergence of global networks in telecommunications: transcending national regulation and market constraints. Journal of Economic Issues. 1994, Vol. 28, p. 109-124.

10. Bauer, J. M. The role of regulation in an era of partial competition. In E. F. M. Wubben and W. Hulsink (eds.). On creating competition and strategic restructuring: regulatory reform in public utilities. Cheltenham, UK: Edward Elgar. 2003. P. 35-66.

11. Bauer, J. M.; Berne, M.; Maitland, C. F. Internet access in the European Union and in the United States. Telematics and Informatics. 2002, Vol. 19, p. 117-137.

12. Bauer, J. M.; Vesperini, P.; Wildman, S. S. The state of telecommunications: realities, regulation, restructuring. Michigan State DCL Law Review. 2003, Issue 3, p. 531-561.

13. Bauer, J. M.; Wildman, S. S. Looking backwards and looking forwards in contemplating the next rewrite of the Communications Act. Federal Communications Law Journal. 2006, Vol. 58(3), p. 415-438.

14. Bauer, J. M.; Wildman, S. S. Rethinking access: toward a conceptual framework. The Law Review of Michigan State University – Detroit College of Law. 2002, Vol. 4, p. 605-616.

15. Beck Jergensen, T.; Larsen, B. Control - an attempt at forming a theory. Scandinavian Political Studies. 1987, Vol. 10 (4).

16. Behnke, N. A. Nolan Committee for the German Ethics Infrastructure. European Journal of Political Research. 2002, Vol. 41 (5).

17. Bijl P. W. J.; Peitz, M. Local Loop Unbundling in Europe: experience, prospects and policy challenges // Communications & Strategies. The economic journal on telecom, IT and media. 2005, Nr. 57, p. 33–57.

18. Bismut, S. Telecommunications Market Outlook in New EU member states // Communications & Strategies. The economic journal on telecom, IT and media. 2004, No. 56, p. 111–124.

19. Black, J. Constitutionalizing Self-Regulation. Modern Law Review. 1996, Vol. 59 (1).

20. Borucki, W.; Dymowski, W.; Springer, A. Selected Aspects of Broadcasting Sector Development in new EU Members // Communications & Strategies. The economic journal on telecom, IT and media. 2004, Nr. 56, p. 205–225.

21. Bourdeau de Fontenay, A.; Liebenau, J.; Savin, B. A new view of scale and scope in the Telecommunications industry: implications for competition and inovation // Communications & Strategies. The economic journal on telecom, IT and media. 2005, No. 60, p. 87–99.

22. Broadband study highlights two – speed Europe. New member states slow in applying broadband access measures to support competition //

23. Burnham, J. B. Why Ireland Boomed. The Independent Review. 2003, Vol. VII (4), p. 537-556.

24. Cadman, R.; Carrier, H. Market structure and innovation in the telecommunications sector. A framework for assessing the impact of structural separation of the incumbent 2002, No. 4, p. 9–15.

25. Cave M. (with Fabrizio Erbetta) Regulation and Efficiency Incentives: Evidence from England and Wales Water and Sewerage Industry. Review of Network Economics. 2007, Vol. 6, p. 425-440.

26. Cave M. (with Pietro Crocioni) Does Europe need network neutrality rules? International Journal of Communications. 2007, p. 669-679.

27. Cave M. Challenges of the application of the new European telecommunications regulation. Hiradastechnika, 2004, Vol. LIX 8-11, p. 8-11.

28. Cave M. Economic aspects of the new regulatory regime for electronic communications services in the economics of antitrust and regulation in telecommunications. Edward Elgar. 2004, p. 27-41.

29. Cave M. Liberalisation and Deregulation of Institute, January 2005.

30. Cave M. Strategic Review of Telecommunications: Phase 2 at Oxford Internet Institute, January 2005.

31. Cave, M. Regulation and competition law in European telecommunications. June 2006, p. 12.

32. Cave, M.; Baldwin R. Understanding Regulation, Oxford: Oxford University Press, 1999.

33. Cave, M.; Crowther, P. Co-ordinating regulation and competition law? Ex ante and ex post in The Pros and Cons of Antitrust in Deregulated Markets. Konkurrensverket (Swedish Competition Authority). 2004, p. 11-28.

34. Cave, M.; Stumpf, U.; Valletti, T. A Review of certain markets included in the Commission's Recommendation on Relevant markets subject to *ex ante* regulation. Brussels. 2006, p. 4.

35. Coen, D. Managing the political life cycle of regulation in the UK and German telecommunication sectors // Annals of Public and cooperative economics. 2005, Volume 76, p. 59–79.

36. Daujoraitė, V. Mokslininkai kuria ateities scenarijus. Mokslo Lietuva (Lietuvos mokslininkų laikraštis). [žiūrėta 2009-04-05]. <http://mokslasplius.lt/mokslo-lietuva/comment/reply/714?page=0%2C1>.

37. Defraigne, P. EU New Regulatory Framework – is it working? // European competition Law review. November 2005, No. 26, p. 597–600.

38. Johansson, A.; Mayr, B. Local Loop Unbundling in Europe //

39. Lehr, H. W.; Osario, A. C.; Gillett, A. S. ir kt. Measuring broadband's economic impact //

40. Dobbs, J.; Richards, P. Innovation and the new regulatory framework for electronic communications in the EU // European Competition Law Review. 2004, Nr. 25, p. 716–730.

41. Dombrovskis, A.; Karnitis, E. ir kt. Electronic Communications sector and economic development in Latvia: Regularities and Individualities // Communications & Strategies. The economic journal on telecom, IT and media. 2004, Nr. 56, p. 77–107.

42. Economic and Political Consequences of the 1996 Telecommunications Act. Regulation. Volume 23, No. 3.

43. Europos Sąjungos oficialusis leidinys (leidimas lietuvių kalba) C 306, ISSN 1725-521X, 50 tomas, 2007 m. gruodžio 17d., Pranešimo numeris 2007/C 306/01.

44. Federal communications law journal. USA, 2005, Nr. 58.

45. Giliespie, K.; Okruhlik, G. The Political Dimensions of Corruption Cleanups: a framework for analysis. Comparative Politics. 1991, Vol. 24 (1), p. 77-95.

46. Guogis, A. Modeliavimo reikšmė socialiniame moksle // Viešoji politika ir administravimas. 2002, Nr. 3.

47. Inotai, A. G. The treatment of captive sales in the electronic communications sector, with special view to the New Regulatory Framework for electronic communications // European competition Law review. 2005, Volume 26, Issue 9, p. 491–499.

48. Jarukaitis, I. Internetinės telefonijos teisiniai aspektai //

49. Kerf, M.; Neto, I.; Geradin, D. Regulation and competition. How Antitrust and Sector regulation affect Telecom competition // Public policy for the private sector. July 2005, No. 296 //

50. Lastauskienė G. Teisinio reguliavimo priemonių derinimas. Teisė. 57, 2005.

51. Lundborg, M.; Ruhle, E. O.; Schuster, F. Access, call origination and Voice call termination in Mobile Networks. A comparison of approaches and consequences arising from the new regulatory framework // Communications & Strategies. 2005, Nr. 3, p. 117–139.

52. Maitland, C. F.; Bauer, J. M.; Westerveld, R. The European market for mobile data: evolving value chains and industry structure. Telecommunications Policy. 2002, Vol. 26(9-10), p. 485-504.

53. Majone, G. The Rise of the Regulatory State in Europe. West European Politics. 1994, Vol. 17 (3).

54. Mancuso, M. Edicts and Etiquette - Regulating Conflicts of Interest in Congress and the House of Commons. Corruption and Reform. 1992, Vol. 7 (1), p. 1-18.

55. Mayer, K. R. The Limits of Delegation: The Rise and Fall of BRAC. Regulation.

56. McAllister, L. Keeping them Honest: public and elite perceptions of ethical conduct among Australian legislators. Political Studies. 2000, Vol. 48 (1).

57. McCubbins M. D. Abdication or Delegation? Congress, the Bureaucracy, and the Delegation Dilema. Regulation. Vol. 22, No 2.

58. McCubbins, M. D. Abdication or Delegation? Congress, the Bureaucracy, and the Delegation Dilema. Regulation. Vol. 22, No 2.

59. Monti, M. Competition Law and Regulation in the new Framework. Kalba pasakyta seminaro „The Electronic Communications Consultation Mechanism“ metu. Briuselis, 2003 m. liepos 15 d., p. 3–4.

60. Moran, M. The Rise of the Regulatory State in Britain. Political Studies. 2001, Vol. 54(1), p. 19-34.

61. Norton, S. Transactions Costs, Telecommunications, and the Microeconomics of Macroeconomic Growth. Economic Development and Cultural Change. 1992, Vol. 41(1), p. 175-196.

62. Podium, F. E. The Independent. 21 May 2000.

63. 2007m. balandžio 13d. straipsnis: „Delfi“ skelbia net raginimus žudyti“, Respublika. Nacionalinis dienraštis. Nr. 83 (5136), Nr. 84 (5137).

64. Richards, P. The limitation of market based regulation of the electronic communication sector // Telecommunications policy. 2006, Nr. 30.

65. Roller, L. H.; Waverman, L. Telecommunications Infrastructure and Economic Development: A Simultaneous Approach. American Economic Review. 2001, Vol. 91(4), p. 909-923.

66. Senden, L. Soft Law, Self-regulation and Co-regulation in European Law: Where Do They meet? Electronic Journal of Comparative Law. January 2005, Vol. 9.1.

67. Stigler, G. The Theory of Economic Regulation. Bell Journal of Economics and Management Science. 1971, Vol. 2 (3), p. 3-21.

68. Streel, A. A first assesment ot the New European Regulatory framework for Electronic Communications // Communications & Strategies. The economic journal on telecom, IT and media. 2005, No. 38, p. 141–170.

69. Vesa, U. J.; Kotisaari, M.; Maanavilja, A. Measuring the success of telecom regulation: a balanced scorecard approach. //

70. Wildman, S. S.; Bauer, J. M.; Ting, C. Modeling the efficiency properties of spectrum governance regimes. 2006, Vol. 8(2), p. 82-96.

71. Woroch, G. A. Local Network Competition. Barkeley: University of California, 2002.

72. Урмонас А., Урмонене М. „Проблемы объективизации доктрины маргинальности в правовую систему Литвы“ // Современные проблемы публичного нрава (Россия—Литва) Сб. науч. трудов / под ред. М. В. Карасёвой. — Воронеж : Издательство Воронежского государственного университета, 2007, с. 376.

TEISĖS AKTAI

1. Europos Parlamento ir Tarybos 2002 m. kovo 7 d. direktyva Nr. 2002/21/EB „Dėl elektroninių ryšių tinklų ir paslaugų bendrosios reguliavimo sistemos (Pagrindų direktyva). [2002], OL, L108.

2. Europos Parlamento ir Tarybos 2002 m. kovo 7 d. direktyva Nr. 2002/21/EC dėl elektroninių ryšių tinklų ir paslaugų bendrosios reguliavimo sistemos (*aut. Past.* toliau – Pagrindų direktyva). [2002], OL L 108.

3. Komisijos 1988 m. gegužės 16 d. direktyva Nr. 88/301/EEC dėl konkurencijos telekomunikacijų galinių įrenginių rinkose. [1988] OL L131.

4. Komisijos 1990 m. birželio 28 d. direktyva Nr. 90/388/EEC dėl konkurencijos telekomunikacijų paslaugų rinkose. [1990], OL L192.

5. Council Resolution of 27 November1995 on the industrial aspects for the European Union in the development of the information society. [1995] 395Y1219 (03).

6. Europos Sąjungos oficialusis leidinys (leidimas lietuvių kalba) C 306, ISSN 1725-521X, 50 tomas, 2007 m. gruodžio 17 d. [2007] 2007/C 306/01.

7. Europos Parlamento ir Tarybos 2002 m. kovo 7 d. direktyva Nr. 2002/22/EB dėl universaliųjų paslaugų ir paslaugų gavėjų teisių, susijusių su elektroninių ryšių tinklais ir paslaugomis. [2002], OL L108.

8. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.

9. Lietuvos Respublikos elektroninių ryšių įstatymas. Valstybės žinios. 2004, Nr. 69-2382.

10. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. Valstybės žinios. 1992, Nr. 31-953.

11. Lietuvos Respublikos radijo ryšių įstatymas. Valstybės žinios. 1995, Nr. 102-2278.

12. Lietuvos Respublikos ryšių įstatymas. Valstybės žinios. 1991, Nr. 17-450.

13. Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymas. Valstybės žinios. 1998, Nr. 56-1548.

14. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas. Valstybės žinios, 2006 Nr.: 82-3254.

15. Tarybos 1995 m. lapkričio 27 d. rezoliucija Nr. 95/C 341/03 dėl informacinės visuomenės kūrimo pramoninių aspektų Europos Sąjungai. [1995], OL C341.

16. Tarybos 1974 m. liepos 15 d. rezoliucija Nr. 374Y0720 (01) dėl a Community policy on data processing.

17. Telecommunications Act 1996, JAV. [žiūrėta 2008.09.05] <http://www.fcc.gov/telecom.html>.

TEISMŲ NUTARIMAI, NUTARTYS, SPRENDIMAI

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 6 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo 8 straipsnio 1, 2 ir 3 dalių bei 16 straipsnio 7, 8 ir 9 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Valstybės žinios. 1999, Nr. 85-2548.

2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo (2000 m. liepos 11 d. redakcija) 27 straipsnio 2 dalies, Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo 27 straipsnio pakeitimo įstatymo 2 straipsnio 1 dalies, Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo (2002 m. liepos 5 d. redakcija) 57 straipsnio 4 dalies, Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo (1997 m. gegužės 22 d. redakcija) 7 straipsnio 3 dalies 4 punkto, Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo (2002 m. birželio 20 d. redakcija) 7 straipsnio 3 dalies 6 punkto, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 48 straipsnio 1 dalies (1961 m. birželio 26 d. redakcija) ir 75 straipsnio 1 dalies (1975 m. sausio 29 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Valstybės žinios. 2002, Nr. 93-4000.

3. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo bylos [žiūrėta 2008.09.16] (<http://europa.eu/pol/justice/index_lt.htm>).

4. Byla Hofner v. Macroton. 1991, C-41/90, ECR I-1979.

5. Byla Elliniki Radiophonia Tileorassi v. Dimotoki. 1991, C-260/89, ECR I-2925.

6. Byla Van Gend & Loos. 1963, ECR 1.

7. Byla Grimaldi. 1989, C-322/88, ECR 4407.

8. Byla 6/64 Costa v. ELNET. ECR 585, 1964.

9. Byla DK/2005/0268.

10. Byla DK/2005/0269.

KITI ŠALTINIAI:

1. Komisijos pranešimas spaudai „Commission tables plans to boost competition among telecoms operators and build a single market for services that use radio spectrum”. 2006 m. birželio 29 d. Nr. IP/06/874. [žiūrėta 2008.08.05] <http://europa.eu.int/rapid/-pressReleasesAction.do?reference=IP/06/874&format=HTML&aged=0&l-anguage=EN&guiLanguage=en>.

2. „Mūsų internetas jų respublikoje II arba kaip įsiuto trys Seimo nariai (audio/foto)“ [žiūrėta 2007.06.01] <http://blog.delfi.lt/node/1030>.

3. 2007 m. balandžio 14 d. straipsnis: „Internetas - purvo jūra“. Respublika. Nr. 87 (5140).

4. 2007 m. balandžio 18 d. straipsnis „Purvinam „Delfiui“ teks apsikuopti“, interneto naujienų portalo „Delfi“: „Mūsų internetas jų respublikoje“ [žiūrėta 2008.08.01] <http://blog.delfi.lt/node/1003>;

5. Better regulation in the European Union: lost in translation or full steam ahead? [žiūrėta 2007.06.01] <http://www.onderzoekinformatie.nl/en/oi/nod/onderzoek/OND1307381>.

6. Cave, M.; Stumpf, U.; Valletti, T. A Review of certain markets included in the Commission's Recommendation on Relevant markets subject to ex ante regulation. Brussels, 2006, p. 4 // [žiūrėta 2008.06.01] <http://ec.europa.eu/ information_society/-policy/ecomm/info_centre/documentation/studies_ext_consult/index_en.htm#2006>

7. Commission guidelines on market analysis and assessment of SMP under the community regulatory framework for electronic communications networks and services (*aut. past.* toliau – SMP nustatymo gairės) // Regulatory framework for electronic communications in the European Union. Situation in September 2003. Luxembourg: Office for Official publications of the European Communities, 2004. P. 93.

8. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Parengė Lietuvių kalbos institutas. Elektroninis variantas. <http://www.autoinfa.lt/webdic/>

9. Deutsche Telecom. Contribution to the European Commission's Call for Input on the EU framework for electronic communications. [žiūrėta 2008.04.21] <http://ec.europa.eu/ information_society/ policy/ecomm/ info_centre/ documentation/public_consult/review-/index_en.htm>

10. Woroch, G. A. Local Network Competition. University of California, Barkeley, 2002, p. 4–16. [žiūrėta 2008.06.01]<http://groups. haas.berkeley.edu/imio/crtp/publications/-workingpapers/wp57.PDF>.

11. Lastauskienė, G. Teisinės sankcijos kaip teksto elementai ir teisinių imperatyvų garantas. Disertacija. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002.

12. Lietuvių kalbos žodynas (t. I–XX, 1941–2002): elektroninis variantas / redaktorių kolegija: Gertrūda Naktinienė (vyr. redaktorė), Jonas Paulauskas, Ritutė Petrokienė, Vytautas Vitkauskas, Jolanta Zabarskaitė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005. [žiūrėta 2008.08.11]<www.lkz.lt>.

13. Lietuvių – prancūzų kalbų žodynas. [žiūrėta 2008.12.14] http://www.wordreference.com/fren.

14. Senden, L. Soft Law, Self-Regulation and Co-Regulation in European Law: Where do they meet? EJCL.

15. The French Telecommunications Regulator, ARCEP Décisions, FRA 2006 ARCEP 4 (ICTDEC), [žiūrėta 2007.06.01] <http://www.arcep.fr>.

16. Towards a dynamic European Economy, Green Paper on the development if the common market for telecommunications services and equipment COM (87) 290, 1978.

17. World Internet Project [žiūrėta 2008.11.21] <http://www.worldinternetproject.net/>.

AUTORIAUS MOKSLINIŲ PUBLIKACIJŲ SĄRAŠAS

1. Pakutinskas, P. Telekomunikacijos ir jų teisinio reguliavimo ribos // Vilnius: Jurisprudencija. Mokslo darbai, Mykolo Romerio universitetas, ISSN 1392-6195, 2007, T. 2(92): 93–100.

2. Pakutinskas, P. Limits of Telecommunications Legal Regulation // Vilnius: Jurisprudencija. Mokslo darbai, Mykolo Romerio universitetas, ISSN 1392-6195, 2007, T. 11(101): 74–79.

MOKSLINIAI PRANEŠIMAI TARPTAUTINĖSE KONFERENCIJOSE

1. Tarptautinė konferencija „Internetinės žiniasklaidos laisvės garantijos“ (*angl.* „*Guaranteeing Media Freedom on the Internet*“); pranešimo tema: „Interneto turinio kontrolė Lietuvoje“ (*angl.* „*Internet content control in Lithuania*“). Konferencija organizuota Saugumo ir bendradarbiavimo Europoje organizacijos (*angl. Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE)*); vyko 2004 m. rugpjūčio 27-28 d. Amsterdame, Olandija.

2. Tarptautinė konferencija „Duomenų bazės ir Informacinės sistemos. Septintoji Tarptautinė Baltijos Konferencija skirta Duomenų bazėms ir Informacinėms sistemoms“ (*angl. „Databases and Information Systems. Seventh International Baltic Conference on Batabases and Information Systems“);* pranešimo tema: „Telekomunikacijų teisinio reguliavimo ribos“ (*angl. „Limits of Telecommunications Legal regulation“*). Konferencija vyko 2006 liepos 3-6 d. Vilniaus Gedimino Technikos Universitete, Vilnius, Lietuva.

Pakutinskas, Paulius
Elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo modeliai: daktaro disertacija. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2009. – 164 p., iliustr.
Bibliogr.: 151–160 p.
ISBN 978-9955-19-139-1

Disertaciniu tyrimu siekiama atskleisti ir įvertinti elektroninių komunikacijų sektoriaus teisinio reguliavimo, jo sąveikos su kitais elektroninėse komunikacijose taikytinais socialinio reguliavimo modeliais. Platesnės apimties moksliniai darbai elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo srityje, ypač lietuvių kalba, aptariantys ir situaciją Lietuvoje, šioje modernioje, itin dinamiškai kintančioje ir sparčiai konverguojančioje srityje yra labai reti ir vertingi. Mokslinė atskiro elektroninių komunikacijų sektoriaus teisinio reguliavimo modelių analizė yra naujas teisinis reiškinys Lietuvoje. Disertacijoje siekiama ištirti elektroninių komunikacijų sektoriaus, jo teisinio reguliavimo genezę, ypatumus, atsiradimo prielaidas ir tokio reguliavimo poreikį bei šio sektoriaus teisinio reguliavimo tikslus; išanalizuoti esamo elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo modelius; išanalizuoti ir susisteminti kitus taikytinus elektroninių komunikacijų teisinio ir kitus socialinio reguliavimo būdus; sumodeliuoti elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo prognostinius modelius.

Disertacijoje išskiriami ir detaliai tiriami elektroninių komunikacijų teisinio reguliavimo ir kiti elektroninėse komunikacijose taikytini socialinio reguliavimo modeliai, jų galima sąveika, derinimas bei balansas. Išskirti modeliai itin vertingi tiriant sudėtingus reiškinius, kokiu yra ir reguliavimas. Socialinio – teisinio reiškinio modelis leidžia išryškinti ir ištirti realybėje nepastebimus sąryšius bei dėsningumus. Elektroninių komunikacijų teisinio ir kitų socialinio reguliavimo modelių išgryninimas ir ištyrimas pats savaime yra reikšmingas mokslinio pažinimo elementas, leidžiantis daryti giluminius apibendrinimus ir išvadas; reiškinio modelio sukūrimas ir jo verifikavimas suteikia galimybę giliau analizuoti patį reiškinį, su kuriuo galima atlikti naujus tyrimus. Prognostiniu modeliu disertacijoje siūloma *ex ante* teisinį reguliavimą elektroninėse komunikacijose, atsižvelgiant į konkurencijos didėjimą, keisti į *ex post* teisinį reguliavimą, paliekant jo taikymą tiems svarbiausiems socialiniams santykiams reguliuoti, kuriuose galimas „aštrus“ socialinis konfliktas (pvz.: teisiškai reguliuoti konkurencijos sritį), o kitiems socialiniams santykiams griežtą teisinį reguliavimą keisti kitais socialinio reguliavimo modeliais (koreguliavimu ir savireguliavimu).

Paulius Pakutinskas

ELEKTRONINIŲ KOMUNIKACIJŲ TEISINIO REGULIAVIMO MODELIAI

Daktaro disertacija

Viršelio autorė *Stanislava Narkevičiūtė*
Maketuotoja *Janė Andriuškevičienė*

SL 585. 2009 09 08. 8,39 leidyb. apsk. l.
Tiražas 20 egz. Užsakymas .
Išleido Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, Ateities g. 20, LT–08303 Vilnius
Tinklalapis internete www.mruni.eu
Elektroninis paštas leidyba@mruni.eu
Spausdino UAB „Baltijos kopija“, Kareivių g. 13 b, LT–09109 Vilnius
Tinklalapis internete www.kopija.lt